

A portrait of a woman with short, light-colored hair, smiling. The portrait is overlaid with a semi-transparent teal filter. It is positioned on the right side of the cover, partially overlapping the church image.

FRIES SOCIAAL PLANBUREAU

CIJFERS / MENSEN / INZICHT

LEVEN IN FRYSLÂN

EDITIE 2019

VOORWOORD

// LEVEN IN FRYSLÂN

Het Fries Sociaal Planbureau (FSP) bestaat vier jaar en volgt hoe het gaat met de inwoners van Fryslân in veranderende omstandigheden. Dit doen we met een groot panel, veel data-analyse en verdiepend onderzoek. In de beleidsbrief Leefberens van de Provincie Fryslân spraken we af om tweejaarlijks de leefbaarheid te monitoren. Het resultaat ligt nu voor u. Leven in Fryslân: een verzameling van de stand van zaken en de ontwikkelingen in verschillende leefgebieden die samen de leefbaarheid bepalen. Leefbaarheid is als het ware een optelsom van hoe het gaat in die leefgebieden. Wat blijkt er uit de cijfers en wat ervaren inwoners, de zogenaamde objectieve en de subjectieve leefbaarheid.

Het is goed toeven in Fryslân, de leefbaarheid wordt hoog gewaardeerd. De meeste inwoners zijn gelukkig en hebben vertrouwen in elkaar. En dat is belangrijk voor het prettig samenleven. Fryslân scoort hoog op vele sociale aspecten, maar daarentegen laag - in vergelijking met andere delen van Nederland - op economische aspecten. We zijn minder productief, verdienen minder, zijn ook lager opgeleid en onze werkgelegenheid is vooral verzorgend, niet stuwend. In de fysieke omgeving zien we een gemengd beeld. Mensen waarderen hun omgeving en het landschap zeer, maar zijn ook bang voor vermindering van de kwaliteit en maken zich zorgen over verschraling, verrommeling en de mobiliteit.

Het is de kunst voor alle beleidsmakers in Fryslân om gezamenlijk de uitdagingen aan te gaan en de kwaliteit te behouden en te verduurzamen in tijden van vergrijzing en ontgroening. Beschouwt u dit als een naslagwerk, basisinformatie, waar u kunt opzoeken hoe we ervoor staan. Wij gaan de trends volgen en over twee jaar maken we de volgende versie. In de tussentijd doen we verdiepende onderzoeken en gaan we graag de dialoog aan met iedereen die de leefbaarheid in Fryslân wil verbeteren. Om zo de beleids- en bestuurskracht met cijfers, inzicht en ervaringen te versterken.

/ Ingrid van de Vegte
Directeur Bestuurder FSP

LEVEN IN FRYSLÂN

INHOUD

Voorwoord	3
Leven in Fryslân: wonen, werken en leven	7
De Friese context	13
Ervaren leefbaarheid	23
Demografische ontwikkelingen	35
Onderwijs	53
Werk	65
Inkomen	77

Gezondheid	89
Zorg	99
Wonen	115
Veiligheid	129
Sociale samenhang	141
Voorzieningen	155
Mobiliteit	163
Een brede kijk op het leven in Fryslân	173
Bronnenlijst	186

LEVEN IN FRYSLÂN

WONEN, WERKEN EN LEVEN

Leefbaarheid in Fryslân

Het behouden van een leefbare provincie, waar inwoners goed kunnen wonen, werken en leven is de ambitie van de Provincie Fryslân (Provincie Fryslân, 2018). Als het over het leven in Fryslân gaat, wordt vaak gerefereerd aan het begrip 'leefbaarheid'. Bijvoorbeeld in beleidsnotities van de provincie Fryslân (o.a. beleidsbrief Leefberens, 2018 en Startnotitie Leefbaarheid, 2017) en van verschillende Friese gemeenten. Ook burgers gebruiken vaak dit begrip in relatie tot hun leefomgeving. Deze publicatie over het leven in Fryslân geeft een overzicht van hoe het op dit moment is gesteld met de (ervaren) leefbaarheid. Hoe staat Fryslân er voor in vergelijking met de rest van het land? Wat zijn belangrijke trends, wat gaat goed en wat gaat minder goed? 'Leven in Fryslân' geeft een integraal beeld van hoe het met de Friezen en de (ervaren) leefbaarheid gaat.

Startpunt voor dialoog

Deze publicatie is bedoeld voor bestuurders en beleidsmakers van overheden en maatschappelijke organisaties. De informatie kan gebruikt worden als input voor beleidsontwikkeling. Met deze publicatie levert het FSP zowel een bijdrage, als een startpunt voor dialoog en discussie over leefbaarheid in Fryslân. Naast het informeren van beleidsmakers, is deze publicatie ook bedoeld om het brede publiek ofwel de *mienskip* van informatie te voorzien over de (ervaren) leefbaarheid in de provincie. Het FSP brengt de publicatie eens in de twee jaar uit. Voor de provincie is dit het instrument om te monitoren hoe het gaat met de leefbaarheid (Provincie Fryslân, 2018). Ontwikkelingen ten aanzien van het goed kunnen wonen, werken en leven in Fryslân worden in deze publicatie gesignaleerd en knelpunten geagendeerd. Daarnaast kan de publicatie als naslagwerk dienen voor ontwikkelingen in Fryslân in vergelijking met de landelijke situatie en input geven voor het versterken van de bestuurs- en beleidskracht in Fryslân. 'Leven in Fryslân' dient daarbij niet als een verantwoording van (beleids-)doelen of het meten van beoogde effecten.

Leefbaarheid: relatie tussen bewoners en leefomgeving

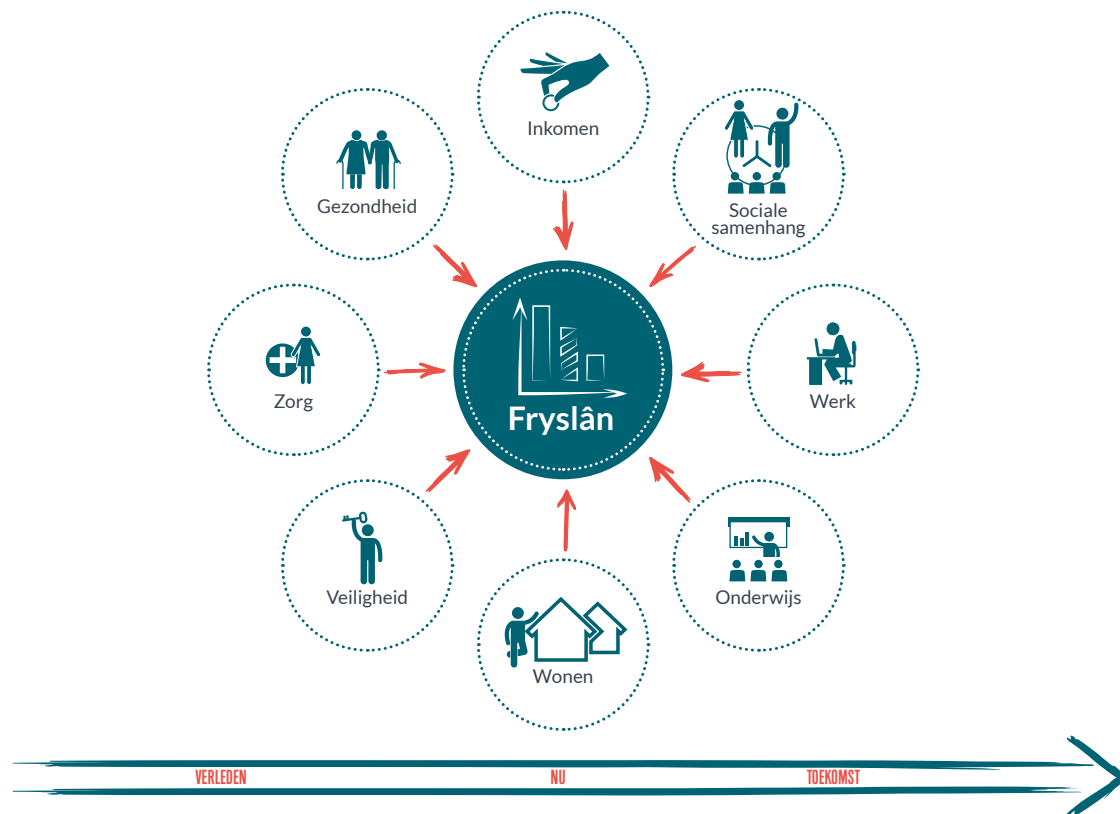
Leefbaarheid is een breed begrip. Onderzoek en beleid hanteren geen eenduidige definitie van leefbaarheid (Thissen, 2008) en er worden diverse modellen gebruikt. Vaak worden sociale, ruimtelijke en economische factoren genoemd in relatie tot leefbaarheid. Verder lijkt brede overeenstemming te zijn dat leefbaarheid gaat over de relatie van de bewoners met de leefomgeving. Het gaat dan bij leefbaarheid om de voorwaarden om goed te kunnen leven en wonen op een plek en om de ervaren kwaliteit van leven (Bock, 2016). Leefbaarheid omvat zowel objectieve als subjectieve kenmerken. Objectieve kenmerken zijn meetbare kenmerken van de leefomgeving, zoals het aantal banen of voorzieningen. Bij de subjectieve kant van leefbaarheid gaat het om de persoonlijke beleving van de bewoners. Dit gaat bijvoorbeeld over de tevredenheid met de woonomgeving, of het belang dat wordt gehecht aan onderwijs in de buurt. De betekenis en interpretatie ervan kan per persoon en per levensfase verschillen.

Verder kan leefbaarheid betrekking hebben op verschillende schaalniveaus: iemand kan bijvoorbeeld tevreden zijn met het dorp, maar ontevreden over de provincie. De vraag is dan: wat wordt als directe leefomgeving beschouwd? Dit kan per persoon verschillen. Wat door de ene persoon wordt gezien als directe leefomgeving, hoeft dat voor een ander niet te zijn (Leidemeijer & Van Kamp, 2003). Een jongere die bijvoorbeeld voor werk en vrijetijdsactiviteiten zich in, maar ook buiten de hele provincie beweegt, ervaart een groter gebied als leefomgeving dan een oudere die vanwege geringere mobiliteit vooral tijd doorbrengt in en rond de woning. Daarom is het belangrijk om naar ervaringen van bewoners te vragen om inzicht te krijgen in de verschillende perspectieven.

Thema's in samenhang

Om inzicht te geven in het leven in Fryslân wordt het monitormodel van het FSP als uitgangspunt gebruikt. Het FSP heeft voor verschillende thema's (zie figuur op bladzijde 10) digitale monitoren ontwikkeld met daarin de trends en ontwikkelingen op een rij en in beeld. In deze publicatie 'Leven in Fryslân' worden de thema's afzonderlijk belicht. De thema's hangen echter onderling samen en beïnvloeden elkaar. Tezamen geven zij inzicht in het leven in Fryslân, zowel in objectieve als subjectieve zin.

Thema's van monitoring FSP:

Naast thema's uit de monitoren van het FSP zijn er nog enkele andere thema's van belang voor het leven en de leefbaarheid in Fryslân. Dit zijn de thema's 'voorzieningen' en 'mobiliteit'. Deze thema's zijn naar voren gekomen uit literatuurstudie en gesprekken met deskundigen en beleidsmakers op het gebied van leefbaarheid. Ook gaven inwoners van Fryslân in het onderzoek van Panel Fryslân naar leefbaarheid (2018) aan deze thema's belangrijk te vinden. Per thema is steeds aandacht voor verschillen tussen Fryslân en Nederland, en de ontwikkeling door de tijd. In deze publicatie presenteren we een uitgebreid en toegankelijk overzicht voor een breed publiek. Meer verdieping vindt in andere onderzoeken plaats.

Keuze van indicatoren

Voor deze publicatie is steeds gebruik gemaakt van de meest recente beschikbare cijfers op landelijk en provinciaal niveau. Waar mogelijk wordt de ontwikkeling over de afgelopen tien jaar geschetst. De keuze van de indicatoren in deze publicatie hangt samen met de actuele trends en ontwikkelingen op de betreffende thema's. Verder hebben deskundigen op het gebied van leefbaarheid in gesprekken input gegeven. Uiteraard speelt ook de beschikbaarheid van data een rol. Over twee jaar wordt dit onderzoek herhaald. Veel indicatoren zijn dan ook nog actueel, maar er is ook ruimte voor nieuwe indicatoren. Suggesties hiervoor zijn welkom.

01

DE FRIESE CONTEXT

Macro-ontwikkelingen van invloed

Het leven in Fryslân wordt deels bepaald door macro-ontwikkelingen, zoals geografische, economische, sociale en culturele ontwikkelingen waar een individuele burger weinig invloed op heeft. Deze ontwikkelingen kunnen echter wel van invloed zijn op de manier waarop bewoners hun leefomgeving beleven en waarderen. Zo worden werk en inkomen bijvoorbeeld beïnvloed door economische ontwikkelingen. Als context voor de leefbaarheid in Fryslân wordt daarom eerst een overzicht van een aantal specifieke kenmerken en ontwikkelingen gegeven, waarin Fryslân verschilt van andere delen van het land.

IN HET KORT:

- / Fryslân grotendeels krimp- of anticipeergebied
- / Overwegend plattelandsprovincie
- / Lagere economische ontwikkeling dan landelijk
- / Lagere sociaal-economische status

Ligging in Randland

Fryslân ligt op enige afstand van de Randstad, het politieke en economische centrum van Nederland. Gebieden buiten de Randstad worden ook wel 'Randland' genoemd (Meier, e.a., 2015). Het zijn gebieden met veel 'land' ofwel landelijk gebied en gelegen aan de 'rand' van Nederland. In de media wordt wel gesproken van een groeiende kloof tussen Randstad en Randland (Bock e.a., 2017). De kloof betreft de bevolkingsontwikkelingen, maar ook ontwikkelingen op sociaal-economisch gebied. Om aansluiting met de Randstad te behouden is een goede verbinding over de weg en per spoor van belang. De relatief lange reistijd per trein tussen Fryslân en de Randstad is in de afgelopen decennia nauwelijks veranderd (zie ook het hoofdstuk over mobiliteit).

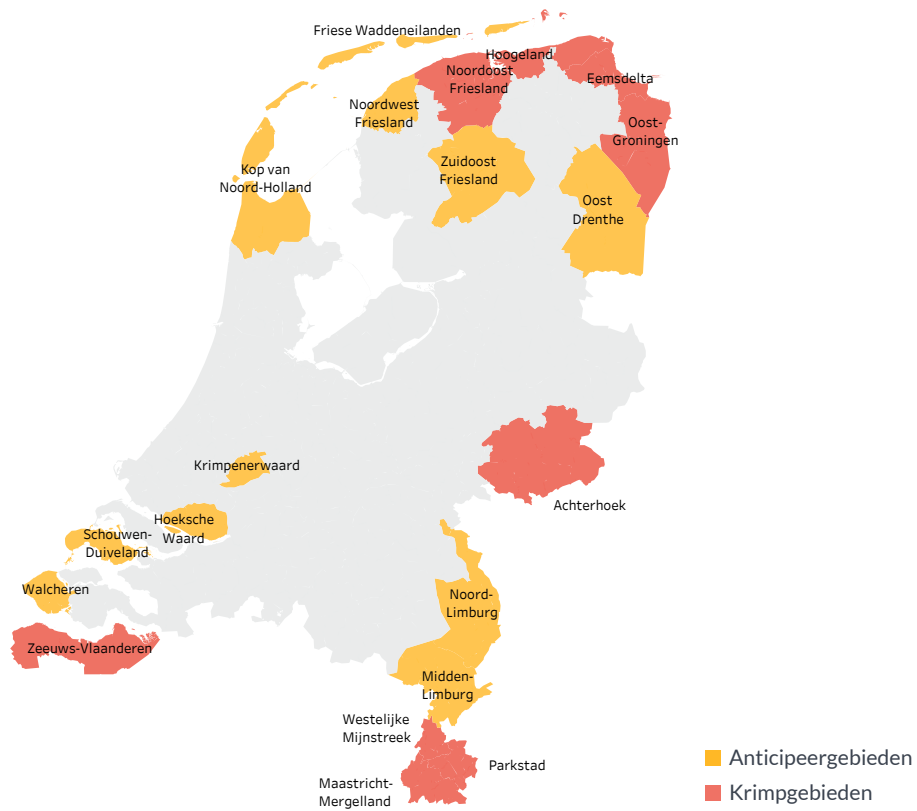
Fryslân grotendeels krimp- of anticipeerregio

De totale Nederlandse bevolking groeit nog jaarlijks, maar buiten de Randstad daalt de bevolking in verschillende delen van het land, vooral in de plattelandsgebieden. Volgens de meest recente regionale bevolkings- en huishoudensprognose van CBS/PBL (2016) krimpt het aantal inwoners in gebieden buiten de Randstad in de komende decennia verder. Deze demografische veranderingen worden vaak in verband gebracht met een achteruitgang van de leefbaarheid (Steenbekkers & Vermeij, 2013).

Ook in Fryslân heeft een aantal regio's met bevolkingskrimp te maken. Noordoost Fryslân is daarom door het Rijk in 2015 officieel tot krimpregio benoemd. Een krimpregio krijgt extra financiële middelen van het Rijk. In de provincies Groningen, Zeeland en Limburg waren er al langer krimpregio's, en de Achterhoek is dit sinds 2014. Na Noordwest Fryslân zijn in 2015 ook de Friese Waddeneilanden en Zuidoost Fryslân anticipeerregio's voor bevolkingskrimp geworden. In deze gebieden wordt in de toekomst krimp verwacht. Dat betekent dat een groot deel van Fryslân nu krimp- of anticipeergebied is. Alleen de gemeenten Leeuwarden, Súdwest-Fryslân en De Fryske Marren hebben deze status niet.

Krimp- en antiepeerregio's in Nederland, 2018

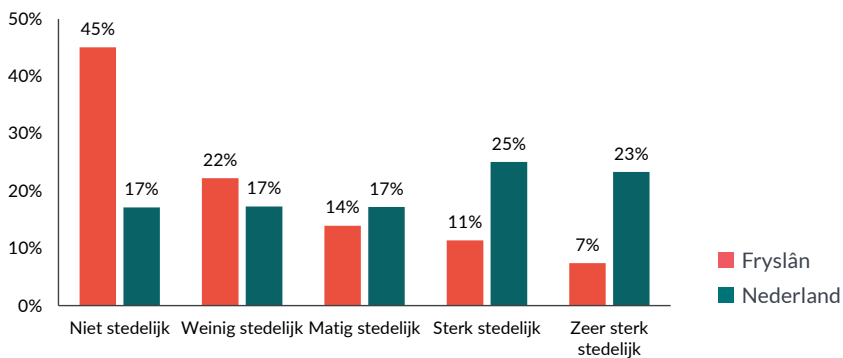

Bron: Ministerie van BZK, bewerking FSP

Plattelandsprovincie

Sociale en economische activiteiten concentreren zich steeds meer in stedelijke gebieden. Er wordt wel gesproken van een *urban age*: het tijdperk van de stad (Nabielek & Hamers, 2015). Fryslân is in vergelijking met Nederland weinig verstedelijkt. Volgens de CBS-indeling van verstedelijking woont in 2018 45 procent van de Friese bevolking in een niet stedelijk gebied, landelijk is dit 17 procent. Bijna de helft van de Nederlanders (48%) woont in een (zeer) sterk stedelijk gebied, terwijl dit in Fryslân nog niet één op de vijf is (18%). Van alle Nederlandse provincies heeft Fryslân (45%) na Drenthe (46%) het hoogste aandeel inwoners in niet stedelijk gebied. Doordat Fryslân vooral een plattelandsprovincie is, geeft dit een andere dynamiek dan provincies met meer stedelijke gebieden (Steenbekkers & Vermeij, 2013).

Mate van stedelijkheid in Fryslân en Nederland, 2018

Bron: CBS, bewerking FSP

// Stedelijkheid
(CBS)

niet stedelijk: minder dan 500 adressen per km²
weinig stedelijk: 500 tot 1.000 adressen per km²
matig stedelijk: 1.000 tot 1.500 adressen per km²
sterk stedelijk: 1.500 tot 2.500 adressen per km²
zeer sterk stedelijk: 2.500 of meer adressen per km²

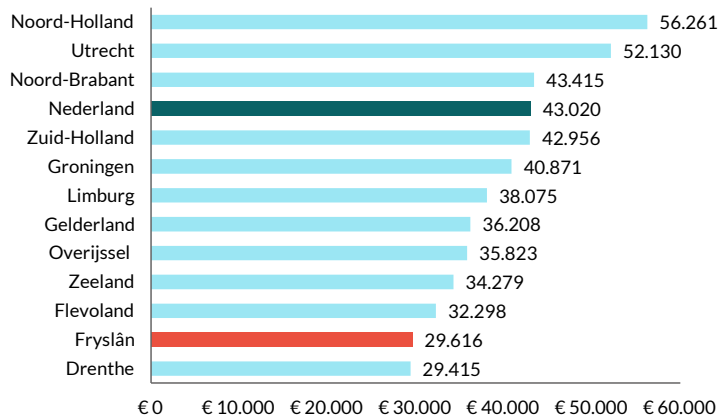

Laag bruto binnenlands product (bbp) per inwoner

Het bruto binnenlands product (bbp) is een graadmeter voor economische ontwikkeling. Het bbp tegen marktprijzen is de optelsom van de productieve activiteiten in een regio. Aan het totale bbp in Nederland draagt Fryslân in 2017 met 3 procent in beperkte mate bij. Het bbp per inwoner is in Fryslân na Drenthe het laagste van Nederland. Het bbp per inwoner is het bbp gedeeld door het gemiddeld aantal inwoners van Nederland of een provincie in een bepaalde periode.

Bbp per inwoner in euro's per provincie, 2017

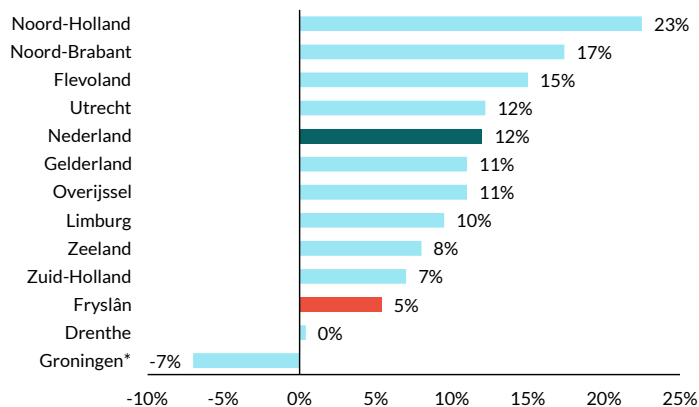

Bron: CBS, bewerking FSP

Economisch herstel wat later

Vanaf 2008 tot ongeveer 2014 had Nederland te maken met een economische crisis. Vanaf 2015 zette het herstel in, hoewel het herstel in Fryslân wat langer op zich heeft laten wachten dan in de andere delen van het land. Dit heeft te maken met de structuur van de Friese economie. Landelijk groeien vooral de sectoren zakelijke dienstverlening, groothandel en logistiek. Deze sectoren zijn in Fryslân minder aanwezig. Als naar de totale groei van het bbp per provincie wordt gekeken in de periode 2008-2019, dan heeft Fryslân van de drie noordelijke provincies relatief de hoogste groei (+5%), maar het Noorden blijft achter bij de overige provincies. Noord-Holland (+23%) en Noord-Brabant (+17%) zijn het sterkst gegroeid.

Totale groei van bbp per provincie in periode 2008-2019 in percentages*

Bron: CBS, bewerking en raming 2018 en 2019 ING Economisch bureau

* inclusief gaswinning

Relatief lage sociaal-economische status

In economisch opzicht blijft Fryslân wat achter bij veel andere provincies. In vergelijking met andere delen van het land zijn de scores op de sociaal-economische status (SES) vooral laag in Noord-Nederland. De SES staat voor de positie van mensen op de maatschappelijke ladder met het daaraan verbonden aanzien en prestige. De sociale status van een wijk is afgeleid van een aantal kenmerken van de mensen die er wonen: opleiding, inkomen en de positie op de arbeidsmarkt (SCP, 2019). Binnen Fryslân zijn de scores voor Noordoost Fryslân het laagst. Een relatief lage SES kan van invloed zijn op de gezondheidssituatie, maar ook op kansen en mogelijkheden in de samenleving.

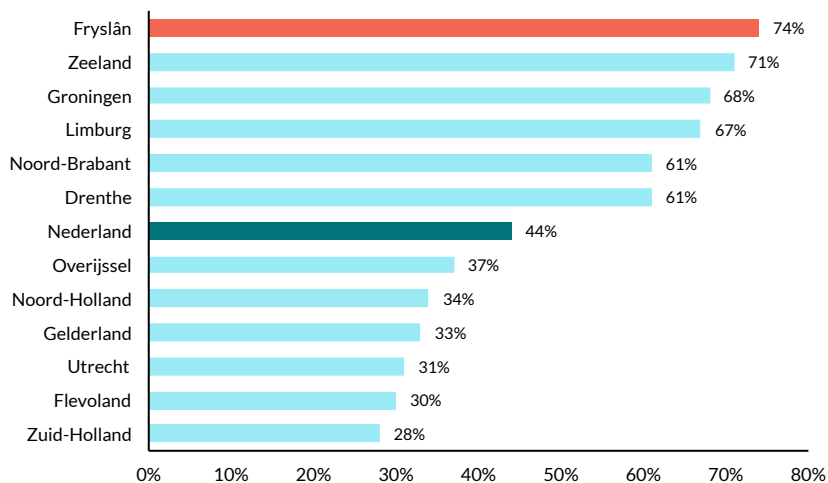

Eigen taal en cultuur

De Friese taal en cultuur zijn specifieke kenmerken van het leven in Fryslân. Fryslân is de enige provincie met een officiële tweede rijkstaal, het Fries. De taal geeft een culturele verbondenheid en identiteit waarmee de provincie zich onderscheidt van andere delen van het land. Bijna 95 procent van alle inwoners van Fryslân kan het Fries matig tot zeer goed verstaan. Slechts 5 procent van de inwoners verstaat het Fries met moeite of helemaal niet. Driekwart van de inwoners kan vrij aardig tot zeer goed Fries spreken (Provincie Fryslân, 2019).

De specifieke culturele verbondenheid komt ook naar voren in hoe verbonden de inwoners van Fryslân zich voelen met de provincie. In vergelijking met inwoners van andere provincies, voelen de inwoners van Fryslân zich het sterkst verbonden met de eigen provincie. Ook als het gaat om de vraag in hoeverre men trots is op de provincie, springt Fryslân (73%) eruit, terwijl landelijk 41 procent trots is op de eigen provincie.

Percentage 'voelt zich verbonden' met de eigen provincie, 2019

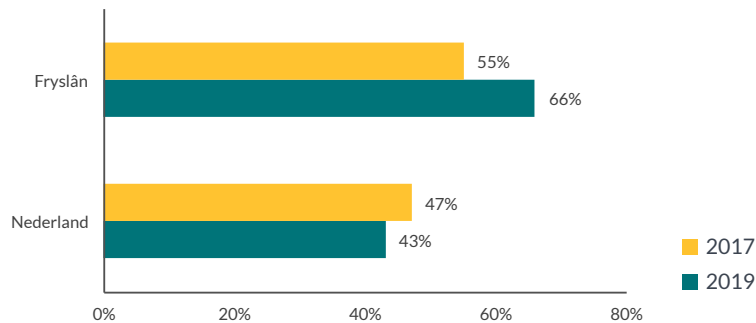
Bron: I&O Research, bewerking FSP

Positiever over Fryslân, negatiever over Nederland

In 2017 gaf iets meer dan de helft van de inwoners van Fryslân aan dat het de goede kant op ging met de provincie. In 2019 is dat optimisme over de eigen provincie toegenomen naar twee derde. Het aandeel inwoners van Fryslân dat vindt dat het met Nederland de goede kant op gaat is in deze periode juist gedaald van 47 naar 43 procent.

Percentage 'gaat de goede kant op' met Fryslân en Nederland, 2017 en 2019

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Bredere maatschappelijke ontwikkelingen van invloed op het leven in Fryslân

Net als in andere gebieden aan de randen van Nederland zijn er in Fryslân regio's die krimpen of waar bevolkingskrimp dreigt (krimp- en anticepeerregio's). Fryslân is overwegend een plattelandsprovincie en weinig verstedelijkt. De economische ontwikkeling is lager dan landelijk en inwoners hebben een lagere sociaal-economische status. In Fryslân is daarentegen wel meer verbondenheid met de provincie in vergelijking met andere provincies. Een ruime meerderheid van de inwoners is trots op de provincie en inwoners zijn ook overwegend positief over Fryslân. Dit hangt waarschijnlijk samen met de eigen taal en cultuur. Maar hoe denken inwoners over de leefbaarheid en de verschillende aspecten van leefbaarheid? In de volgende hoofdstukken wordt hier inhoudelijk op in gegaan.

02

ERVAREN LEEFBAARHEID

Friezen over leefbaarheid

Leefbaarheid gaat vooral over het aangenaam leven en wonen op een plek, en de factoren die daaraan bijdragen en dat beïnvloeden. Daarbij is de ervaring van mensen zelf belangrijk. In dit hoofdstuk staat daarom het perspectief van de inwoners van Fryslân centraal. Hoe omschrijven zij leefbaarheid? Wat vinden zij belangrijke aspecten van leefbaarheid op lokaal niveau? En hoe tevreden zijn zij op provinciaal niveau over een aantal aspecten van leefbaarheid? Zo ontstaat een beeld van hoe inwoners de verschillende aspecten van leefbaarheid in Fryslân integraal ervaren. Achtereenvolgens wordt leefbaarheid in dorp of wijk, in de provincie en in vergelijking met Nederland belicht.

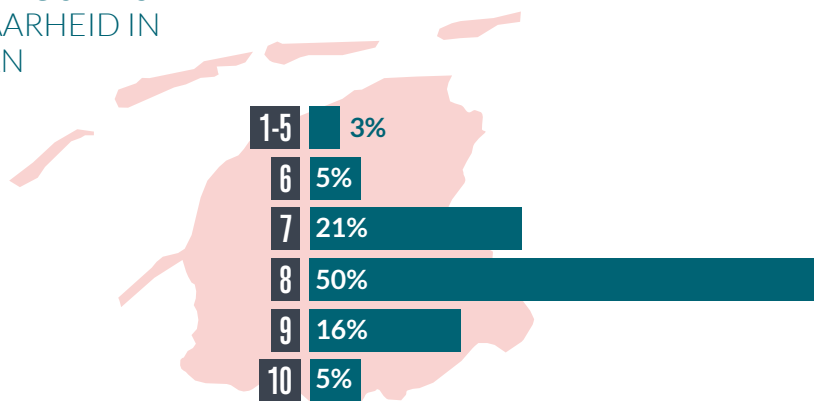
IN HET KORT:

- / Hoge tevredenheid over ervaren leefbaarheid
- / Dagelijkse voorzieningen en veiligheid belangrijkste aspecten van leefbaarheid
- / Sociale samenhang belangrijk op platteland
- / Meeste ontevredenheid over werk en de treinverbinding met de rest van het land

Ruime voldoende voor leefbaarheid

Gemiddeld geven de inwoners van Fryslân een 7,8 aan de leefbaarheid in hun woonomgeving. Dit is dus een ruime voldoende. De helft van de Friezen geeft een 8 en ruim een vijfde een 9 of 10. Tussen stad en platteland, tussen de regio's en tussen ouderen en jongeren zijn geen opvallende verschillen.

RAPPORTCIJFERS LEEFBAARHEID IN FRYSLÂN

Bron: Panel Fryslân, 2018

Waar denken inwoners van Fryslân aan bij het woord leefbaarheid?

Wonen Voorzieningen Gezondheid Ruimte
Werk Inkomen Natuur & milieu Zorg Leefomgeving
Mienskap Rust **Veiligheid** Bereikbaarheid
Vrijtijds mogelijkheden Openbaar vervoer

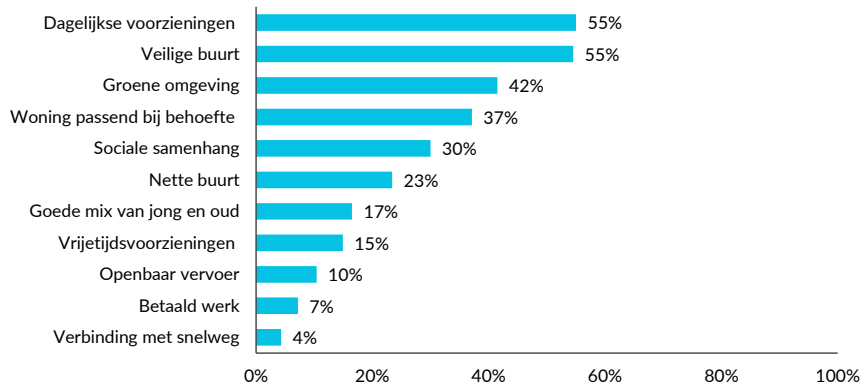

LEEFBAARHEID IN DORP OF WIJK

Dagelijkse voorzieningen belangrijk

Aan de deelnemers van Panel Fryslân is gevraagd wat zij de drie belangrijkste aspecten vinden om aangenaam te kunnen wonen in een dorp of wijk. Het vaakst genoemd worden de dagelijkse voorzieningen zoals supermarkt, basisschool, huisarts en dorpshuis of wijkcentrum (55%) en veiligheid (55%). Als derde volgt een groene omgeving (42%). Het minst vaak worden betaald werk (7%) en een verbinding met de snelweg (4%) genoemd.

De belangrijkste aspecten om aangenaam te kunnen wonen in dorp of wijk, 2018

Bron: Panel Fryslân (FSP)

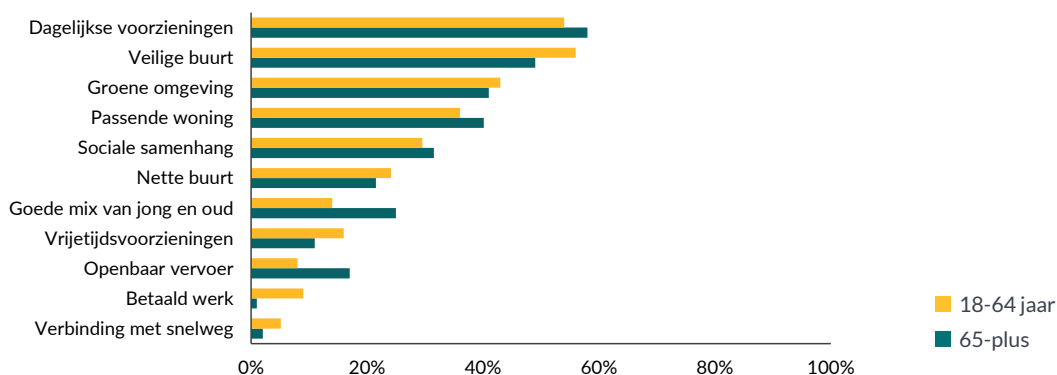

Voorzieningen en passende woning belangrijk voor senioren

Tussen de leeftijdsgroepen 18-65 jaar en 65 jaar en ouder is een aantal verschillen te zien in hoe belangrijk zij aspecten van het leven in een dorp of wijk vinden. De grootste verschillen komen naar voren ten aanzien van 'een goede mix van jong en oud' en het openbaar vervoer. Een goede mix van de bevolkingssamenstelling benoemt een kwart van de 65-plussers als belangrijk, terwijl 14 procent van de leeftijdsgroep tot 65 jaar dit als belangrijk benoemt.

Van de 65-plussers noemt 17 procent het openbaar vervoer een belangrijk aspect van het wonen in een dorp of wijk, terwijl 8 procent van de 18- tot en met 64-jarigen dit vindt. Voor ouderen is het openbaar vervoer vaker belangrijk, omdat ze niet altijd (meer) gebruik kunnen maken van een auto of fiets. Betaald werk in de woonomgeving is daarentegen belangrijker voor inwoners die (doorgaans) werken (18-64 jaar) dan voor ouderen die meestal uit het arbeidsproces zijn. Wat opvalt is dat het belang van een veilige buurt vaker wordt genoemd door 18-64-jarigen (56%) dan door 65-plussers (49%). Senioren vinden voorzieningen in de buurt (58%) iets belangrijker dan 18-64-jarigen (54%). Hetzelfde geldt voor een passende woning.

De belangrijkste aspecten om aangenaam te kunnen wonen in dorp of wijk naar leeftijds-categoriën (18-64 jaar en 65-plus), 2018

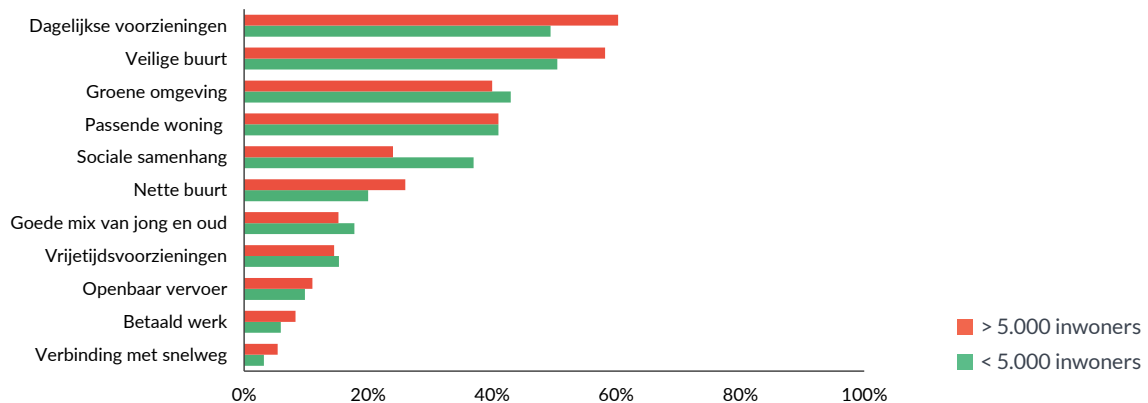
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Sociale samenhang belangrijk op het platteland

Tussen de grotere kernen (> 5000 inwoners) en de dorpen (< 5000 inwoners) valt een aantal verschillen op in welke aspecten inwoners belangrijk vinden om aangenaam te kunnen wonen. In de grotere kernen noemt 60 procent van de inwoners de dagelijkse voorzieningen belangrijk, in de dorpen is dit 49 procent. In de kleine (tot 500 inwoners) en de middelgrote dorpen (500-1500 inwoners) heeft een aanzienlijke meerderheid dit aspect niet in de top 3 staan. Ook een veilige buurt wordt in de grotere plaatsen vaker genoemd: 58 procent, tegen 51 procent in de dorpen. Verder wordt door inwoners van de grotere plaatsen een 'nette buurt' met 26 procent wat vaker genoemd dan in de dorpen (21%). In de dorpen wordt sociale samenhang duidelijk vaker genoemd dan in de grotere woonkernen (37% tegen 24%). Door de kleinere schaal van de dorpen is men meer op elkaar aangewezen. Ook een goede mix van jong en oud wordt in de dorpen vaker genoemd evenals een groene omgeving.

Belang van aspecten om aangenaam te kunnen wonen in een dorp of wijk naar omvang woonplaats, 2018

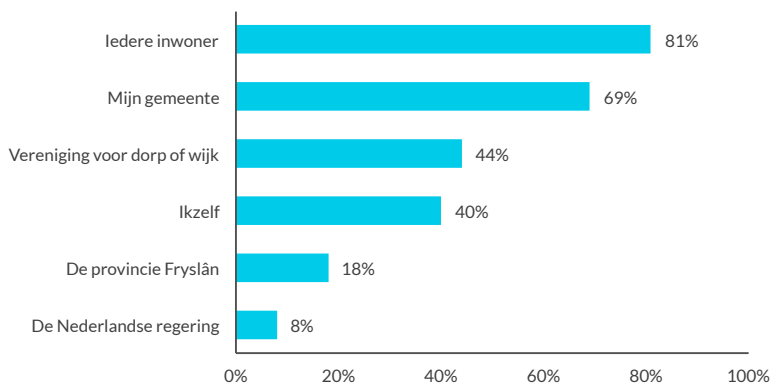
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Inzet van iedere inwoner en de gemeente gewenst

Inwoners van Fryslân zijn in grote meerderheid van mening dat iedere inwoner zich moet inzetten voor de leefbaarheid in zijn of haar dorp of wijk. Op de tweede plaats volgt de gemeente. Via de burgerpanels van de provincies Groningen en Drenthe zijn dezelfde vragen gesteld. Wat opvalt is dat in Groningen en Drenthe vaker 'mijn gemeente' (beide 81%) en de 'provincie' (respectievelijk 27% en 24%) worden genoemd dan in Fryslân, als het gaat om de inzet. Inwoners van Fryslân lijken wat minder naar de overheden te kijken dan de inwoners van de buurprovincies (SPG, FSP, Trendbureau Drenthe, 2018).

Van de inwoners van Fryslân vindt 44 procent dat verenigingen, die de belangen behartigen voor de dorpen of wijken, zich moeten inzetten voor de leefbaarheid. Dit wordt vooral aangegeven door inwoners van dorpen (52%). Inwoners van de grotere kernen geven dit veel minder vaak aan (36%). Wat opvalt is dat hoe kleiner het dorp is, hoe vaker dit wordt genoemd. Dit wijst op de rol van de verenigingen voor dorpsbelang die in veel Friese dorpen actief zijn.

Wie zou zich moeten inzetten voor de leefbaarheid van uw dorp of wijk?

Bron: Panel Fryslân (FSP)

LEEFBAARHEID OP PROVINCIAAL NIVEAU

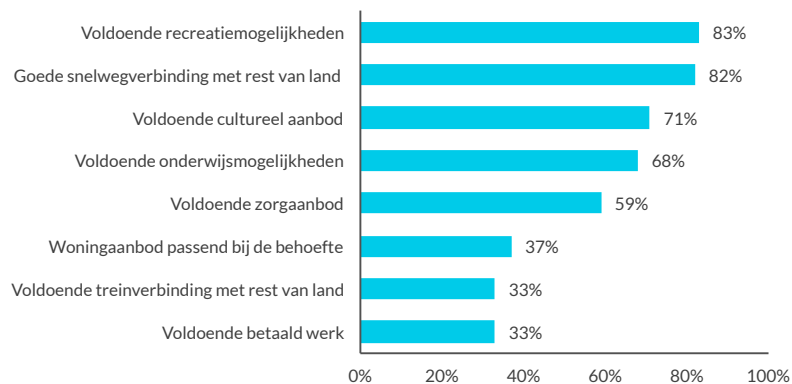
Meer dan directe woonomgeving

Leefbaarheid kan betrekking hebben op verschillende schaalniveaus: lokaal en provinciaal. In de vorige paragraaf is besproken wat inwoners van Fryslân belangrijke aspecten op lokaal niveau vinden, dus in de omgeving van hun dorp of wijk. Het leven van inwoners speelt zich echter niet alleen af in de directe woonomgeving. Zij gebruiken bijvoorbeeld regionale voorzieningen op het gebied van zorg, cultuur en onderwijs in een groter gebied (Christiaanse e.a., 2016). Ook zijn de werkgelegenheidsperspectieven en mobiliteitsmogelijkheden niet beperkt tot de woonplaats. Aan inwoners van Fryslân is daarom ook gevraagd hoe tevreden zij zijn over verschillende aspecten van leefbaarheid op provinciaal niveau.

Tevredenheid over recreatiemogelijkheden en snelwegverbinding

De inwoners tonen zich zeer tevreden over de recreatiemogelijkheden in Fryslân en de verbindingen via de snelweg met de rest van het land. Minder tevreden zijn de Friese inwoners over het woningaanbod dat volgens slechts 37 procent van de inwoners passend is bij de behoefte in Fryslân. De tevredenheid is nog lager over de hoeveelheid betaald werk en de treinverbinding met de rest van het land (beide 33%).

Percentage inwoners dat tevreden is over leefbaarheid van Fryslân op provinciaal niveau, 2018

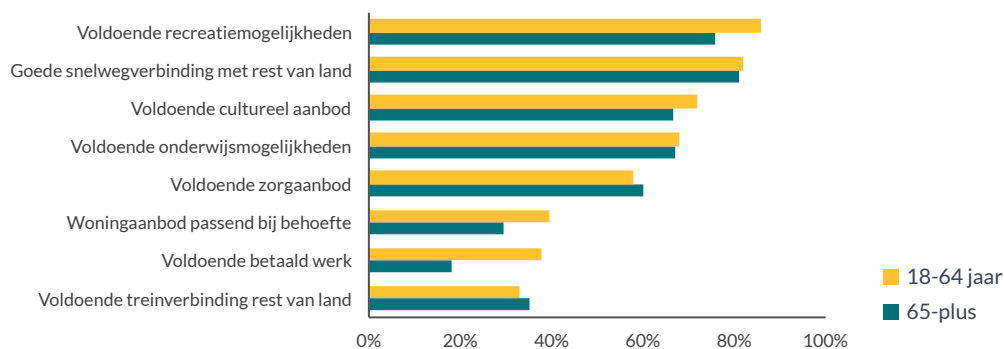

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Senioren minder tevreden over provinciale leefbaarheidsaspecten

Tussen de 65-minners en de 65-plussers vallen enkele verschillen op. Op veel van de gevraagde aspecten zijn de 65-plussers iets minder tevreden. Dit geldt voor de recreatiemogelijkheden, het cultureel aanbod en het woningaanbod. Het grootste verschil betreft het aanbod van betaald werk. Van de 65-plussers is slechts 18 procent hierover tevreden, tegen 38 procent van de inwoners tussen de 18 en 64 jaar. Inwoners die doorgaans aan het arbeidsproces deelnemen tonen zich dus veel meer tevreden over het aanbod van betaald werk dan de senioren die doorgaans niet meer werken.

Percentage inwoners dat tevreden is over leefbaarheid van Fryslân op provinciaal niveau naar leeftijdscategorieën, 2018

Bron: Panel Fryslân (FSP)

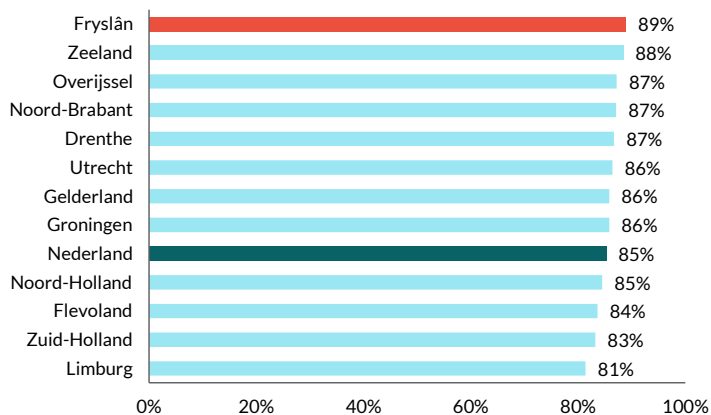

VERGELIJKING MET LANDELIJK

Hoge tevredenheid met het leven

Ondanks het wonen in een provincie met een relatief perifere ligging, het achterblijven op economische gebied en een lagere sociaal-economische status, is een groot deel van de inwoners van Fryslân tevreden met het leven. Van alle provincies scoort Fryslân het hoogst met 89 procent. Hoewel de verschillen niet heel groot zijn, staat Fryslân op nummer één wat betreft de algemene tevredenheid met het leven. Ook in de voorgaande jaren staat Fryslân steeds in de top 3 van de provincies.

Percentage inwoners dat tevreden is met het leven naar provincie, 2016

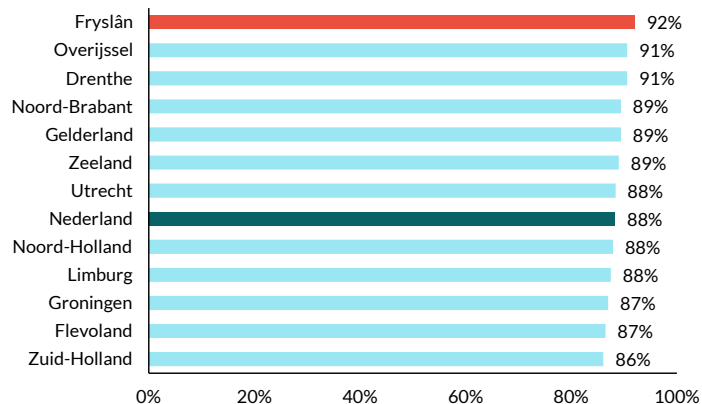

Bron: CBS maatwerk, bewerking FSP

Hoge geluk score in Fryslân

Ook wat betreft geluk scoort Fryslân hoog. Van de Friezen zegt in 2016 92 procent zich gelukkig te voelen, terwijl dit landelijk 88 procent is. Ook in de jaren daarvoor scoorde Fryslân hoog. Uit CBS-onderzoek blijkt dat vooral een goede gezondheid, sociale relaties en het hebben van werk belangrijk is voor het geluksgevoel. Ook zijn hoogopgeleiden vaker gelukkig dan laagopgeleiden.

Percentage inwoners dat zichzelf als (zeer) gelukkig beschouwt per provincie , 2016

Bron: CBS maatwerk, bewerking FSP

WAT BETEKENT DIT VOOR // HET LEVEN IN FRYSLÂN?

Inwoners van Fryslân geven een ruime voldoende voor de leefbaarheid in hun woonomgeving. Op lokaal niveau worden de dagelijkse voorzieningen en een veilige buurt als belangrijkste voorwaarden voor een goede leefbaarheid genoemd. Met een ouder wordende bevolking is de bereikbaarheid van de dagelijkse voorzieningen een aandachtspunt voor de nabije toekomst, vooral op het platteland. Ook een groene omgeving en een woning die past bij de leeftijd en behoeften vinden de inwoners van Fryslân belangrijk in relatie tot de leefbaarheid.

Op provinciaal niveau liggen de grootste zorgen op het gebied van werk en de treinverbinding met de rest van het land. Om als provincie aantrekkelijk te zijn om in te wonen is werkgelegenheid belangrijk, voor alle opleidingsniveaus. Als de verbindingen met de andere delen van het land goed zijn, is het mogelijk buiten de provincie te werken en in Fryslân te wonen. De inwoners van Fryslân zijn tevreden over de snelwegverbinding met de rest van het land, maar minder met het openbaar vervoer. Dit laatste is voor Fryslân echter van belang om aantrekkelijk te zijn als woonprovincie. Dit geldt met name voor hoogopgeleiden en voor jongeren die doorgaans mobieler zijn dan ouderen (CBS, 2017).

03

Demografische ontwikkelingen

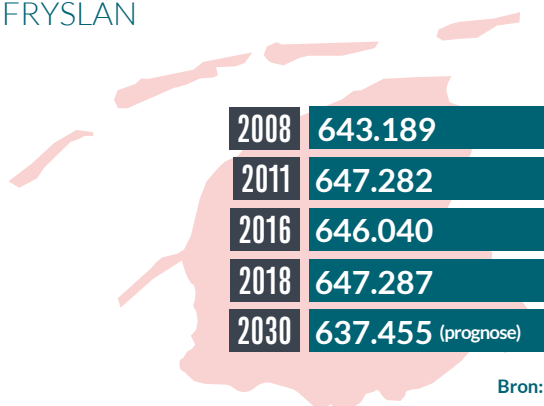
Demografische transitie: krimp, vergrijzing en ontgroening

Decennialang was bevolkingsgroei in Nederland vanzelfsprekend, zo ook in Fryslân. Landelijk is de bevolking in de periode 2008-2018 met bijna vijf procent gegroeid, terwijl in Fryslân de groei 0,6 procent was. Fryslân heeft de afgelopen jaren te maken gekregen met een demografische transitie: de bevolkingsgroei stagneert en de samenstelling van de bevolking verandert door vergrijzing en ontgroening: het aantal senioren groeit en het aantal jongeren neemt af. De samenstelling van de bevolking verandert ook door de toename van het aantal inwoners met een migratieachtergrond.

IN HET KORT:

- / Krimp, vergrijzing en ontgroening
- / Toename aantal huishoudens
- / Dorpen krimpen, grote plaatsen groeien
- / Toename bevolking met migratieachtergrond

BEVOLKING FRYSLÂN

Bron: CBS, prognose provincie Fryslân, bewerking FSP

Na krimp weer enige groei door migratie

In de periode 2008-2018 schommelde de totale Friese bevolking heen en weer tussen krimp en groei. Tot 2011 groeide de Friese bevolking nog jaarlijks. In de jaren daarna daalde het aantal inwoners van Fryslân en sinds 2016 groeit de Friese bevolking weer licht. Het aantal inwoners is in 2018 weer vrijwel op hetzelfde niveau als in 2011.

De bevolkingsontwikkeling wordt bepaald door natuurlijke groei (geboorten minus sterfte) en het migratiesaldo (vestiging minus vertrek). Jarenlang groeide de Friese bevolking vooral doordat er meer geboorten waren dan sterfgevallen (natuurlijke groei). Vanaf 2015 is er echter een sterfteoverschot in Fryslân. De recente (geringe) bevolkingsgroei in Fryslân komt doordat meer mensen zich in Fryslân vestigen dan vertrekken (positief migratiesaldo). Vooral 2016 kende een piek door de komst van asielmigranten en statushouders uit andere delen van het land. Voor 2030 verwacht de provincie Fryslân een daling van de bevolking van bijna 10.000 inwoners. Alleen in Leeuwarden groeit de bevolking naar verwachting nog. In de andere regio's, vooral in Noord-Fryslân, wordt krimp verwacht.

Landelijk is er in de periode 2008-2018 een aanhoudende bevolkingsgroei. De bevolking groeit door natuurlijke groei (een geboorteoverschot) en vooral ook door de komst van migranten uit het buitenland.

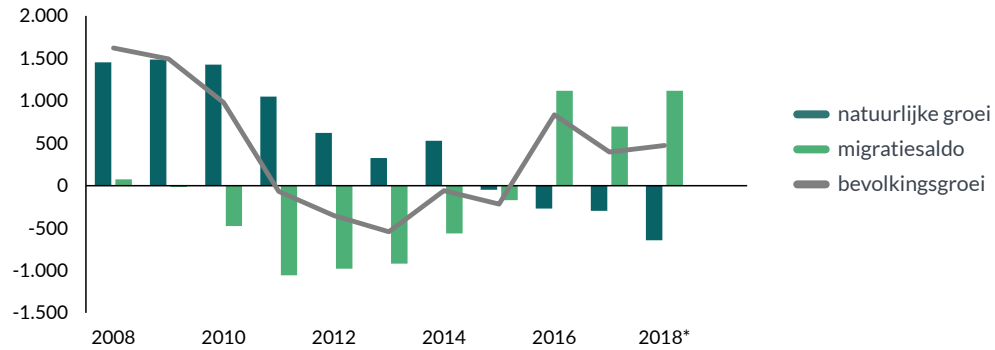
// Groei

natuurlijke groei : geboorten minus sterfte

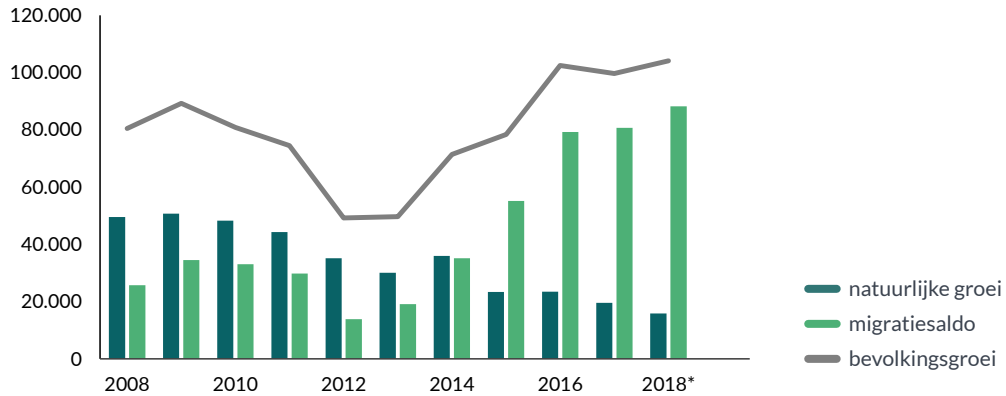
migratiesaldo : vestiging minus vertrek

bevolkingsgroei : toename van het aantal inwoners

Bevolkingsontwikkeling in Fryslân, 2008-2018

Bevolkingsontwikkeling in Nederland, 2008-2018

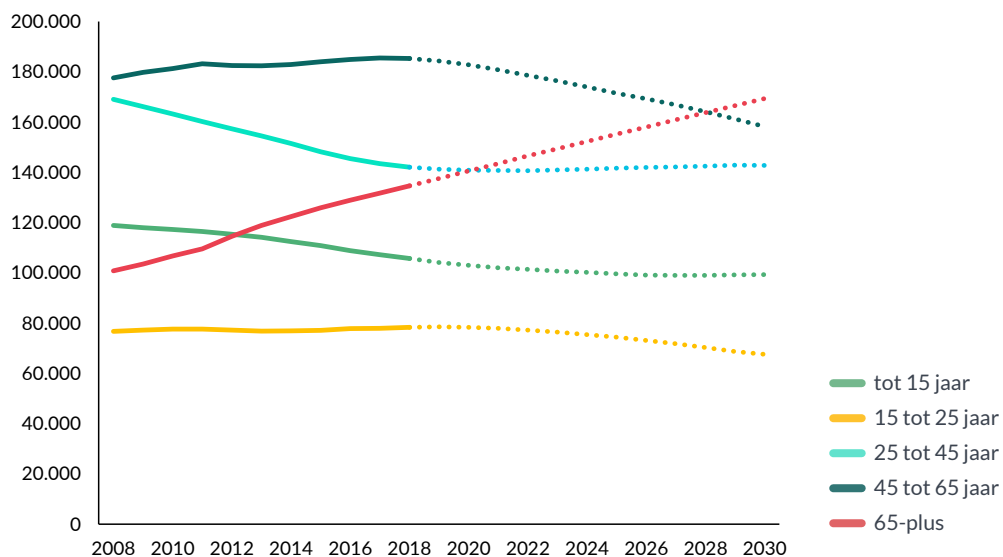
Bron: CBS, bewerking FSP

* Voorlopige cijfers

Bevolkingsontwikkeling verschilt per leeftijdsgroep

In de afgelopen tien jaar is in Fryslân vooral het aantal 0- tot 15-jarigen en 25- tot 45-jarigen gedaald. Als gevolg hiervan dalen de komende jaren vooral het aantal 15- tot 25-jarigen en het aantal 45- tot 65-jarigen. Het aantal 65-plussers is in de afgelopen tien jaar het meest gestegen en deze stijging blijft naar verwachting in ieder geval doorgaan tot 2030.

Ontwikkeling leeftijdsgroepen Fryslân, 2008-2018 en prognose tot 2030

Bron: CBS, prognose provincie Fryslân, bewerking FSP

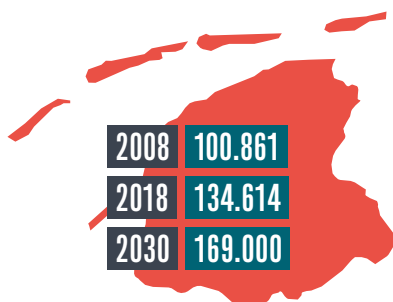

Meer vergrijzing dan landelijk

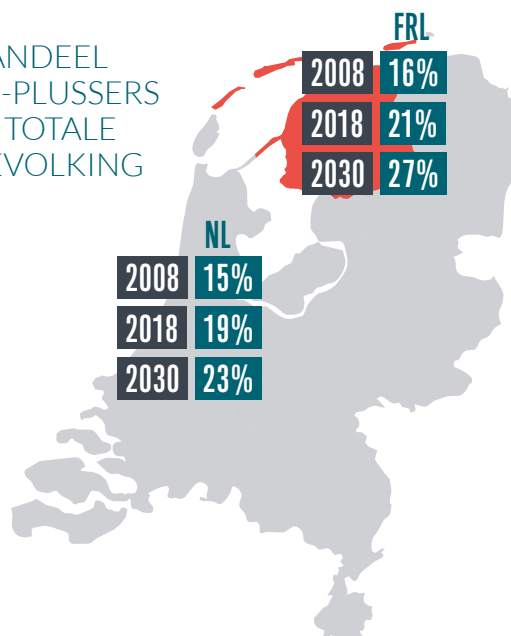
In de afgelopen tien jaar is het aantal 65-plussers in Fryslân met bijna 34.000 toegenomen. De vergrijzing is in Fryslân hoger dan landelijk. Na Zeeland, Limburg en Drenthe is Fryslân de provincie met het hoogste percentage 65-plussers. Relatief de meeste 65-plussers als aandeel van de totale bevolking wonen op de Waddeneilanden (23%) en relatief de minste in Leeuwarden (18%).

De komende decennia neemt de vergrijzing verder toe. Tot 2030 neemt het aantal 65-plussers naar verwachting met nog eens 34.000 toe. Dit komt met name doordat de omvangrijke naoorlogse babyboom-generatie geboren tussen 1940 en 1955 ouder wordt. Tot 2030 neemt vooral het aantal 75-plussers sterk toe. De vergrijzing blijft in Fryslân sterker dan landelijk. In 2030 zal 14 procent van de Friese bevolking 75-plus zijn, landelijk 12 procent.

AANTAL 65-PLUSERS IN FRYSLÂN

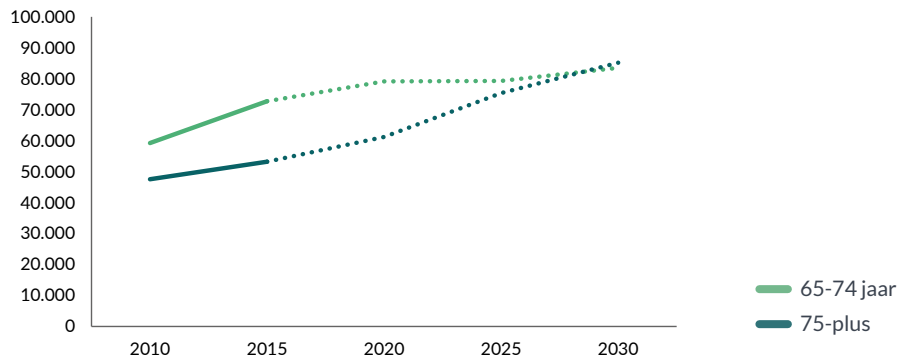
AANDEEL 65-PLUSERS IN TOTALE BEVOLKING

Bron: CBS, bewerking FSP

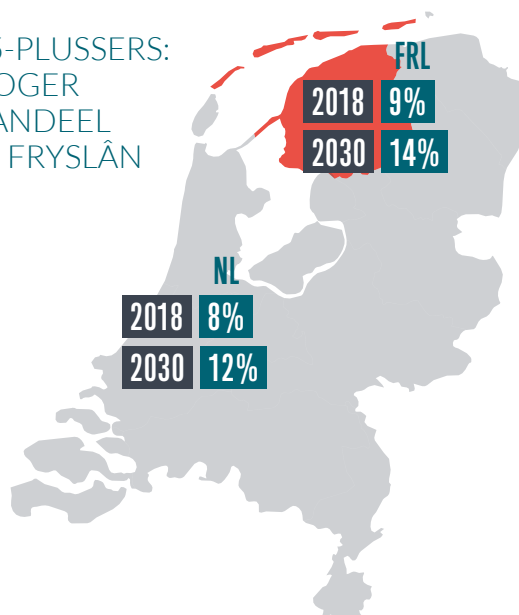

Aantal Friese senioren 65-74 jaar en 75-plus, 2010-2015 en prognose tot 2030

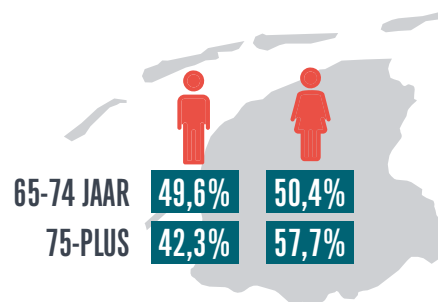

Bron: CBS en Primos Prognose 2017, bewerking FSP

75-PLUSSERS:
HOGER
AANDEEL
IN FRYSLÂN

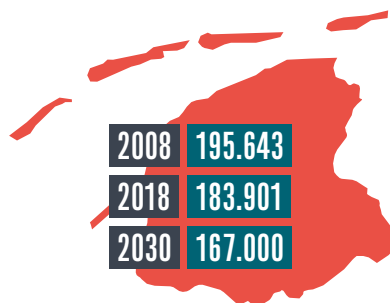
75-PLUSSERS:
VROUWEN IN DE
MEERDERHEID
IN FRYSLÂN

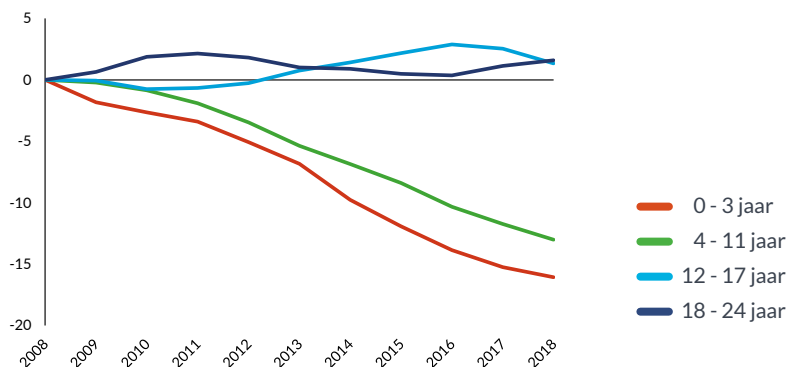
Forse afname aantal geboorten

Begin 2018 telde Fryslân bijna 12.000 (ofwel 6%) minder kinderen en jongeren (0-25 jaar) dan tien jaar geleden. Landelijk daalde het aantal kinderen en jongeren in deze periode met slechts 1 procent. Vooral het aantal kinderen (0-12 jaar) is in Fryslân sinds 2008 fors gedaald door de afname van het aantal geboorten. In 2018 telde Fryslân 16 procent minder 0- tot 4-jarigen dan in 2008. Landelijk was de afname 8 procent.

AANTAL KINDEREN EN JONGEREN IN FRYSLÂN

Ontwikkeling aantal kinderen en jongeren in Fryslân ten opzichte van 2008 per leeftijdscategorie

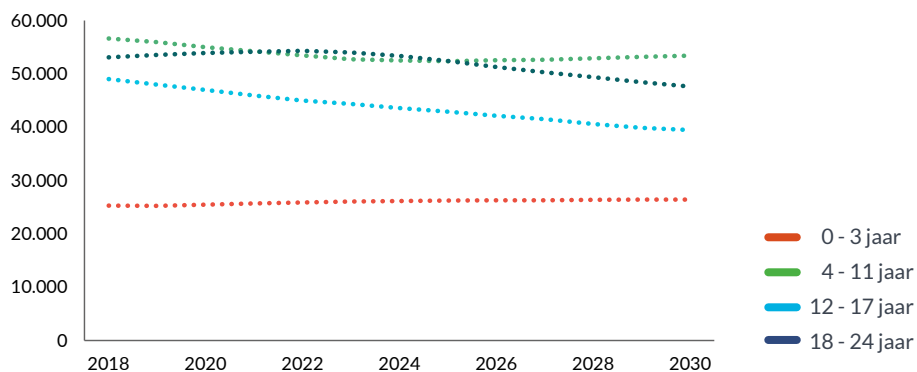
Bron: CBS, bewerking FSP

Meer ontgroening verwacht

Volgens de prognoses neemt de ontgroening in Fryslân de komende jaren toe. De daling zal wel iets minder snel gaan vanaf 2025. De verwachting is dat het aantal 0- tot 3-jarigen tot en met 2030 weer licht toeneemt. Het aantal kinderen van 4 tot en met 11 jaar neemt tot 2026 met 10 procent af, maar stijgt daarna tot 2030 weer licht. De grootste daling vindt de komende jaren plaats in de leeftijdscategorie 12 tot en met 17 jaar: tot 2030 met 21 procent. Dit is een daling van ruim 10.000 in vergelijking met 2018.

Prognoses aantal kinderen en jongeren in Fryslân tot 2030

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Toename aantal huishoudens

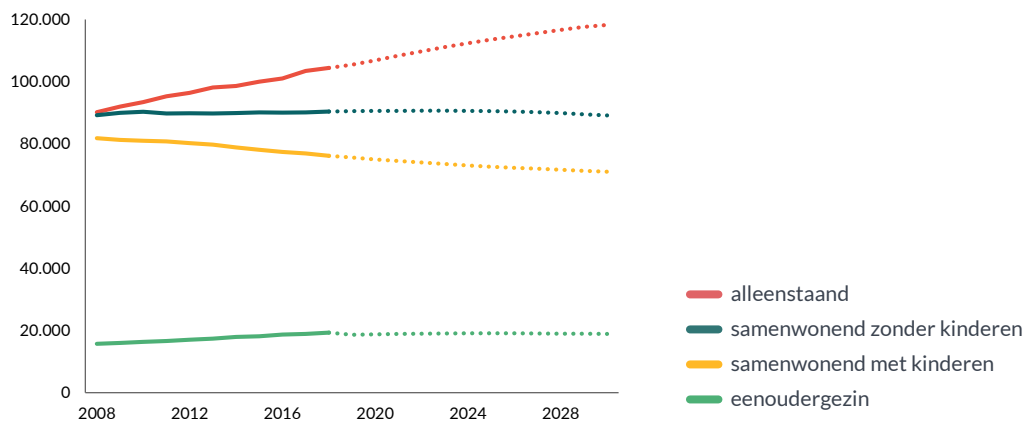
De totale bevolking van Fryslân groeit niet of nauwelijks, maar het aantal huishoudens groeit nog wel. Tussen 2008 en 2018 is het totaal aantal Friese huishoudens met ruim 13.000 toegenomen, ofwel een stijging van 5 procent. Landelijk was de stijging 9 procent. Het totaal aantal huishoudens is toegenomen omdat mensen steeds vaker alleen wonen en minder met anderen in een huishouden. Het aantal personen per huishouden neemt daarom af. Het aantal huishoudens neemt ook toe omdat de steeds omvangrijker wordende groep senioren langer zelfstandig blijft wonen – en dus in een eigen huishouden - vanwege de veranderde regelgeving.

Naar verwachting neemt het totaal aantal huishoudens in Fryslân in de komende jaren nog verder toe. De provincie Fryslân verwacht circa 300.000 huishoudens in 2030, dit is bijna 9.000 huishoudens meer dan in 2018. Vooral de groep alleenstaanden blijft sterk stijgen, van circa 104.000 huishoudens in 2018 naar 118.000 in 2030 (+13%). Hierbij gaat het met name om alleenstaande ouderen. Het aantal gezinnen met kinderen daalt naar verwachting de komende jaren verder.

// Huishoudens

Een huishouden bestaat uit één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf voorzien in de dagelijkse levensbehoeften.

Samenstelling huishoudens in Fryslân, 2008-2018 en prognose tot 2030

Bron: CBS en provincie Fryslân, bewerking FSP

Bevolkingsontwikkeling naar omvang dorp of stad

Fryslân is overwegend een plattelandsprovincie, met weinig steden. Fryslân telt bijna 400 dorpen tot 5.000 inwoners. In deze dorpen woont 43 procent van de Friese bevolking. Er zijn vier grote plaatsen met meer dan 15.000 inwoners: Leeuwarden, Drachten, Sneek en Heerenveen. Bijna een derde van de Friese bevolking woont in één van deze vier grote kernen. Ruim een kwart van de Friese bevolking woont in een regionaal centrum (5.000 tot 15.000 inwoners).

Percentage inwoners van Fryslân naar omvang dorp/stad, 2017

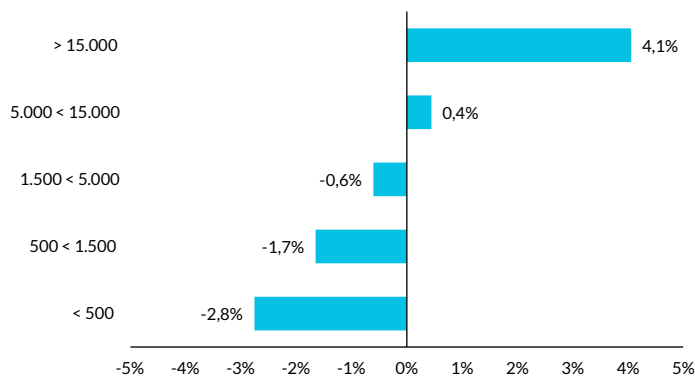
Bron: CBS en provincie Fryslân, bewerking FSP

Bevolkingsdaling vooral in Friese dorpen

In de periode 2007-2017 is vooral het aantal inwoners in kernen tot 5.000 inwoners afgenomen. De grootste daling vond plaats in de kleine dorpen tot 500 inwoners (-2,8%), maar ook in de middelgrote (500-1.500 inwoners) en grote dorpen (1.500-5.000 inwoners) is het aantal inwoners gedaald. In de vier grote plaatsen van Fryslân is de bevolking gegroeid met 4,1, en in de regionale centra met 0,4 procent. De grotere plaatsen groeien dus terwijl de kleinere plaatsen krimpen.

Bevolkingsgroei/-afname naar omvang dorp/stad in Fryslân tussen 2007 en 2017, in percentages

Omvang dorp/stad naar aantal inwoners

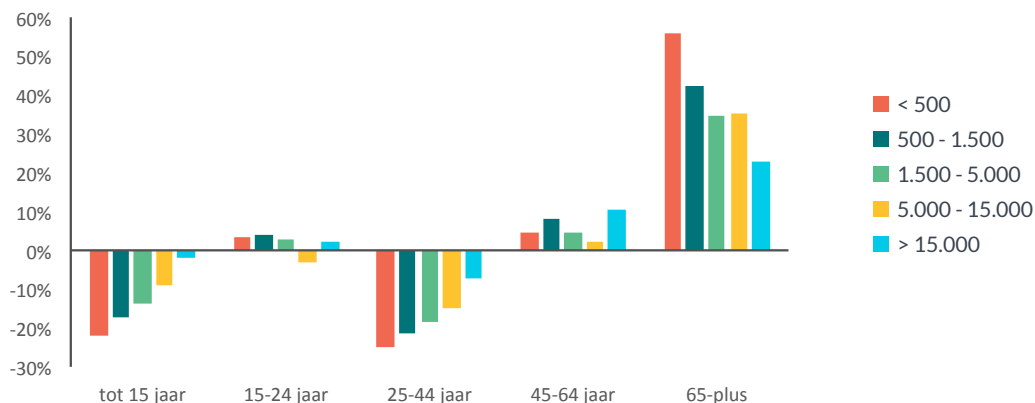

Bron: CBS en provincie Fryslân, bewerking FSP

Minder kinderen, meer senioren in dorpen

Ontgroening en vergrijzing zijn belangrijke demografische trends. De ontwikkeling hiervan verschilt tussen dorpen en steden. Tussen 2007 en 2017 is vooral in dorpen het aantal kinderen tot 15 jaar afgenomen, evenals de leeftijdscategorie 25-44 jaar. Het lijkt erop dat vooral het aantal gezinnen met kinderen afneemt in de dorpen. Hiervoor geldt: hoe kleiner de plaats, hoe groter de afname. Het aantal jongeren tussen 15 en 24 jaar is in dezelfde periode vrij stabiel in de verschillende typen plaatsen (naar omvang). Voor 65-plussers geldt: hoe kleiner de plaats, hoe groter juist de toename. In de kleinste dorpen (tot 500 inwoners) is het aantal senioren zelfs met ruim de helft toegenomen.

Percentuele bevolkingsgroei/-afname in Fryslân naar leeftijdscategorie en omvang woonplaats, 2007-2017

Bron: CBS en Provincie Fryslân, bewerking FSP

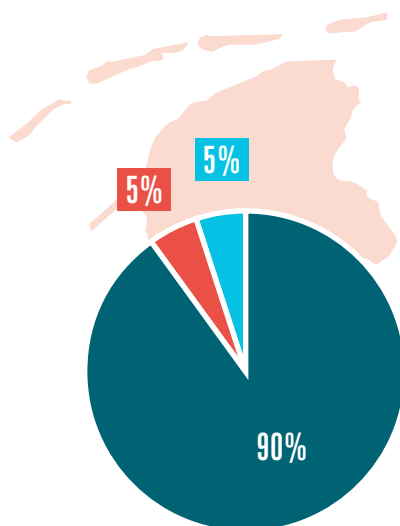

Minder inwoners met migratieachtergrond dan landelijk

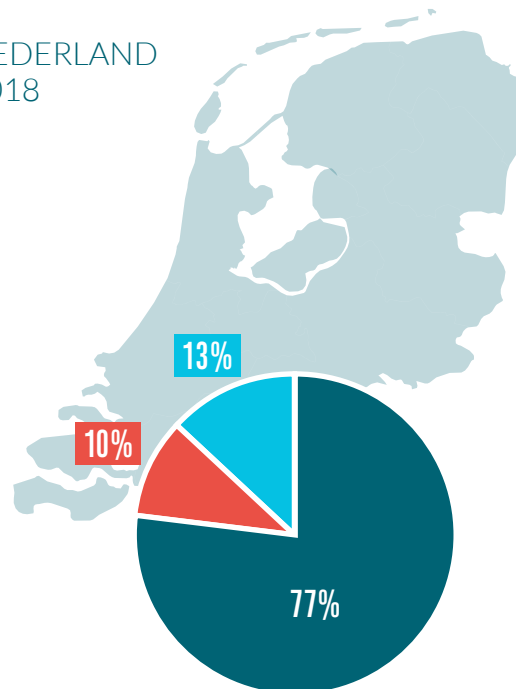
In Nederland hebben steeds meer inwoners een migratieachtergrond. Deze inwoners zijn zelf in het buitenland geboren of (één van) hun ouders komen daar vandaan.

Op 1 januari 2018 woonden in Fryslân 63.379 inwoners met een migratieachtergrond, dit is 10 procent van de Friese bevolking. Hiervan heeft 5 procent een westerse en 5 procent een niet-westerse achtergrond. Beide groepen tellen rond de 30.000 personen. Landelijk heeft 23 procent van de bevolking een migratieachtergrond (bijna 4 miljoen). In Fryslân wonen relatief dus minder inwoners met een migratieachtergrond dan landelijk.

FRYSLÂN
2018

NEDERLAND
2018

Bron: CBS, bewerking FSP

- Nederlandse achtergrond
- Westerse migratieachtergrond
- Niet-westerse migratieachtergrond

// *Westerse
migratieachtergrond*

Een persoon met als migratieachtergrond een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië. Op grond van hun sociaal- economische en sociaal-culturele positie worden personen met een migratieachtergrond uit Indonesië en Japan ook tot de westerse migratieachtergrond gerekend. Het gaat vooral om mensen die in het voormalig Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

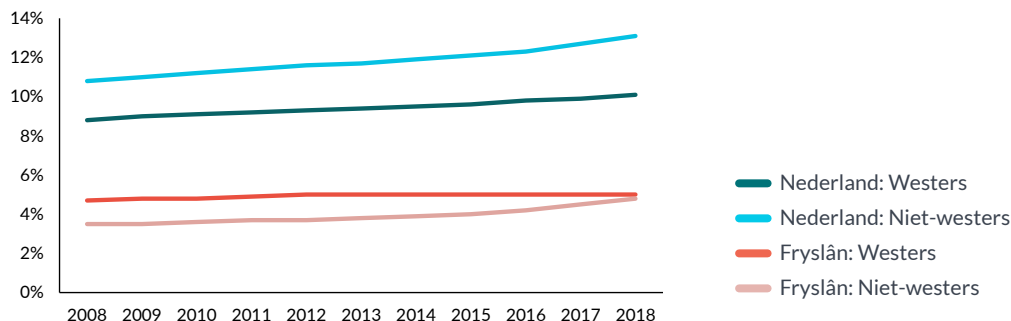
// *Niet-westerse
migratieachtergrond*

Een persoon met als migratieachtergrond een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.

Toename inwoners met migratieachtergrond

Net als landelijk is het aantal en aandeel inwoners met een migratieachtergrond in Fryslân sinds 2008 toegenomen. Deze toename is in Fryslân echter minder groot dan landelijk. In Fryslân nam dit toe van 8 naar 10 procent van de bevolking, landelijk van 18 naar 23 procent. In Fryslân, maar ook in heel Nederland, is vooral het aandeel inwoners met een niet-westerse achtergrond toegenomen. Dit lijkt vooral te komen door de instroom van asielzoekers en de huisvesting van asielzoekers met een verblijfsvergunning, de zogenaamde statushouders.

Percentage inwoners met westerse of niet-westerse migratieachtergrond in Fryslân en Nederland, 2008-2018

Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste migranten uit Duitsland

De meeste inwoners van Fryslân met een migratieachtergrond komen uit Duitsland en Indonesië. Er is veel diversiteit in de culturele achtergronden van de migranten. Van de inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond vormen de Aziaten en Afrikanen de grootste groepen, gevolgd door Surinamers en Antillianen. Landelijk vormen inwoners met een Turkse en Marokkaanse herkomst de grootste migrantengroepen. In Fryslân staan deze groepen op de achtste en elfde plaats van inwoners met een migratieachtergrond. De meeste inwoners met een migratieachtergrond in Fryslân wonen - zowel absoluut als relatief - in de gemeente Leeuwarden. In Leeuwarden hebben ruim 20.000 inwoners een migratieachtergrond, dit is bijna 17 procent van de bevolking.

// Overig Azië

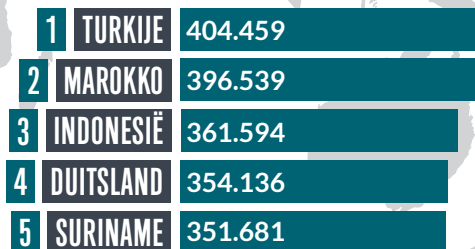
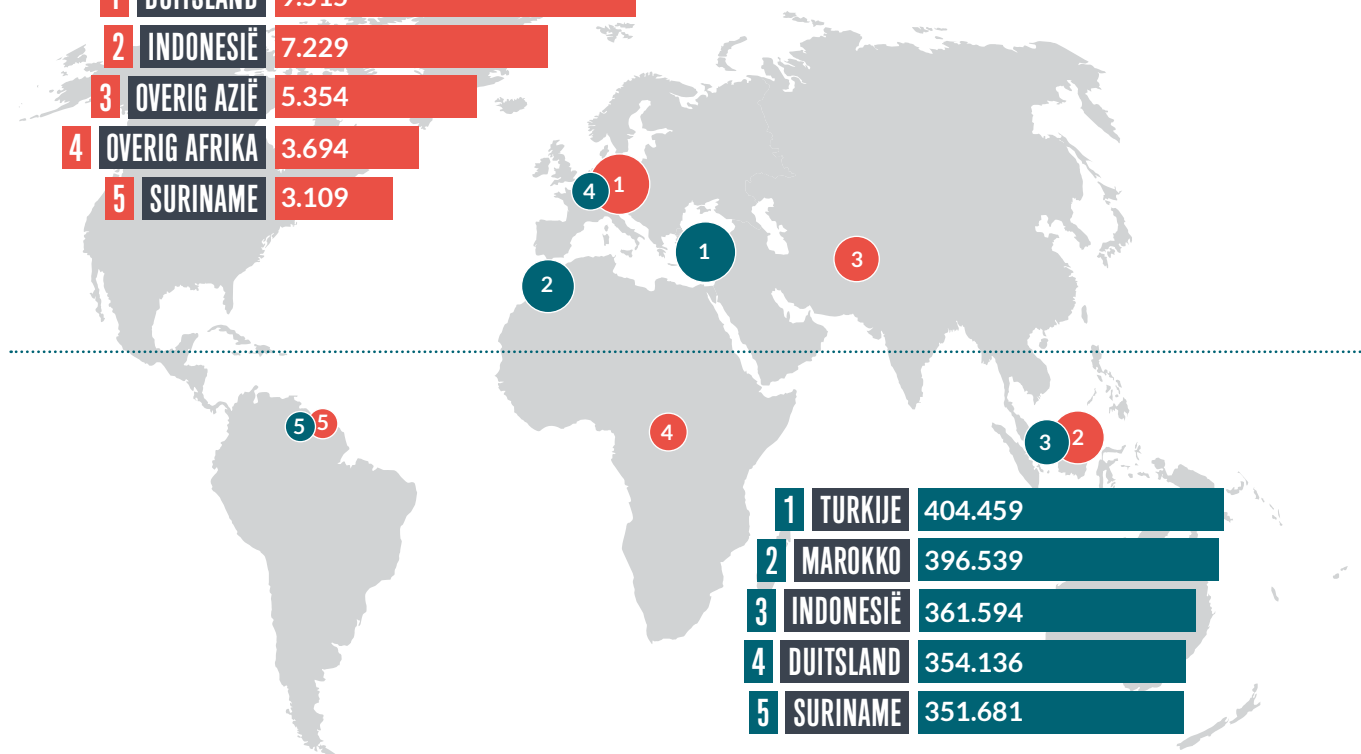
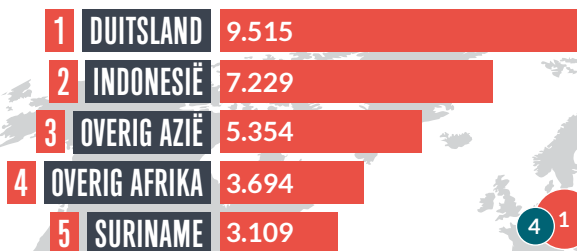
Totaal Azië minus Afghanistan, China, Fillippijnen, Hongkong, India, Indonesië, Irak, Iran, Japan, Pakistan, Vietnam

// Overig Afrika

Totaal Afrika minus Egypte, Ethiopië, Ghana, Kaapverdië, Marokko, Somalië, Zuid-Afrika

TOP 5 MIGRATIEAchtergrond
FRYSLÂN, 2018

TOP 5 MIGRATIEAchtergrond
NEDERLAND, 2018

WAT BETEKENEN DE DEMOGRAFISCHE VERANDERINGEN VOOR HET LEVEN IN

// FRYSLÂN?

Fryslân heeft te maken met een demografische transitie. De bevolking krimpt in sommige delen van de provincie, vooral op het platteland. De Friese bevolking vergrijsd sneller dan landelijk. Dit betekent dat de vraag naar zorg stijgt. Ook neemt de vraag naar ondersteuning bij behoud van zelfstandigheid toe. Verder zijn meer voorzieningen specifiek voor senioren nodig, onder andere op het gebied van mobiliteit, zorg, wonen en ondersteuning. Tegelijkertijd neemt het aantal jongeren af. Voor deze leeftijdsgroep zijn minder voorzieningen zoals scholen nodig. De ontgroening brengt verder met zich mee dat de bevolking in de productieve leeftijd daalt. Ook zijn minder mensen beschikbaar voor vrijwilligerswerk en mantelzorg.

De groei en de veranderende samenstelling van huishoudens heeft consequenties voor de woningbouw en de woningmarkt. Op korte termijn zijn meer woningen voor een- en tweepersoonshuishoudens nodig en minder voor gezinnen. Ook zijn voldoende huizen voor de groeiende groep senioren nodig. Anders dan voorheen blijven zij tot op hoge leeftijd thuis wonen. Dit vraagt om geschikte woningen.

04 | Onderwijs

Opleidingsniveau in Fryslân blijft achter

Hoewel het aandeel hoogopgeleiden in Fryslân in de afgelopen tien jaar is toegenomen, is het opleidingsniveau van Friese jongeren nog altijd relatief laag. Daardoor hebben zij minder kansen dan leeftijdsgenoten elders. Het is de vraag waardoor het opleidingsniveau in Fryslân achterblijft ten opzichte van dat van leerlingen in de rest van Nederland.

IN HET KORT:

- / Aandeel hoogopgeleiden neemt toe
- / Opleidingsniveau Friese jongeren relatief laag
- / Friese jongeren minst vaak voortijdig van school
- / Krimp van het aantal leerlingen

Aandeel hoogopgeleiden neemt toe

Zowel in Fryslân als landelijk is de bevolking steeds hoger opgeleid. In Fryslân nam het aandeel hoogopgeleiden in deze periode toe van 20 naar 26 procent, landelijk van 25 naar 31 procent. Het aandeel laagopgeleiden in Fryslân en Nederland nam in dezelfde mate af. Was in 2008 nog 36 procent van de Friese bevolking laagopgeleid, in 2018 is dat afgenomen tot 30 procent. Landelijk daalde dit aandeel van 34 naar 28 procent. De middelbaar opgeleiden vormen zowel in Fryslân (43%) als landelijk (39%) de grootste groep. Het aandeel middelbaar opgeleiden is in de afgelopen tien jaar niet veranderd.

// Opleidingsniveau

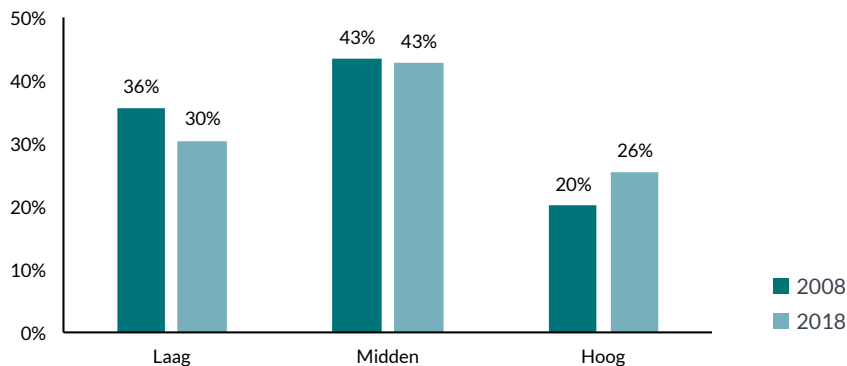
Laag: basisonderwijs, vmbo, havo-, vwo-onderbouw, mbo1

Midden: havo, vwo, mbo

Hoog: hbo, wo

Bron: CBS

Opleidingsniveau in Fryslân (bevolking 15-75 jaar), 2008 en 2018

Bron: CBS, bewerking FSP

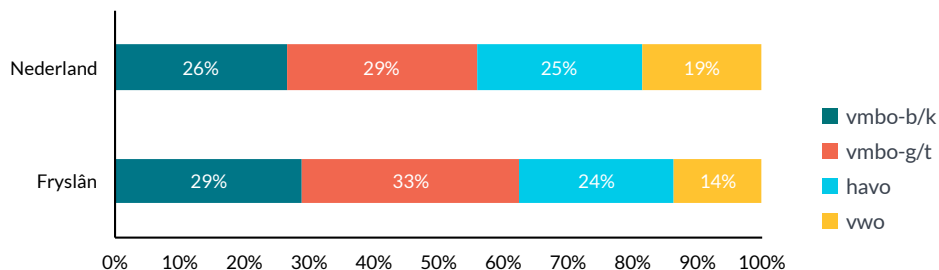
Opleidingsniveau Friese jongeren relatief laag

Ondanks het toenemende aandeel hoogopgeleiden in Fryslân, is het gemiddelde opleidingsniveau in Fryslân lager dan landelijk. Dit kan deels worden verklaard door het beperkte aanbod van wetenschappelijk onderwijs in Fryslân. Een wetenschappelijke opleiding is voor Friese studenten vaak alleen buiten de provincie mogelijk. Het aandeel leerlingen in het voortgezet onderwijs dat een vwo-diploma behaalt is in Fryslân echter ook lager dan landelijk. Net als in 2007 behaalde in 2017 14 procent van de Friese leerlingen een vwo-diploma. Landelijk was dat 19 procent.

// *Leerwegen in het vmbo*

Er zijn vier leerwegen in het vmbo: basisberoepsgerichte leerweg (vmbo-b), kaderberoepsgerichte leerweg (vmbo-k), gemengde leerweg (vmbo-g) en theoretische leerweg (vmbo-t). Met een vmbo-b diploma kunnen leerlingen doorstromen naar mbo-2. Leerlingen met een vmbo-k/g/t diploma kunnen doorstromen naar niveau 3 en 4 van het mbo.

Gediplomeerden in Fryslân en Nederland naar onderwijssoort, 2016/17

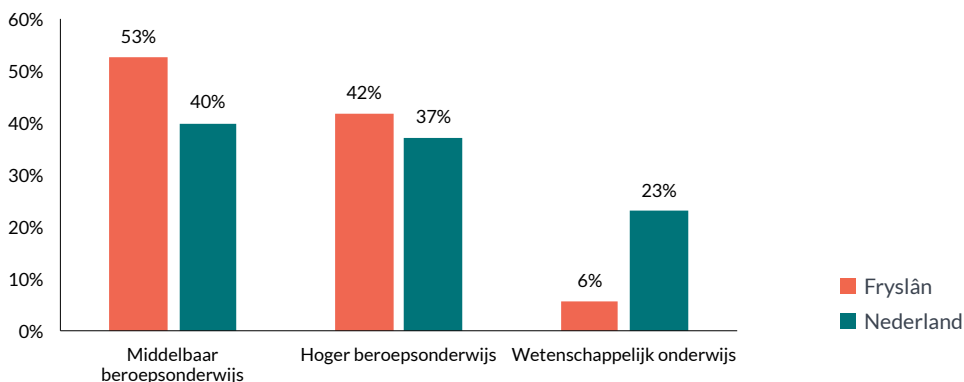

Bron: CBS, bewerking FSP

Relatief veel mbo-jongeren in Fryslân

Van alle studenten die in Fryslân wonen volgt 53 procent een opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), 42 procent een hbo-opleiding en ten slotte 6 procent een wo-opleiding. Tien jaar geleden was dit respectievelijk 55, 40 en 5 procent. Landelijk is de verdeling van deelnemers en studenten over de onderwijssoorten gelijkmatiger dan in Fryslân.

Studenten in Fryslân uitgesplitst naar onderwijssoort, 2017/18

Bron: CBS, bewerking FSP

Verklaringen voor het lagere opleidingsniveau in Fryslân

Gelijkheid in het onderwijs wordt in Nederland breed gedragen. Het schoolsucces van een leerling mag idealiter alleen afhangen van zijn of haar aanleg, prestaties en inzet. Het is niet waarschijnlijk dat Friese leerlingen minder aanleg hebben of minder inzet tonen (De Boer, 2009). Wel is het mogelijk dat door specifieke kenmerken van Fryslân en de Friese bevolking het gemiddelde opleidingsniveau achterblijft. Er zijn drie mogelijke verklaringen voor het lagere opleidingsniveau in Fryslân:

---

1. Het opleidingsniveau van ouders

Als twee leerlingen even goed scoren op de basisschool, hebben ze in principe ook evenveel kansen in het vervolg van hun onderwijscarrière. Het opleidingsniveau van ouders is echter van invloed op de schoolkeuze in het voortgezet onderwijs (Van Spijker e.a., 2017). Kinderen van hoogopgeleide ouders krijgen bijvoorbeeld vaker een hoger schooladvies dan wat op basis van de score op de eindtoets verwacht mag worden. Het precieze opleidingsniveau van Friese ouders is niet bekend. Wel is duidelijk dat het gemiddelde opleidingsniveau van de Friese bevolking lager is dan landelijk.

2. Het ambitieniveau in Fryslân

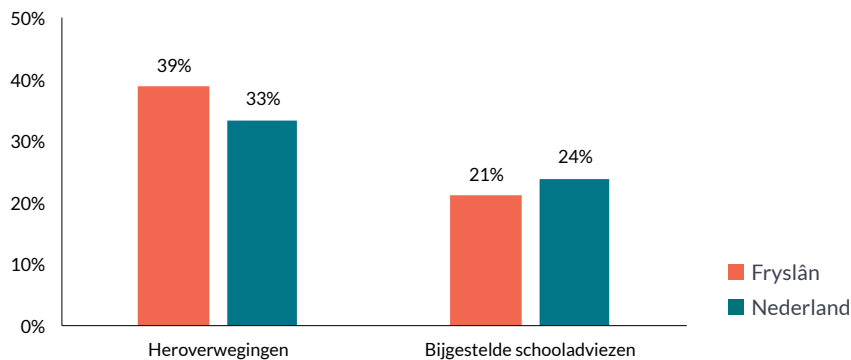
Een tweede mogelijke verklaring voor het lagere opleidingsniveau in Fryslân is een lager ambitieniveau. Dit lagere ambitieniveau is onder andere te zien in het schooladvies van de basisschool. Zo had in 2018 39 procent van de Friese leerlingen een hogere score (ten minste een halve schoolsoort hoger dan het schooladvies) op de eindtoets dan het schooladvies van de basisschool. Landelijk was dit bij 33 procent van de leerlingen het geval. Deze leerlingen komen in aanmerking voor een heroverweging van het schooladvies door de basisschool. In Fryslân gebeurde dit minder vaak dan landelijk.

3. De afstand tot en bereikbaarheid van scholen

Ten slotte is de afstand tot en bereikbaarheid van scholen een mogelijke verklaring voor het lagere opleidingsniveau in Fryslân. De gemiddelde afstand in Fryslân tot scholen in het voortgezet onderwijs is groter dan landelijk. Mogelijk gaan leerlingen in (met name) plattelandsgebieden daarom soms naar het vmbo, terwijl ze een hoger niveau aankunnen. In de komende jaren neemt het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs in Fryslân af. Als middelbare scholen met een havo-/vwo-niveau de deuren moeten sluiten, kan dit van invloed zijn op de keuzes die Friese leerlingen maken.

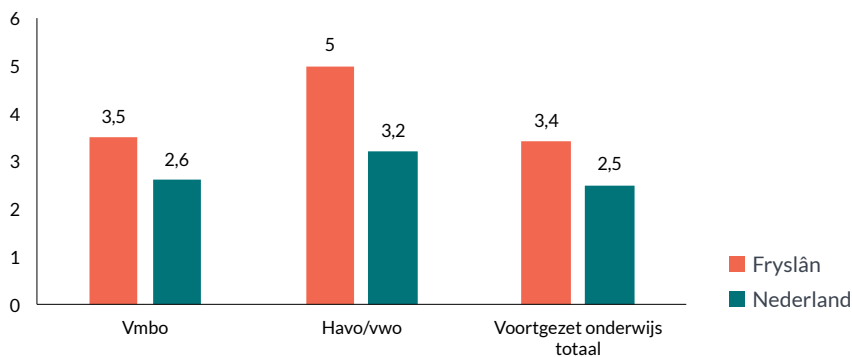
Een mogelijke verklaring voor het lagere ambitieniveau in Fryslân is de beroepenstructuur van de provincie. In Fryslân zijn relatief meer beroepen waarvoor een laag of middelbaar opleidingsniveau voldoende is en minder banen waarvoor een hoog opleidingsniveau gewenst of nodig is (De Boer, 2009). Friese leerlingen en ouders zien daardoor wellicht minder het belang van een hoog opleidingsniveau. Daarnaast is de lagere sociaal-economische status in Fryslân mogelijk van invloed op het ambitieniveau. De sociaal-economische status en het ambitieniveau van ouders hangen met elkaar samen (Kuyper en Van der Werf, 2001).

Percentage heroverwegingen en bijgestelde schooladviezen in Fryslân en Nederland, 2017/18

Bron: DUO, bewerking FSP

De gemiddelde afstand (km) tot voortgezet onderwijs in Fryslân en Nederland, 2016

Bron: CBS, bewerking FSP

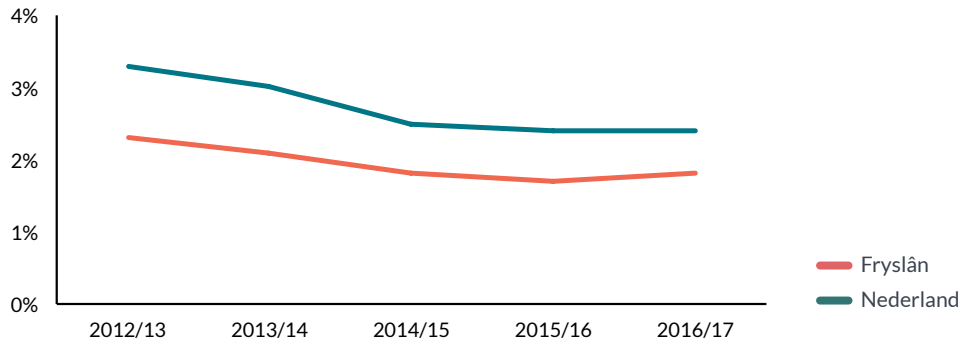

Friese jongeren minst vaak voortijdig van school

Jongeren met een startkwalificatie – een diploma havo, vwo, mbo niveau 2 of hoger – hebben meer kans op een baan. De overheid wil daarom dat meer leerlingen een startkwalificatie halen. Leerlingen die zonder een startkwalificatie het onderwijs verlaten worden voortijdig schoolverlaters genoemd.

Het aandeel jongeren in Fryslân dat voortijdig het onderwijs verlaat neemt af. In 2012 verliet nog 2,3 procent van de jongeren in Fryslân het onderwijs zonder een startkwalificatie, in 2017 is dit aandeel gedaald tot 1,8 procent. Ook landelijk daalde het percentage voortijdig schoolverlaters, van 3,3 procent in 2012 naar 2,4 procent in 2017. Jongeren in Fryslân verlaten in vergelijking met de andere provincies in Nederland het minst vaak voortijdig het onderwijs.

Percentage voortijdig schoolverlaters in Fryslân en Nederland, 2012/13-2016/17*

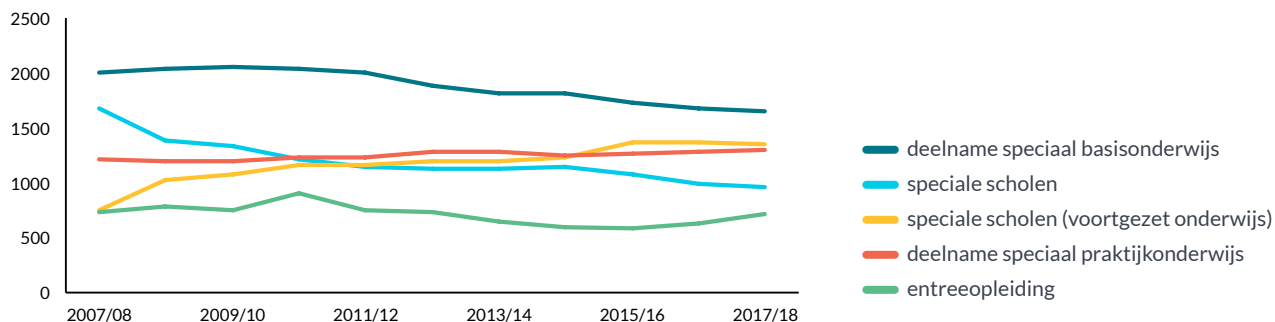
Bron: CBS, bewerking FSP

* Vanaf 2012/13 zijn de cijfers berekend volgens een nieuwe methode. Vergelijkbaarheid met voorgaande jaren is hierdoor niet mogelijk.

Leerlingen in het speciaal onderwijs

Voor sommige jongeren is het behalen van een startkwalificatie zonder extra aandacht moeilijk. Bijvoorbeeld omdat zij een handicap, chronische ziekte of stoornis hebben. Deze jongeren hebben specialistische of intensieve begeleiding nodig die geboden kan worden door het speciaal onderwijs, het praktijkonderwijs en entreeopleidingen. Wanneer deze jongeren de overgang maken naar een vervolgopleiding of de arbeidsmarkt zijn zij vaak kwetsbaar. Daarom is het belangrijk dat deze jongeren in beeld zijn en zo goed mogelijk worden ondersteund (Rijksoverheid, 2018). Het aantal jongeren in een kwetsbare onderwijspositie, met name in het speciaal basisonderwijs en op speciale scholen (basis), is in de afgelopen tien jaar gedaald. Deze daling kan voor een heel groot deel worden verklaard door de daling van het totaal aantal leerlingen in het basisonderwijs.

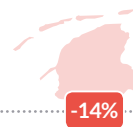
Aantal jongeren in een kwetsbare onderwijspositie in Fryslân, 2007/08-2017/18

Bron: CBS, bewerking FSP

// Speciaal (basis)onderwijs

Scholen in het speciaal basisonderwijs hebben dezelfde kerndoelen als gewone basisscholen. Maar de leerlingen in het speciaal basisonderwijs krijgen meer tijd om die te halen. Soms heeft een leerling extra ondersteuning nodig, bijvoorbeeld omdat zij een handicap, chronische ziekte of stoornis hebben. Een leerling kan dan naar het speciaal onderwijs.

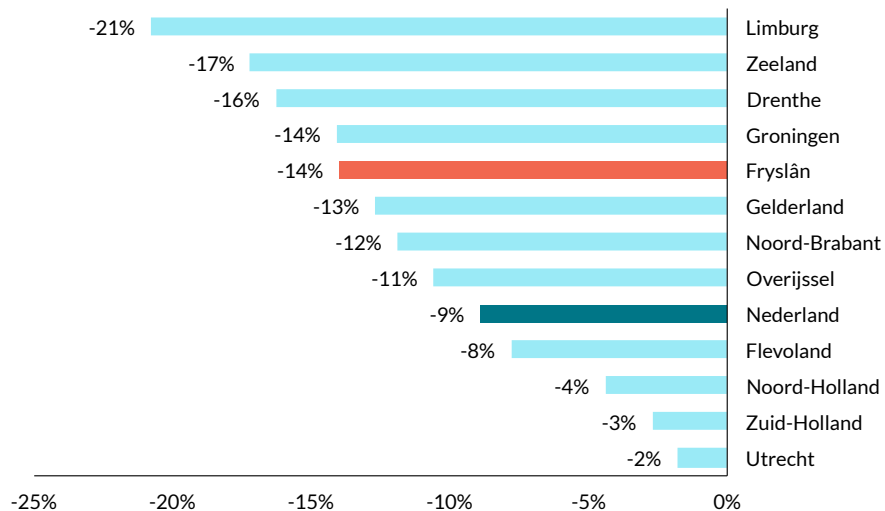

Aantal leerlingen basisonderwijs flink gedaald

In de afgelopen tien jaar is het aantal geboorten fors gedaald. Hierdoor komen er steeds minder leerlingen in het onderwijs. In het basisonderwijs is al langer sprake van een daling van het aantal leerlingen, de leerlingenkrimp in het voortgezet onderwijs is van recenter datum.

Het aantal leerlingen in het basisonderwijs in Fryslân is in de afgelopen tien jaar flink afgenomen. In het schooljaar 2007/2008 telde Fryslân nog 63.309 basisschoolleerlingen, tien jaar later 54.430. Een daling van 14 procent. Landelijk daalde het aantal leerlingen in het basisonderwijs in deze periode met 9 procent, van 1.552.548 leerlingen in 2007/2008 naar 1.414.347 tien jaar later. De afname van het aantal basisschoolleerlingen raakt dus niet alleen Fryslân, maar is in Fryslân wel relatief sterk. Alleen in Limburg, Zeeland en Drenthe is de leerlingenkrimp in het basisonderwijs sterker.

Percentuele afname van het aantal basisschoolleerlingen per provincie, 2007/08-2017/18

Bron: CBS, bewerking FSP

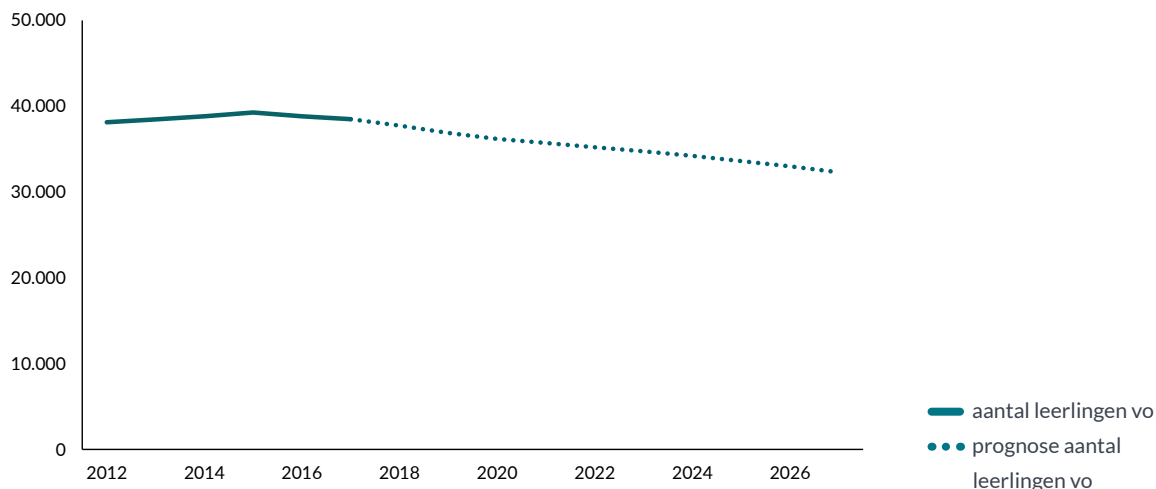
Leerlingenkrimp leidt tot sluiting basisscholen

De teruglopende leerlingenaantallen hebben gevolgen voor het scholenaanbod. Vanaf 2011/2012 hebben landelijk 734 basisscholen de deuren gesloten. In Fryslân zijn in deze periode 82 basisscholen gefuseerd of opgeheven. In het meest recente schooljaar (2018/2019) zijn in Fryslân 16 basisscholen gesloten, het hoogste aantal in de afgelopen jaren. Landelijk was 2015/2016 het piekjaar als het gaat om het aantal sluitingen. Toen sloten landelijk 125 basisscholen de deuren.

Ook in het voortgezet onderwijs afnemend aantal leerlingen

Ook het voortgezet onderwijs in Fryslân heeft te maken met teruglopende leerlingenaantallen. Deze daling zet zich in de komende jaren door. De afname van het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs geldt niet alleen voor Fryslân: de afgelopen jaren heeft ongeveer 40 procent van de middelbare scholen in Nederland te maken gehad met leerlingenkrimp (Rijksoverheid, 2018). De daling is echter niet gelijk over het land verdeeld: de teruglopende leerlingenaantallen raken Fryslân sterker dan landelijk. Landelijk daalt tot 2027 het totaal aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs naar verwachting met 9 procent (ten opzichte van 2017), in Fryslân met 16 procent.

(Prognose) aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs in Fryslân, 2012-2027

Bron: DUO, bewerking FSP

**WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN
OP HET GEBIED VAN ONDERWIJS VOOR HET
// LEVEN IN FRYSLÂN?**

Jongeren in Fryslân zijn relatief laag opgeleid. Alhoewel niet iedereen naar de universiteit wil en goede vakvlieden op mbo-niveau hard nodig zijn, is het belangrijk dat Friese jongeren dezelfde kansen krijgen als leeftijdsgenoten elders in Nederland.

Het aantal basisschoolleerlingen in Fryslân is in de afgelopen tien jaar gedaald. Als gevolg hiervan hebben sommige scholen moeten fuseren of sluiten. Het verdwijnen van 'de' school uit het dorp houdt dorpsbewoners vaak sterk bezig. In meer dunbevolkte gebieden zijn de gevolgen van en emoties rond de sluiting vaak ingrijpender en sterker dan in meer dichtbevolkte gebieden (Steenbekkers e.a., 2017). Ten eerste vanwege de bereikbaarheid: leerlingen moeten bij een fusie of sluiting verder reizen naar school. Ten tweede vormt de dorpschool vaak een belangrijke ontmoetingsplek en voorstanders van het behoud van scholen beroepen zich dan ook op de gevolgen voor de leefbaarheid in het dorp.

Tegelijkertijd laat ander onderzoek (Elshof, 2017) zien dat net zoveel gezinnen met kinderen verhuizen naar dorpen met scholen als naar dorpen zonder scholen. Daarnaast zijn de kosten van het in stand houden van een kleine school relatief hoog (Onderwijsraad, 2013). De hogere kosten van kleine scholen hebben te maken met de zogenaamde vaste voet per school voor personeel, directie en materieel. De verhouding tussen deze vaste kosten en het aantal leerlingen is ongunstig (Onderwijsraad, 2013).

05 | Werk

//
Van crisis
naar krapte

Werk is belangrijk voor het welbevinden van mensen: werk verschaft inkomen, structureert de tijd, brengt sociale contacten met zich mee, biedt ontplooiingsmogelijkheden en kan leiden tot waardering (De Beer, 1999). De werkgelegenheid in Fryslân groeit weer sinds de economische crisis, de arbeidsdeelname neemt toe en het aantal werklozen daalt. Hoewel de spanning op de arbeidsmarkt kleiner is dan in de meeste andere provincies, is ook in Fryslân in sommige sectoren sprake van krapte.

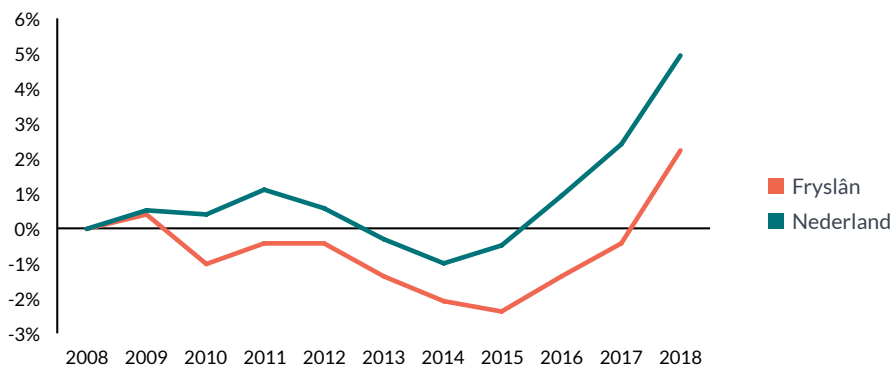
IN HET KORT:

- / Groeiende werkgelegenheid
- / Participatiegraad terug op het peil van 2008
- / Toenemende krapte

Meer banen dan ooit in Fryslân

In 2018 telde Fryslân 297.037 banen, 6.296 meer dan in 2008. De provincie telde niet eerder zoveel banen. In de periode 2008 tot en met 2015, toen het aantal banen in Fryslân op een dieptepunt was, daalde de werkgelegenheid in de provincie sterker dan landelijk. Het herstel na de economische crisis volgde in Fryslân later dan landelijk. In 2018 was de Friese werkgelegenheid voor het eerst terug op het niveau van 2009, toen het aantal banen in de provincie op een hoogtepunt was. De groei van het aantal banen sinds 2008 is in Fryslân (+2,2%) lager dan landelijk (+5%). Wel nam het aantal banen in Fryslân tussen 2017 en 2018 sterker (+2,6%) toe dan landelijk (+2,2%).

Procentuele toe- en afname van het aantal banen in Fryslân en Nederland, 2008-2018

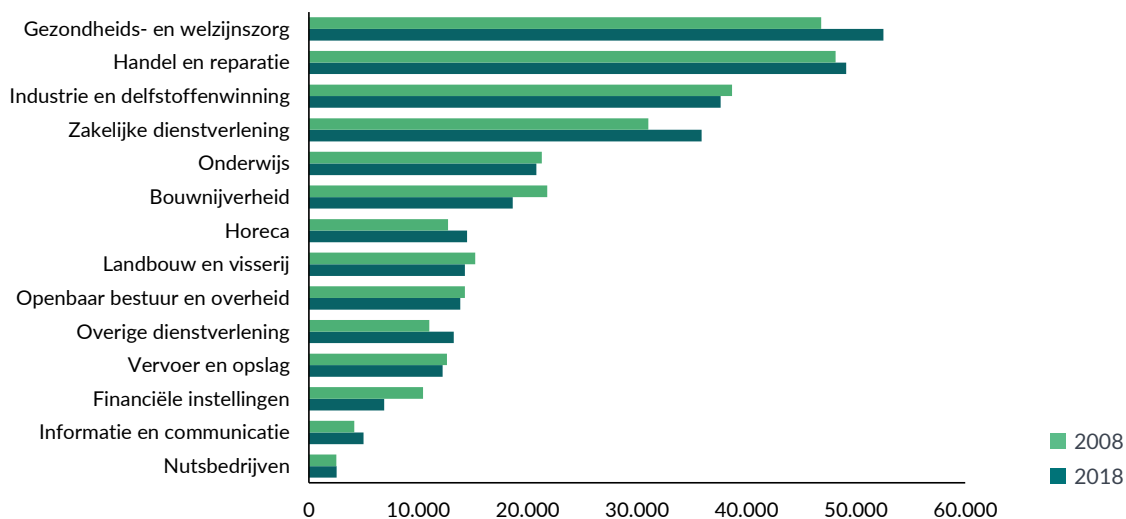

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Meeste banen in Fryslân in de zorg

De gezondheids- en welzijnszorg is in aantal banen de grootste sector in Fryslân, gevolgd door handel en reparatie, en industrie en delfstoffenwinning. De werkgelegenheidsontwikkeling verschilt per sector. In de afgelopen tien jaar zijn de sectoren overige dienstverlening (+20%) en informatie en communicatie (+20%) relatief het sterkst gegroeid. In absolute aantallen nam met name het aantal banen in de sectoren gezondheids- en welzijnszorg (+5.698) en zakelijke dienstverlening (+4.860) toe. De sterkste afname van het aantal banen vond plaats bij de financiële instellingen. In 2008 lag het aantal banen in deze sector nog op 10.443, tien jaar later is dit gedaald naar 6.882 (-34%). De afname van het aantal banen in deze sector komt vooral door digitalisering en automatisering. Daar komt bij dat de Friesland Bank in 2014 is opgegaan in de Rabobank.

Aantal banen per sector in Fryslân, 2008 en 2018

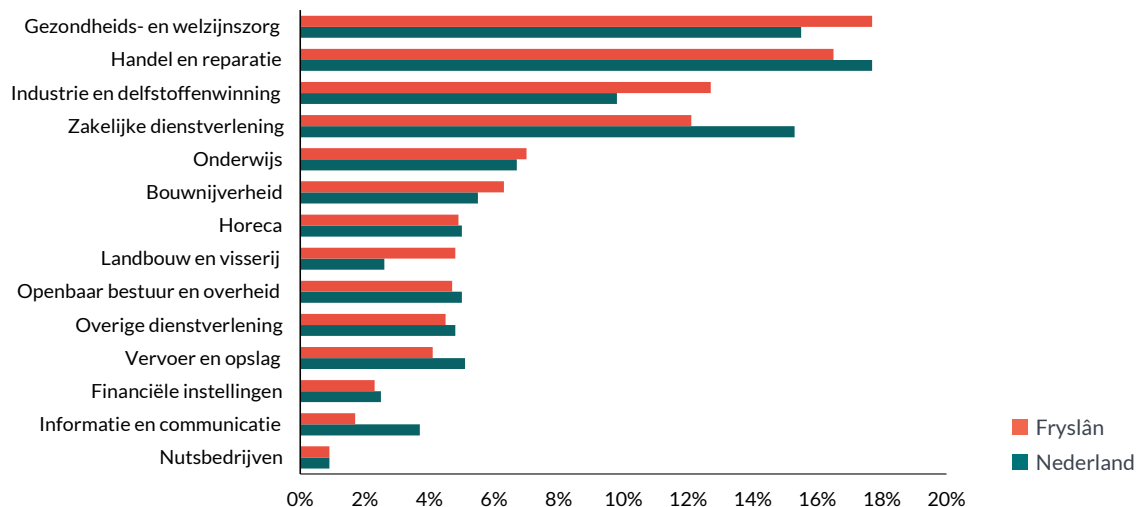

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Zorgsector relatief groter dan landelijk

Zowel in absolute aantallen als in vergelijking met landelijk is de gezondheids- en welzijnszorg een grote sector in Fryslân. Ook de sectoren industrie & delfstoffenwinning en landbouw & visserij zijn relatief groot ten opzichte van landelijk. Daarentegen zijn de sectoren zakelijke dienstverlening en informatie & communicatie relatief klein in Fryslân in vergelijking met landelijk.

Aandeel banen per sector in totale werkgelegenheid in Fryslân en Nederland, 2018

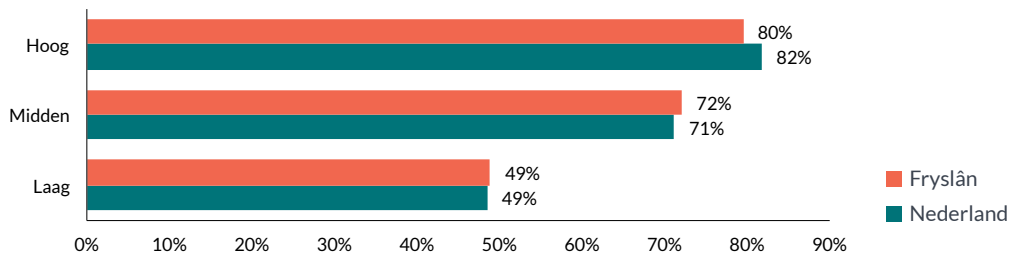
Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Arbeidsdeelname in Fryslân

Ruim twee-derde van de inwoners van Fryslân van 15 tot 75 jaar (67%) werkt, een kleiner aandeel dan landelijk (68%). In vergelijking met 2008 is de arbeidsparticipatie in Fryslân iets toegenomen (+0,2%), terwijl deze landelijk iets daalde (-0,1%). Uitgesplitst naar geslacht is een tegengestelde ontwikkeling zichtbaar in de afgelopen tien jaar: het aandeel werkenden onder vrouwen is in Fryslân toegenomen (van 60% naar 62%), het aandeel onder mannen afgenomen (van 73% naar 71%). Ook landelijk is deze trend zichtbaar. De arbeidsdeelname van vrouwen is in de afgelopen decennia fors toegenomen. In 1996 werkte slechts 39 procent van de vrouwen in Fryslân. De arbeidsparticipatie verschilt ook naar opleidingsniveau. Hoe hoger de opleiding, hoe hoger de arbeidsdeelname.

Arbeidsdeelname in Fryslân en Nederland naar opleidingsniveau, 2018

Bron: CBS, bewerking FSP

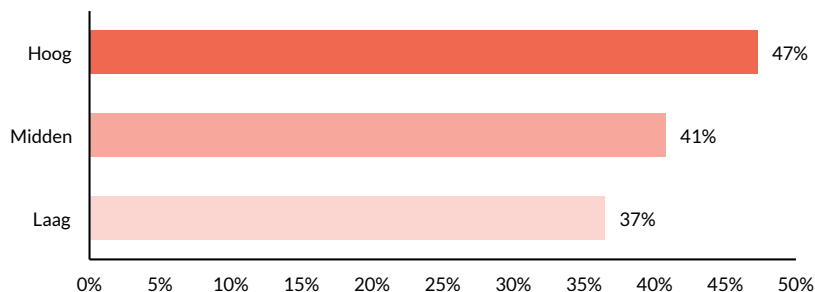

Minderheid tevreden met hoeveelheid werk

Hoewel de werkgelegenheid in Fryslân toeneemt en steeds meer mensen werken, is een minderheid van de inwoners van Fryslân (42%) tevreden over de hoeveelheid werk in het algemeen in de eigen regio. Bijna een kwart (23%) geeft aan hierover niet tevreden te zijn, 36 procent is neutraal.

Gevraagd naar de tevredenheid over de beschikbaarheid van werk voor zichzelf, geeft ook een minderheid (44%) van de inwoners van Fryslân aan hierover tevreden te zijn. Opleiding is daarbij een onderscheidend kenmerk. Naarmate het opleidingsniveau hoger is, zijn de inwoners van Fryslân tevredener over de beschikbaarheid van werk voor zichzelf.

Percentage (heel) tevreden met de hoeveelheid beschikbaar werk voor zichzelf in eigen regio naar opleidingsniveau, 2018

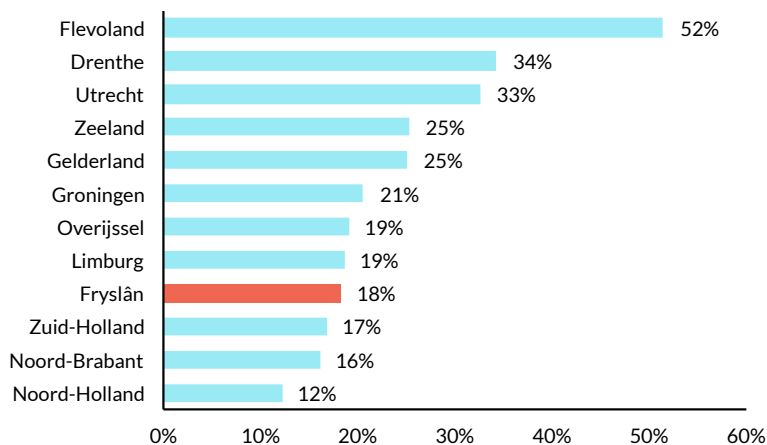

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Ruim vier op de vijf Friezen werkt in eigen provincie

Van de inwoners van Fryslân werkt 82 procent in de eigen provincie. Alleen in Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant werken meer inwoners binnen de provinciegrenzen. Inwoners van Fryslân die buiten de provincie werken, werken met name in Groningen (6%), Drenthe (3%) en Overijssel (2%).

Percentage inwoners per provincie dat buiten de eigen provincie werkt, december 2017

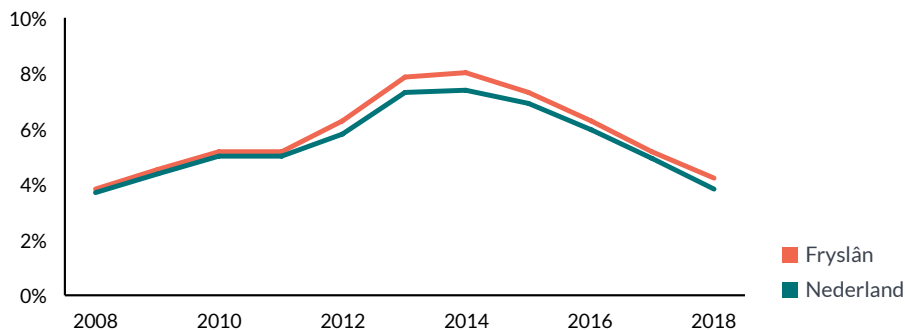

Bron: CBS, bewerking FSP

Werkloosheid in Fryslân daalt

Naast de werkzame beroepsbevolking is er de werkloze beroepsbevolking. De werkloze beroepsbevolking bestaat uit mensen die geen betaald werk hebben, maar daar wel naar zoeken en ook direct beschikbaar zijn. Door de economische crisis steeg het werkloosheidspercentage in Fryslân van 3,8 procent in 2008 naar 8 procent in 2014. Ook landelijk nam de werkloosheid in deze periode toe, van 3,7 naar 7,4 procent. Op het hoogtepunt kende Fryslân dus een groter aandeel werklozen dan landelijk. Na 2014 daalde de werkloosheid zowel in Fryslân als landelijk. In 2018 lag het werkloosheidspercentage in Fryslân (4,2%) hoger dan landelijk (3,8%). De verwachting is dat het werkloosheidspercentage in Fryslân in 2019 nog verder zal dalen tot het niveau van 2008 (3,8%) (Van der Brink, 2018).

Werkloosheidspercentage in Fryslân en Nederland, 2008-2018

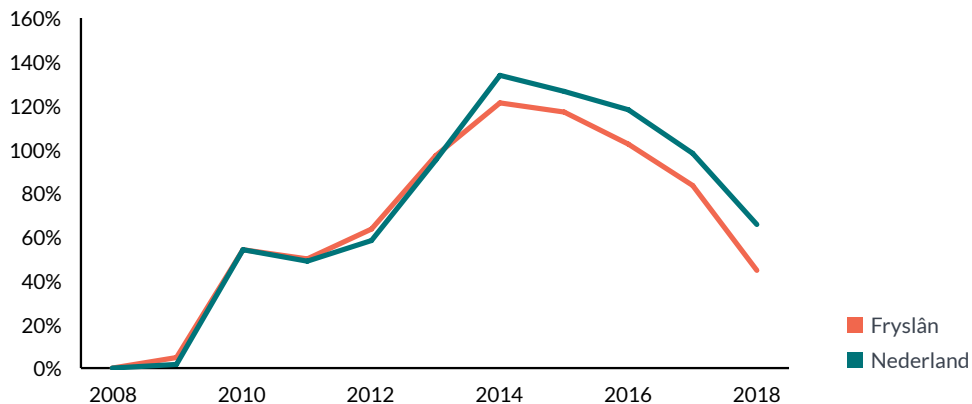

Bron: CBS, bewerking FSP

Aantal werkloosheidsuitkeringen daalt

Iemand die werkloos raakt, kan een WW-uitkering aanvragen. Een WW-uitkering is een tijdelijke uitkering om het verlies aan inkomen tussen twee opeenvolgende banen op te vangen. Het aantal inwoners van Fryslân met een WW-uitkering daalt. In januari 2014 bereikte het aantal WW-uitkeringen zowel in Fryslân als landelijk een hoogtepunt. In Fryslân ontvingen toen 19.330 inwoners een WW-uitkering. Landelijk steeg het aantal WW-uitkeringen in de periode 2008-2014 sterker dan in Fryslân. Inmiddels is het aantal WW-uitkeringen in Fryslân gedaald naar 12.670 in 2018, nog altijd ruim boven het niveau van tien jaar geleden.

Aantal WW-uitkeringen in Fryslân en Nederland, groeicijfers ten opzichte van 2008

Bron: CBS, bewerking FSP

Toenemende krapte in Fryslân

Hoewel er nog steeds Friezen zijn zonder werk, zorgt de aanhoudende economische groei in toenemende mate voor personeelstekorten. De spanning – de verhouding tussen openstaande vacatures (vraag) en personen met een recente WW-uitkering (aanbod) – op de arbeidsmarkt in Fryslân neemt toe. Hoewel in totaal nog sprake is van een gemiddelde spanning op de Friese arbeidsmarkt, neemt de krapte in bepaalde sectoren toe. In Fryslân concentreert de krapte zich met name in technische en ICT-beroepen. Binnen de techniek gaat het om beroepen als elektriciens, werkvoorbereider-calculator en monteur. Op het gebied van ICT gaat het onder andere om systeemontwikkelaars en programmeurs (Schramm, 2018).

Spanning op de arbeidsmarkt per sector in Fryslân, 3e kwartaal 2018

MATE VAN SPANNING	SECTOR
Ruim	Creatieve en taalkundige beroepen Pedagogische beroepen
Gemiddeld	Managers Bedrijfseconomische en administratieve beroepen Zorg en welzijn beroepen Openbaar bestuur, veiligheid en juridische beroepen Commerciële beroepen
Krap	Agrarische beroepen Transport en logistiek beroepen Dienstverlenende beroepen Technische beroepen ICT beroepen

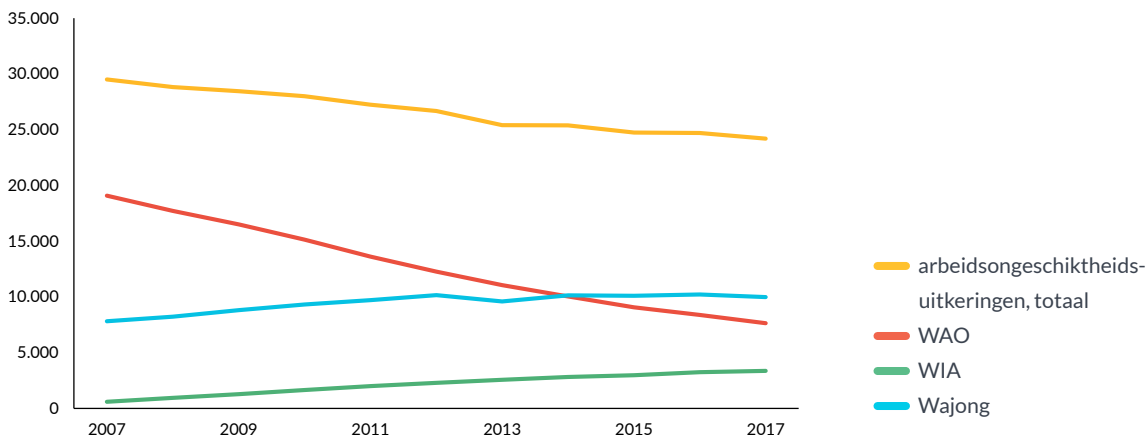
Bron: UWV, bewerking FSP

Aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen daalt

Niet iedereen is in staat om (volledig) te werken. Hier kunnen verschillende oorzaken aan ten grondslag liggen, zoals een verstandelijke beperking, een fysieke beperking of een combinatie van ziektebeelden. Mensen met een arbeidsbeperking vormen een heterogene groep op de arbeidsmarkt. Zij verschillen zowel in uitkerings situatie als in ziektebeelden. De samenstelling varieert dan ook van hoogopgeleiden met een lichte fysieke beperking tot mensen met een ernstige verstandelijke beperking zonder diploma. Mensen met een arbeidsbeperking kunnen onder vier verschillende wetten vallen: de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong), de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA), de (oude) Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) of de Participatiewet.

Vanaf 2007 daalt het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Met name het aantal WAO-uitkeringen is in de afgelopen tien jaar gedaald (-60%). Met ingang van 29 december 2005 is de WAO vervangen door de WIA. De WAO is uitsluitend nog mogelijk voor mensen die eerder een WAO-uitkering ontvingen en niet voor nieuwe aanvragen. Het aantal mensen dat een uitkering ontvangt in het kader van de Wajong is in de afgelopen tien jaar toegenomen (+28%). Vanaf 2015 staat de Wet Wajong alleen nog open voor jonggehandicapten die duurzaam geen mogelijkheden hebben om deel te nemen aan het arbeidsproces.

Aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen in Fryslân (december), 2007-2017

Bron: CBS, bewerking FSP

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN OP HET GEBIED VAN **WERK VOOR HET**

// **LEVEN IN FRYSLÂN?**

Tijdens de economische crisis nam de werkloosheid in Fryslân sterker toe en de werkgelegenheid sterker af dan landelijk. Het herstel volgde in Fryslân ook later dan landelijk. Inmiddels heeft de Friese economie zich echter hersteld. De aanhoudende economische groei zorgt voor meer banen en minder werkloosheid. De provincie telt nu meer banen dan ooit. Dat is goed nieuws voor werkzoekenden in Fryslân. Betaald werk is van groot belang voor de leefbaarheid en het welbevinden van mensen: werk verschaft inkomen, draagt bij aan sociale integratie en creëert een dagritme (De Beer, 1999). Daarnaast is werk positief gerelateerd aan tevredenheid met het leven (CBS, 2018).

Tegelijkertijd vindt een deel van de inwoners van Fryslân de weg naar de arbeidsmarkt niet. Dit geldt met name voor laag- en middelbaar opgeleiden. Niet iedereen sluit één-op-één aan op de functie-eisen van werkgevers, bijvoorbeeld omdat opleiding, werkervaring of vaardigheden niet exact overeenkomen. Het is dan belangrijk deze groep te ondersteunen richting werk, bijvoorbeeld door middel van (bij)scholing. Gelet op de krapte in bepaalde sectoren, zoals techniek en ICT, is er aan vraag naar werknemers geen gebrek. Ook in de Friese zorgsector stijgt door de toenemende vergrijzing de vraag naar werknemers. Nu al ervaren werkgevers problemen bij het werven van onder andere verzorgenden IG, verpleegkundigen en medisch specialisten (Schramm, 2018).

06

Inkomen

Lager inkomen, minder ongelijk- heid

Het verwerven van (voldoende) inkomen is belangrijk om goed te kunnen leven. Voldoende inkomen bevordert dat een inwoner kan meedoen in de samenleving en gelijke kansen krijgt. Inkomensverschillen kunnen leiden tot ongelijke kansen en mogelijkheden in de samenleving. Dit kan bijvoorbeeld gevolgen hebben voor de gezondheid, kwaliteit van huisvesting en het vertrouwen in andere mensen. Mensen met een laag inkomen lopen hierdoor het risico om minder mee te kunnen doen in de maatschappij.

IN HET KORT:

- / Gemiddeld lager inkomen in Fryslân
- / Minder inkomensongelijkheid dan landelijk
- / Langdurige armoede neemt toe
- / Minder kinderen in armoede in Fryslân

Gemiddeld inkomen in Fryslân lager

Het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in Fryslân in 2017 is 27.000 euro. Dit is lager dan het gemiddelde huishoudinkomen in Nederland (29.400 euro). Na Groningen (26.400 euro) heeft Fryslân het laagste inkomen van alle provincies.

Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen per provincie, 2017

Bron: CBS 2018, bewerking FSP

// Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen

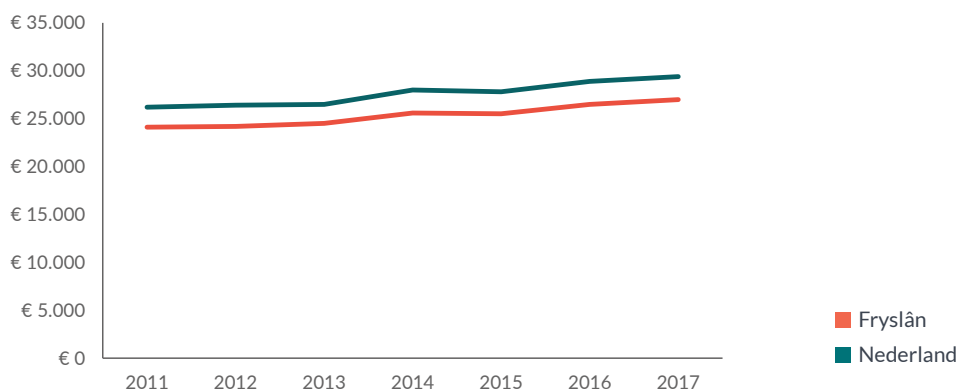
Het gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen is het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Het besteedbaar inkomen bestaat uit het bruto-inkomen verminderd met bepaalde inkomensoverdrachten, premies, inkomensverzekeringen, premies ziektekostenverzekering en belastingen op inkomen en vermogen. Het gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen maakt een vergelijking tussen regio's mogelijk.

Verschil met landelijk toegenomen

Het gemiddeld huishoudinkomen is gestegen van 24.100 euro in 2011 naar 27.000 euro in 2017. Landelijk is deze stijging ook te zien. Het verschil tussen Fryslân en Nederland is toegenomen. In 2011 was er een verschil van 2.100 euro tussen Fryslân en Nederland en in 2017 is dit toegenomen naar 2.400 euro.

Ontwikkeling van het gestandaardiseerd gemiddeld huishoudinkomen in Fryslân en Nederland, 2011-2017

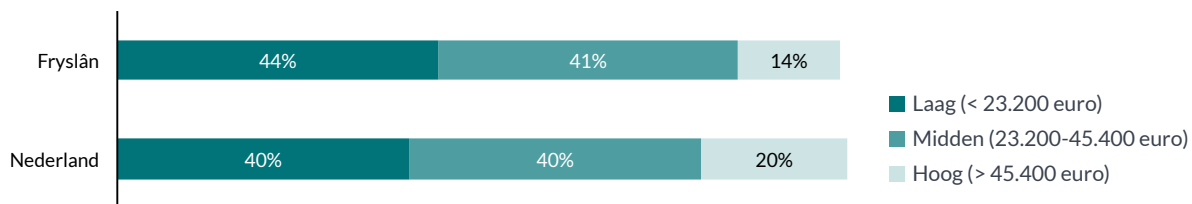

Bron: CBS, bewerking FSP

Inkomens in Fryslân meer gelijk verdeeld

In Fryslân zijn relatief minder huishoudens met een hoog inkomen dan landelijk: 14 procent in Fryslân en 20 procent in Nederland. Daarentegen zijn in Fryslân meer huishoudens met een laag inkomen.

Inkomensverdeling in Fryslân en Nederland, 2017

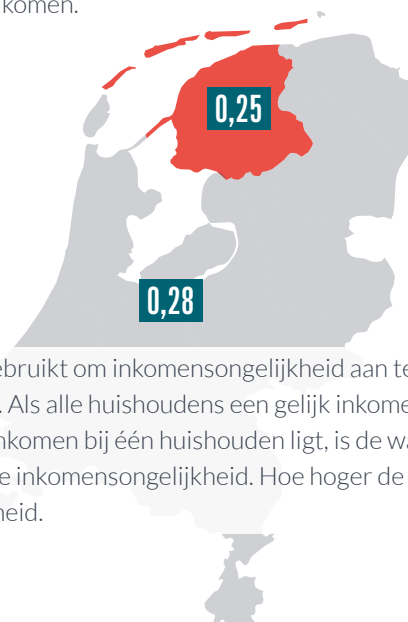

Bron: CBS, bewerking FSP

Minder inkomensongelijkheid

In 2015 (meest recente cijfers) is in Fryslân de Gini-coëfficiënt 0,25. In heel Nederland is dit gemiddeld 0,28. Hoe hoger de Gini-coëfficiënt in een gebied, hoe groter de inkomensongelijkheid. In grote steden als Amsterdam (0,37) en Utrecht (0,35) is de inkomensongelijkheid groter (CBS, 2018). Dit komt door de gemêleerd samengestelde bevolking met aan de ene kant veel huishoudens met een hoog inkomen en aan de andere kant veel huishoudens met een laag inkomen.

GINI-COËFFICIËNT IN FRYSLÂN EN NEDERLAND

Gini-coëfficiënt

De Gini-coëfficiënt wordt gebruikt om inkomensongelijkheid aan te geven. De Gini-coëfficiënt ligt tussen 0 en 1. Als alle huishoudens een gelijk inkomen hebben, dan is de waarde 0. Als het totale inkomen bij één huishouden ligt, is de waarde gelijk aan 1. Er is dan sprake van volledige inkomensongelijkheid. Hoe hoger de Gini-coëfficiënt, hoe meer inkomensongelijkheid.

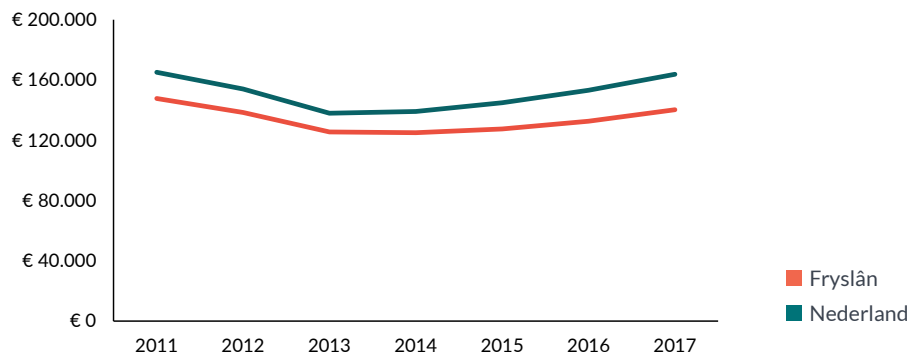
Gemiddeld vermogen landelijk hoger

Naast inkomen speelt ook vermogen een belangrijke rol bij ongelijkheid. Het gemiddeld vermogen van huishoudens is sinds 2011 zowel in Fryslân als Nederland door de economische crisis gedaald. Vanaf 2014 neemt het vermogen van huishoudens weer toe. De verwachting is dat door de stijging van de woningprijzen het vermogen verder stijgt. Landelijk is het gemiddeld vermogen van een huishouden in 2017 163.800 euro. Na Groningen en Flevoland heeft Fryslân het laagste gemiddelde vermogen (140.200 euro) per huishouden.

// Gemiddeld vermogen

Het vermogen is het saldo van bezittingen en schulden. Bezittingen zijn spaartegoeden, effecten, de eigen woning, overig onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en overige bezittingen. De schulden omvatten onder meer schulden voor een eigen woning en consumptief krediet. Net als bij inkomen kunnen de huishoudens in groepen (laag, midden en hoog) worden ingedeeld. Hiermee kan een beeld worden geschetst van de vermogensongelijkheid.

Gemiddeld vermogen van huishoudens, 2011-2017

Bron: CBS, bewerking FSP

Gemiddeld vermogen van huishoudens per provincie, 2017

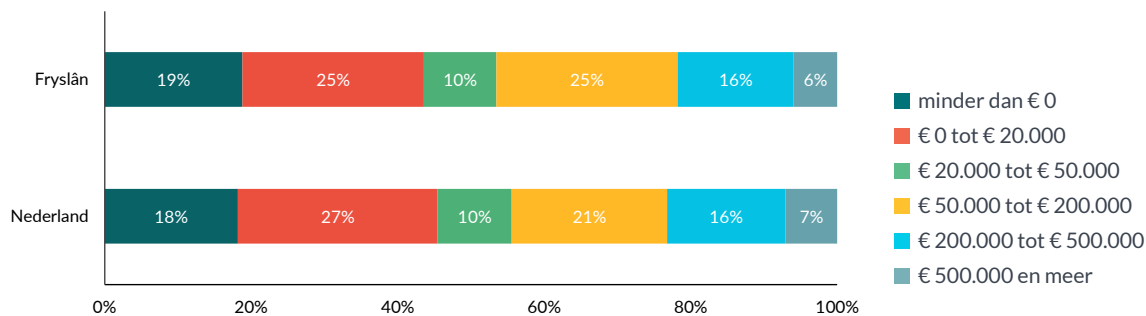

Bron: CBS, bewerking FSP

Geen grote verschillen in vermogensverdeling Fryslân en Nederland

Huishoudens verschillen in het vermogen dat ze hebben. Er zijn huishoudens met een negatief (ofwel schulden) of klein vermogen en (een klein aantal) huishoudens met een vermogen van 500.000 euro en hoger. Er zijn geen grote verschillen in de vermogensverdeling van huishoudens tussen Fryslân en Nederland. Het grootste verschil is ten aanzien van de categorie 50.000 tot 200.000 euro. In Fryslân heeft 25 procent van de huishoudens een vermogen van 50.000 tot 200.000 euro tegenover 21 procent landelijk.

Percentage huishoudens naar omvang vermogens, 2017

Bron: CBS, bewerking FSP

Armoede toegenomen

Het aandeel huishoudens met een laag inkomen is zowel in Fryslân als in Nederland tussen 2011 en 2017 toegenomen van 7 naar 8 procent. Van 2011 tot 2013 is sprake van een aanzienlijke toename (+2 procentpunt). Tussen 2013 en 2016 is het aandeel huishoudens onder de lage-inkomensgrens afgenomen, maar daarna neemt het weer toe.

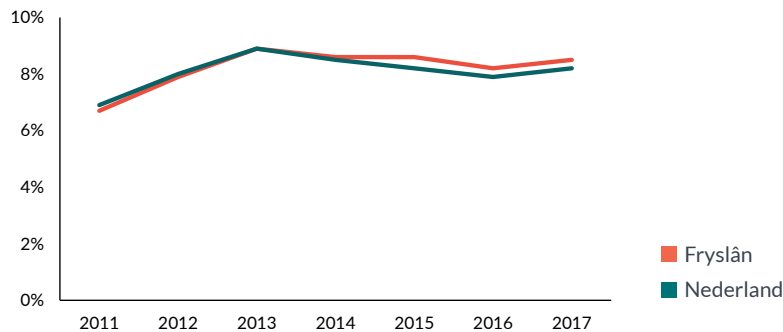
// Armoede

Een huishouden beschikt over onvoldoende middelen om in de primaire levensbehoeften te voorzien. Primaire levensbehoeften zijn schoon en drinkbaar water, voedsel, kleding, huisvesting en gezondheidszorg. Daarnaast is er ook een groep die wel in de primaire levensbehoeften kan voorzien, maar geen budget heeft voor ontspanning en sociale participatie.

// Lage-inkomensgrens

Het CBS gebruikt de lage-inkomensgrens. De lage-inkomensgrens is een bedrag dat geënt is op de bijstandsuitkering voor een alleenstaande en vertegenwoordigt een gelijke koopkracht voor alle types huishoudens. Voor een alleenstaande in 2019 (prijsspeil) was dit 15.516 euro. De koopkracht geeft aan wat huishoudens met hun inkomen kunnen kopen.

Percentage huishoudens onder de lage-inkomensgrens, 2011-2017

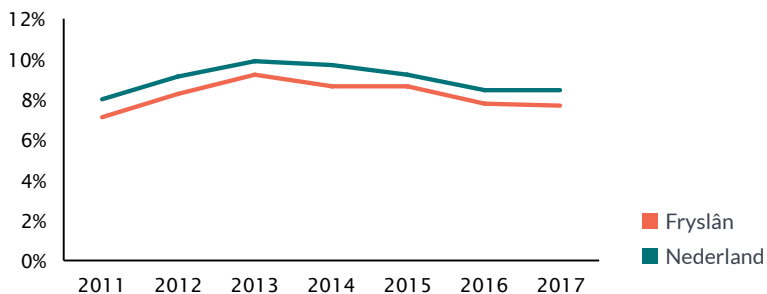
Bron: CBS, bewerking FSP

Armoede heeft een negatief effect op onder andere het functioneren en de gezondheid van mensen. Hoe langer dit duurt, hoe sterker de negatieve effecten zijn. Het aandeel huishoudens in Fryslân dat langdurig (vier jaar of langer) moet rondkomen van een laag inkomen is toegenomen van 2,7 procent in 2014 naar 3,6 procent in 2017. In Nederland ligt dit in 2017 lager (3,3%). Leeuwarden telt in Fryslân het hoogste aandeel huishoudens met langdurige armoede (5,5%). Deze huishoudens zijn extra kwetsbaar doordat bijvoorbeeld financiële buffers door de jaren heen steeds minder worden.

Minder kinderen in armoede

Opvallend is dat het aandeel kinderen dat onder de lage-inkomensgrens leeft in Fryslân lager is dan landelijk. Wel is een zelfde trend te zien: in de periode van 2011 tot 2017 is een toename van het aandeel huishoudens met kinderen onder de armoedegrens. De grootse toename is tussen 2011 en 2013. In Fryslân lag het aandeel kinderen onder de lage-inkomensgrens in 2017 op 7,7 procent en landelijk op 8,5 procent. In Leeuwarden was in 2017 het aandeel kinderen onder de armoedegrens het hoogst (10,3%) van de Friese gemeenten.

Percentage kinderen (jonger dan 18 jaar) onder de lage-inkomensgrens, 2011-2017

Bron: CBS, bewerking FSP

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN OP HET GEBIED VAN INKOMEN VOOR HET

// LEVEN IN FRYSLÂN?

In Fryslân is het gemiddelde inkomen, en ook het gemiddelde vermogen, lager dan landelijk. Het gemiddelde inkomen en vermogen is in Fryslân in de afgelopen jaren echter wel toegenomen, net als landelijk. De lagere inkomens en vermogens in Fryslân hoeven niet nadelig te zijn, als de uitgaven lager zijn. Hierover zijn weinig betrouwbare cijfers beschikbaar. Wel zijn de gemiddelde woonlasten lager, zoals in het hoofdstuk over wonen is vermeld.

Hoewel het gemiddelde inkomen is toegenomen sinds de economische crisis is het aandeel inwoners dat moet rondkomen van een laag inkomen ook toegenomen. Dit kan een negatief effect hebben op het meedoen in de samenleving, zeker wanneer het langdurig aanhoudt. Mensen in armoede zijn over het algemeen minder gelukkig. Ook voor kinderen in een gezin met armoede zijn de gevolgen groot (Van Geuns, 2016).

Hoewel het inkomen en het vermogen op een lager niveau liggen dan in Nederland, is er minder inkomensongelijkheid in Fryslân. Ongelijkheid kan leiden tot meer instabiliteit en onrust in de samenleving (Went, 2018). Minder inkomensongelijkheid in Fryslân gaat samen met een groot vertrouwen in mensen en instituten. Dit vertrouwen is in Fryslân hoger dan in andere provincies. Wel is het vertrouwen in de landelijke politiek in Fryslân lager dan gemiddeld in Nederland.

07

Gezondheid

Gezondheid
belangrijk voor
kwaliteit van
leven

Een goede gezondheid levert veel op. Gezonde mensen hebben over het algemeen een betere kwaliteit van leven en doen minder beroep op de zorg. De levensverwachting is in de afgelopen jaren sterk gestegen, zowel in Fryslân als landelijk. Dit is vooral te danken aan verbeterde zorg en preventie. Er zijn echter wel gezondheidsverschillen, met name naar opleidingsniveau en leeftijd. Hoe gaat het met de (ervaren) gezondheid van de inwoners van Fryslân?

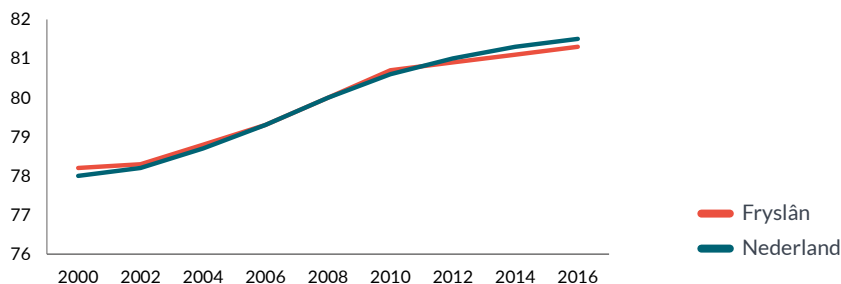
IN HET KORT:

- / Levensverwachting neemt toe
- / Hoge waardering eigen gezondheid
- / (Verwachte) stijging dementie
- / Leefstijl belangrijk voor gezondheid

Levensverwachting neemt toe

De levensverwachting is in de afgelopen decennia toegenomen, zowel in Fryslân als landelijk. De levensverwachting voor een bepaald jaar is het aantal jaren dat levendgeborenen in dat jaar kunnen verwachten te leven. In 2000 was de levensverwachting in Fryslân nog 78,2 jaar, landelijk 78 jaar. In 2016 was de levensverwachting in Fryslân toegenomen tot 81,3 jaar, landelijk tot 81,5. Naar verwachting neemt de levensverwachting de komende decennia verder toe (CBS, 2017).

Ontwikkeling van de levensverwachting in Fryslân en Nederland, 2000-2016

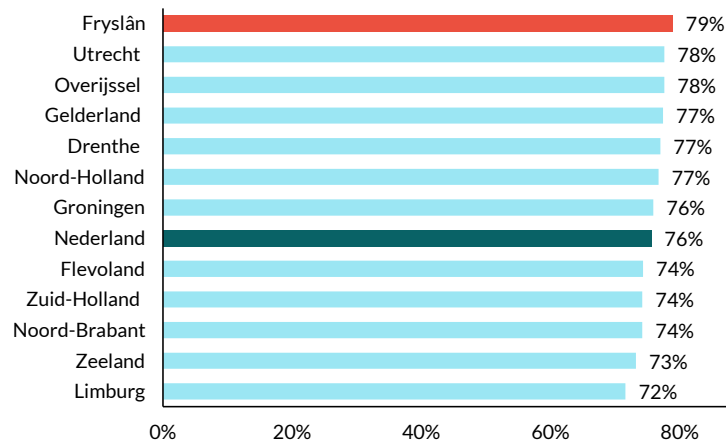

Bron: RIVM, bewerking FSP

Hoge waardering eigen gezondheid

Inwoners van Fryslân waarderen, samen met de inwoners van Utrecht en Overijssel, hun eigen gezondheid het hoogst van heel Nederland. Van de volwassen inwoners van Fryslân ervaren 79 procent de eigen gezondheid als (zeer) goed, landelijk is dat 76 procent. Ervaren gezondheid is het oordeel over de eigen gezondheid en heeft betrekking op zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid. Ook leefstijlfactoren (zoals roken of weinig bewegen) kunnen het oordeel over de eigen gezondheid medebepalen.

Percentage ervaren gezondheid (goed/zeer goed) naar provincie, 2016

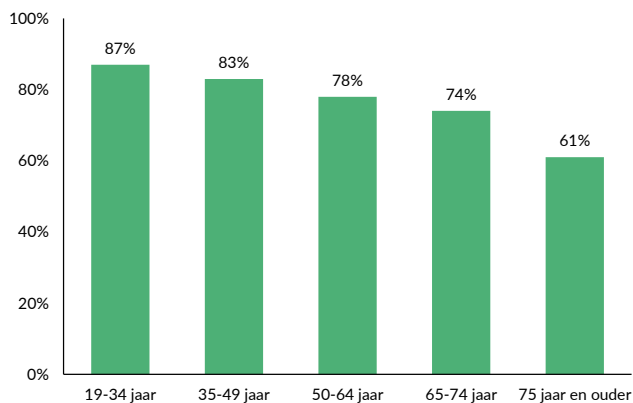

Bron: GGD, RIVM, CBS, bewerking FSP

Leeftijd en opleiding van invloed op ervaren gezondheid

Hoe inwoners de eigen gezondheid ervaren hangt samen met leeftijd en opleiding. Lager opgeleiden en ouderen waarderen hun gezondheid minder vaak als (zeer) goed. Van de laagopgeleiden in Fryslân ervaart 70 procent hun gezondheid als (zeer) goed, tegenover 87 procent van de hoogopgeleiden. Ook de arbeidssituatie is van invloed op de ervaren gezondheid: 47 procent van de arbeidsongeschikten en werklozen in Fryslân ervaren hun gezondheid als (zeer) goed, tegenover 82 procent van de inwoners met een andere arbeidssituatie (GGD Fryslân, 2016).

Percentage inwoners van Fryslân met een (zeer) goed ervaren gezondheid naar leeftijds categorie, 2016

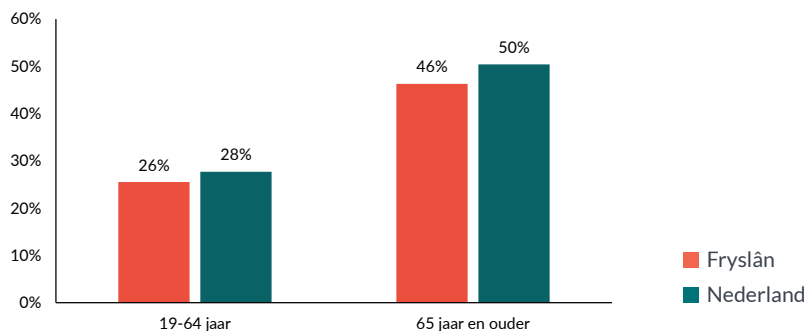
Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

Inwoners Fryslân minder beperkt door gezondheidsproblemen

Eenderde van de inwoners van Fryslân (33%) heeft één of meer langdurige ziekten of aandoeningen. Vrouwen (35%) vaker dan mannen (32%). Het percentage inwoners met langdurige ziekten of aandoeningen neemt toe met de leeftijd. Van de 75-plussers heeft de helft te maken met chronische aandoeningen, tegenover 19 procent van de 19-34-jarigen. Ook opleidingsniveau en de arbeidssituatie spelen een rol. Lageropgeleiden en werklozen en arbeidsongeschikten hebben vaker te maken met chronische aandoeningen.

In Fryslân is 31 procent van de inwoners door gezondheidsproblemen beperkt in de activiteiten die zij gewoonlijk doen. Landelijk is dat 33 procent. Zowel in Fryslân (46%) als landelijk (50%) zijn het vooral 65-plussers die beperkingen ervaren door gezondheidsproblemen.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat beperkt is in activiteiten door gezondheidsproblemen, 2016

Bron: GGD, bewerking FSP

Risico op psychische problemen gestegen

Het percentage inwoners met een matig of hoog risico op een depressie is sinds 2012 gestegen van 33 procent naar 39 procent in 2016 (GGD Fryslân, 2016). Landelijk is het aandeel met 44 procent hoger. Het verhoogde risico op psychische problemen betreft met name de jongvolwassenen tot 35 jaar en de 75-plussers. Ook lageropgeleiden lopen een groter risico. Wanneer mensen langdurig te maken hebben met psychische problemen zijn zij vaak verminderd inzetbaar op het werk of thuis. Psychische ongezondheid kan zich uiten in allerlei klachten, zoals je down voelen, stress ervaren, angst hebben, hoofdpijn of vermoeidheid.

(Verwachte) stijging dementie

Het aantal senioren is in de afgelopen jaren toegenomen en neemt naar verwachting de komende jaren verder toe. In 2018 hebben naar schatting 11.000 inwoners van Fryslân dementie. Vanwege de dubbele vergrijzing (mensen worden gemiddeld ouder én het aantal ouderen neemt toe) stijgt het aantal inwoners van Fryslân dat te maken krijgt met dementie naar verwachting verder naar 16.000 in 2030 (ABF Research & Alzheimer Nederland, 2018). Dementie komt vooral op hogere leeftijd voor: 40 procent van alle 90-jarigen heeft dementie.

Leefstijl belangrijk voor gezondheid

Leefstijl kan invloed hebben op de (ervaren) gezondheid van inwoners. Bij een gezonde leefstijl gaat het om voldoende bewegen, gezond eten, niet roken, geen alcohol drinken, voldoende rust, en het goed omgaan met stress. Een goede gezondheid stelt mensen (beter) in staat actief te participeren in de maatschappij. Een goede leefstijl kan preventief werken in het ontstaan van gezondheidsproblemen en het herstel ervan versnellen.

Meeste inwoners voldoen aan beweegrichtlijn

Bewegen is gezond. Het risico op onder andere overgewicht, depressie en hart- en vaatziekten wordt verlaagd door voldoende te bewegen. De Gezondheidsraad heeft daarom bewegingsrichtlijnen opgesteld. Het advies is om verspreid over diverse dagen minimaal 150 minuten per week matig intensief te bewegen, bijvoorbeeld door te fietsen en te lopen, maar ook door huishoudelijke taken als het doen van boodschappen en schoonmaken (GGD Fryslân, 2016). Zowel in Fryslân als landelijk voldoet iets meer dan de helft (52%) van de inwoners aan de beweegrichtlijn.

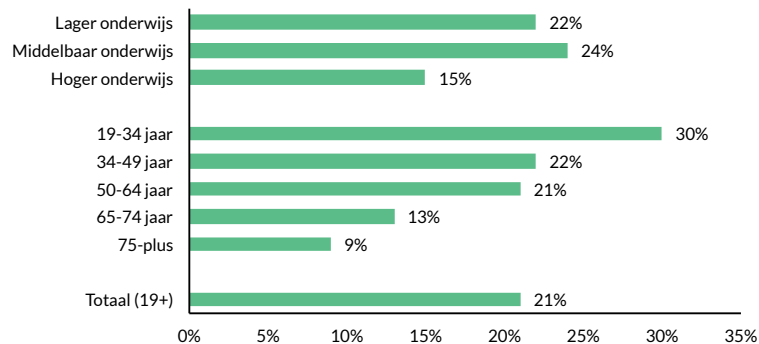

Genotmiddelen risico voor gezondheid

Het gebruik van genotmiddelen, zoals tabak, alcohol en drugs kan een sterk negatief effect hebben op de gezondheid van mensen en daarmee leiden tot verzuim of uitval in de maatschappij. Vooral roken is een belangrijke risicofactor als het gaat om verlies van (gezonde) levensjaren (GGD Fryslân, 2016). Het aandeel rokers van 19 jaar en ouder in Fryslân is sinds 2012 gedaald van 24 procent naar 21 procent in 2016. Landelijk rookt ook 21 procent van de inwoners (19+). Mannen, jongvolwassenen en laagopgeleiden roken vaker dan vrouwen, oudere leeftijdsgroepen en hoger opgeleiden.

Zowel in Fryslân als landelijk is het percentage inwoners dat, volgens de oude norm, overmatig alcohol gebruikt 7 procent. De oude norm gaat uit van 14 glazen per week voor vrouwen en 21 voor mannen. Recentelijk is de norm voor overmatig alcoholgebruik verscherpt naar 14 glazen per week voor mannen en 7 voor vrouwen. Volgens deze nieuwe norm gaat het om 18 procent van de inwoners van Fryslân (19+) dat overmatig alcohol gebruikt. Alcoholgebruik verschilt niet naar opleidingsniveau: zowel bij laag- als bij hoogopgeleiden is het percentage 18 procent.

Percentage inwoners dat rookt naar leeftijd en opleiding, 2016

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

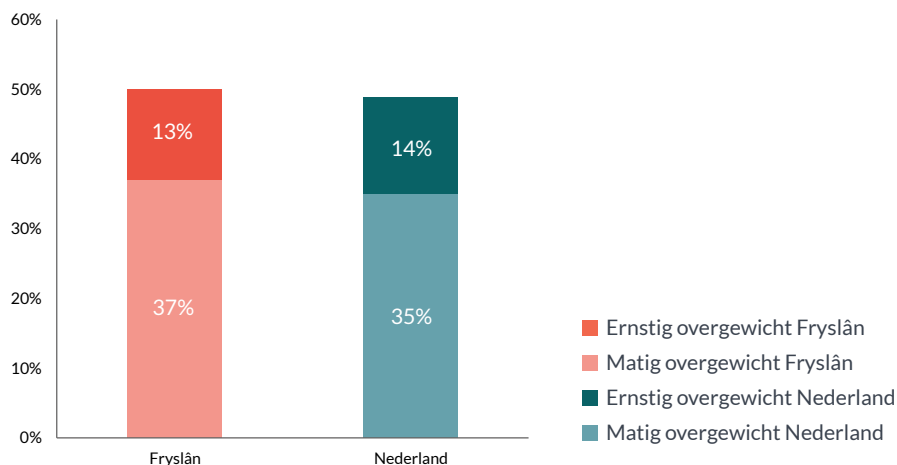
Zitten is het nieuwe roken

Er komt steeds meer aandacht voor de negatieve effecten van zitten (Mulier Instituut, 2016). Te lang zitten brengt een verhoogd risico op chronische ziekten met zich mee en vergroot de kans op vroegtijdig overlijden (TNO, 2016). Zitten wordt daarom wel het nieuwe roken genoemd. Op dit moment zijn er (nog) geen regionale cijfers over zitgedrag beschikbaar, maar voor de toekomst is dit interessant om te volgen.

Overgewicht in Fryslân vergelijkbaar met landelijk

Mensen met overgewicht lopen meer gezondheidsrisico's dan mensen met een gezond gewicht. De helft van de inwoners van Fryslân (19+) heeft overgewicht, vergelijkbaar met landelijk (49%). Zij hebben een BMI van 25 of hoger. In 2012 ging het nog om 48 procent van de Friese bevolking. Van de inwoners van Fryslân met overgewicht heeft ruim een derde (37%) matig overgewicht, 13 procent heeft ernstig overgewicht (obesitas). Het aandeel mensen met overgewicht neemt toe met de leeftijd en neemt af naarmate het opleidingsniveau hoger is.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland met (matig/ernstig) overgewicht, 2016

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN
OP HET GEBIED VAN **GEZONDHEID VOOR**

// **HET LEVEN IN FRYSLÂN?**

Een goede gezondheid is een belangrijke voorwaarde voor zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie. Inzet op een gezonde leefstijl, met voldoende beweging en een beperkt gebruik van genotmiddelen, kan een grote gezondheidswinst met zich meebrengen: welbevinden, mobiliteit, maatschappelijke en sociale participatie en zelfredzaamheid. Met name onder lageropgeleiden is hier nog veel te winnen.

De toenemende (dubbele) vergrijzing, in combinatie met het beleid dat langer zelfstandig wonen nastreeft, zorgt voor uitdagingen op het gebied van gezondheid en zorg. Deze ontwikkelingen vragen aandacht voor bijvoorbeeld voldoende passende woningen, de beschikbaarheid en bereikbaarheid van voorzieningen, voldoende zorg voor elkaar, de ondersteuning van mantelzorgers en nieuwe initiatieven op het gebied van vrijwilligerswerk.

08

Zorg

Zo lang mogelijk
zelfstandig

Zorg is het geven van aandacht, hulp, steun en bescherming aan iemand die dat nodig heeft. Zorg draagt bij aan het behoud en het bevorderen van gezondheid en welbevinden. Vandaag de dag wordt van de burger zo lang mogelijk zelfstandigheid gevraagd en eigen verantwoordelijkheid verlangd voor de inrichting van het leven. Pas als de zorg vanuit het netwerk ontoereikend is, kan een beroep op professionals worden gedaan. Hoe gaat het met de zorg (voor elkaar) in Fryslân, tegen de achtergrond van een vergrijzende bevolking?

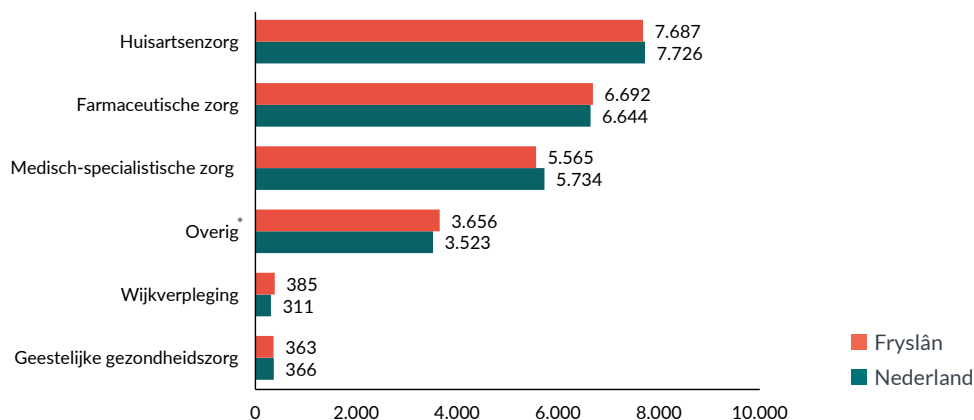
IN HET KORT:

- / Zorggebruik in Fryslân gelijk aan landelijk
- / Verwacht tekort aan zorgprofessionals
- / Senioren wonen langer thuis
- / Afnemend potentieel mantelzorgers

Zorggebruik in Fryslân vrijwel gelijk aan landelijk

Via de Zorgverzekeringswet (Zvw) kunnen burgers aanspraak maken op medische zorg die verleend wordt door onder andere huisartsen, apothekers en verpleegkundigen. Het zorggebruik in Fryslân wijkt nauwelijks af van het zorggebruik in Nederland. Op de huisarts en de apotheker wordt zowel in Fryslân als landelijk het vaakst een beroep gedaan, gevolgd door medisch specialisten.

Aantal Zvw-zorggebruikers per 10.000 verzekerden, 2016

Bron: Waarstaatjegemeente, bewerking FSP

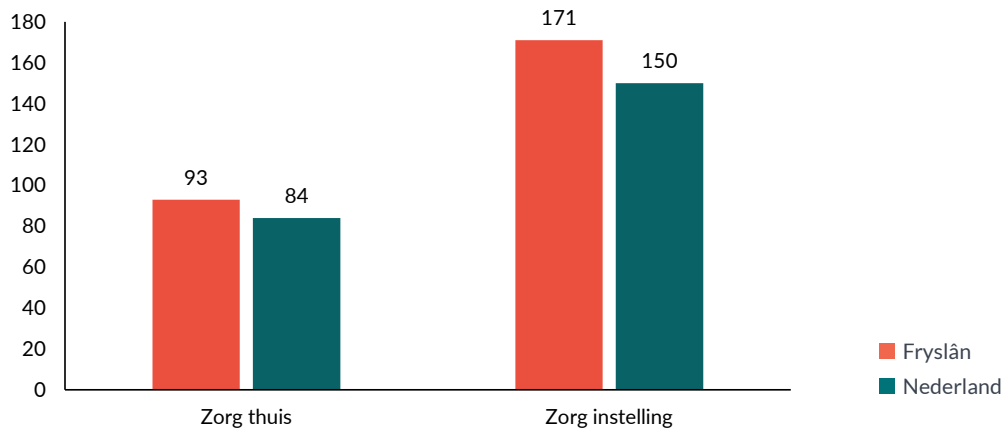
*Onder 'Overig' valt bijvoorbeeld mondzorg voor jeugdigen, ziekenvervoer, paramedisch zorg en hulpmiddelen die vanuit de Zvw worden vergoed. Het gebruik van de aanvullende verzekeringen is hier (dus) niet weergegeven.

Gebruik Wet langdurige zorg (Wlz) hoger in Fryslân

Voor zwaardere vormen van zorg is er de Wet langdurige zorg (Wlz). Via deze wet wordt zorg geregeld voor mensen die 24-uurs zorg nodig hebben, thuis of in een instelling. Vormen van Wlz-zorg zijn onder andere verpleging, verzorging, begeleiding en vervoer naar dagbesteding. In Fryslân wordt meer gebruik gemaakt van zorg via de Wlz dan landelijk. In Fryslân maken 93 van de 10.000 verzekerden gebruik van Wlz-zorg aan huis en 171 in een instelling. Landelijk is dat respectievelijk 84 en 150. De gemiddelde kosten voor beide vormen van Wlz-zorg liggen in Fryslân ook hoger dan landelijk.

Aantal Wlz-zorggebruikers per 10.000 verzekerden, 2016

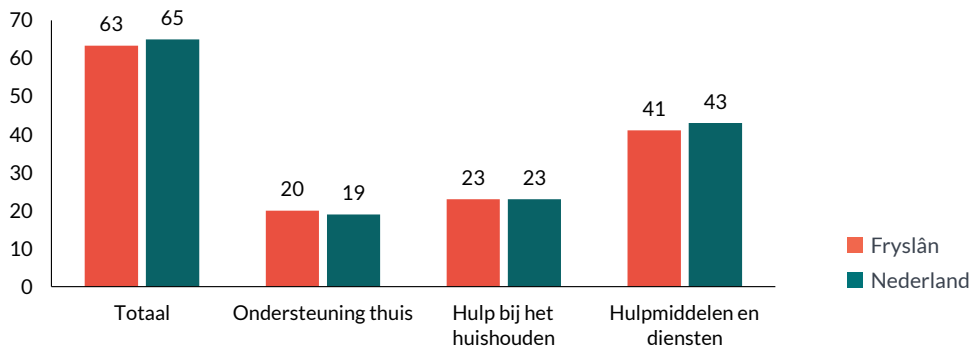
Bron: Waarstaatjegemeente, bewerking FSP

Gebruik Wmo in Fryslân vrijwel gelijk aan landelijk

Via de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de Jeugdwet kunnen de inwoners van Fryslân ook aanspraak maken op gemeentelijke zorg. De Wmo gaat over twee soorten voorzieningen: algemene voorzieningen en maatwerkvoorzieningen. Algemene voorzieningen zijn bedoeld voor alle inwoners die deze nodig hebben. Maatwerkvoorzieningen zijn op de specifieke leef- en gezondheidssituatie van een inwoner afgestemd. Voor beide soorten geldt dat het uiteindelijke doel zelfredzaamheid en deelname aan de samenleving is.

In Fryslân maken per 1.000 inwoners 63 gebruik van een Wmo-maatwerkvoorziening, landelijk 65. De meeste cliënten – zowel in Fryslân als landelijk – maken gebruik van voorzieningen die gericht zijn op hulpmiddelen en diensten, zoals rolstoelen en vervoer.

Aantal Wmo-cliënten per 1000 inwoners in Fryslân en Nederland, 2018

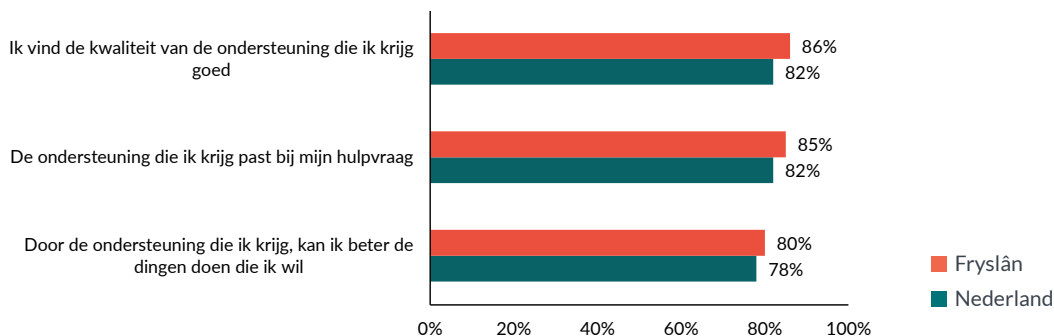

Bron: CBS, bewerking FSP

Clïënten in Fryslân tevredener over Wmo-ondersteuning

Ieder jaar moeten gemeenten via een cliëntervaringsonderzoek de ervaringen van cliënten met de ondersteuning via de Wmo inventariseren. In Fryslân wordt de Wmo-ondersteuning over het algemeen positiever beoordeeld dan landelijk. Van de inwoners van Fryslân beoordeelt 86 procent de kwaliteit van de ondersteuning als goed, landelijk 82 procent. Vier op de vijf cliënten geeft aan dat ze door de ondersteuning beter in staat zijn de dingen te doen die zij willen doen.

Uitkomsten Wmo-clïëntervaringsonderzoek (% (helemaal) mee eens), 2018

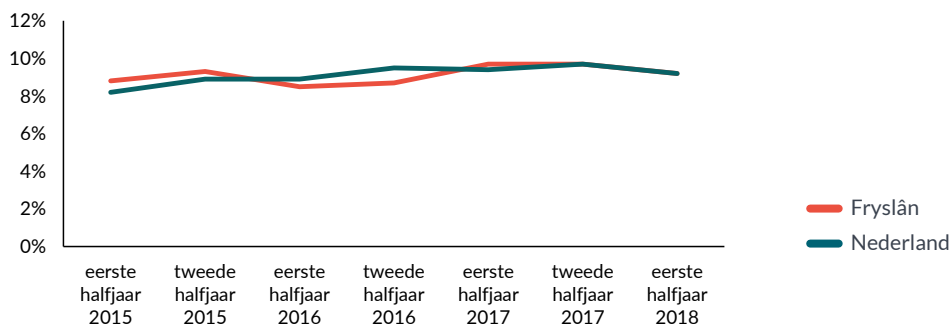
Bron: Waarstaatjegemeente, bewerking FSP

Aantal jongeren met hulp licht toegenomen

Via de Jeugdwet kunnen kinderen en jongeren onder de 18 jaar hulp, zorg of ondersteuning krijgen wanneer ze dit nodig hebben. Hiermee kunnen ouders worden geholpen bij de opvoeding en kinderen en jongeren worden ondersteund in het opgroeien. Jeugdzorg is de meest voorkomende vorm van jeugdhulp. In Fryslân is het aantal jongeren met jeugdhulp van het totaal aantal jongeren tot 18 jaar sinds 2015 toegenomen van 8,8 procent naar 9,2 procent. Landelijk is er sprake van een sterkere toename; van 8,2 procent naar 9,2 procent.

Percentage jongeren met jeugdhulp van het totaal aantal jongeren tot 18 jaar, 2015-2018

Bron: CBS, bewerking FSP

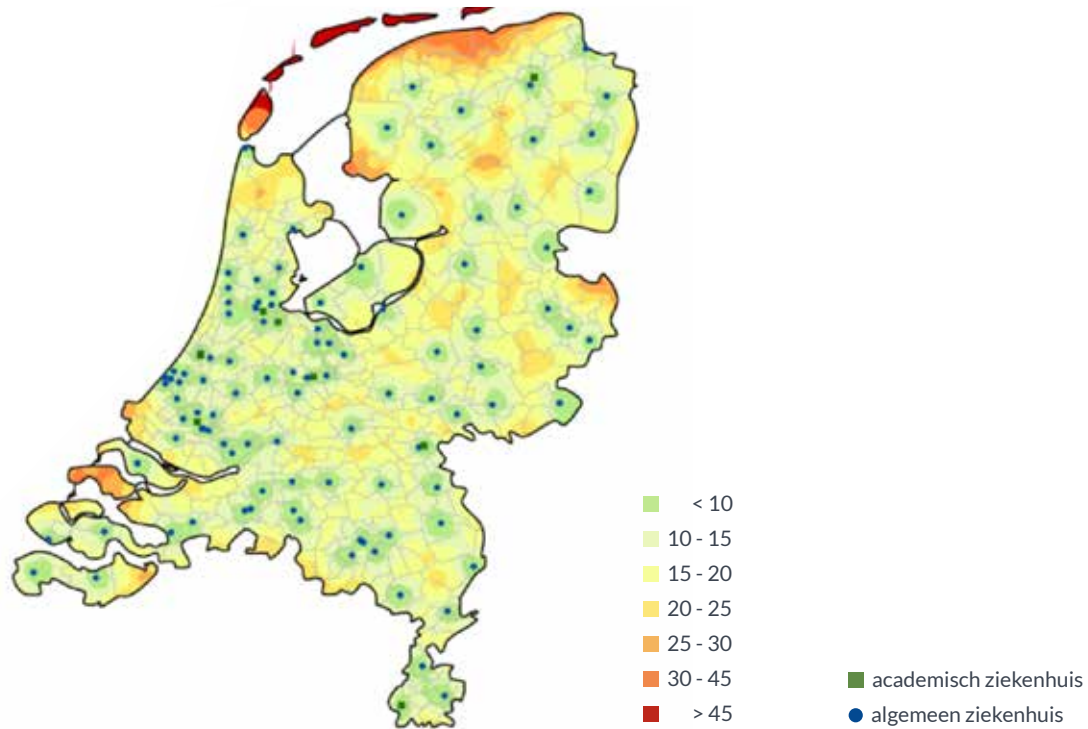
Afstand naar ziekenhuis in Fryslân groter dan landelijk

Fryslân telt vier algemene ziekenhuizen: in Leeuwarden, Drachten, Heerenveen en Sneek. Het aantal ziekenhuizen is in de afgelopen jaren afgenomen, zowel in Fryslân als landelijk. In Fryslân zijn de ziekenhuizen in Harlingen en Dokkum gesloten. Dit heeft gevolgen voor de bereikbaarheid van ziekenhuizen. De gemiddelde afstand voor inwoners van Fryslân naar het dichtstbijzijnde ziekenhuis is met 10,6 kilometer ruim tweemaal groter dan het landelijk gemiddelde (4,7 kilometer). Het aantal buitenpoliklinieken in Fryslân is daarentegen toegenomen. Fryslân telt drie buitenpoliklinieken (Harlingen, Lemmer, Heerenveen) waar patiënten terecht kunnen voor een behandeling zonder verblijf.

Reistijd in minuten naar het dichtstbijzijnde ziekenhuis 2018
exclusief buitenpoliklinieken en kinderziekenhuizen, met de auto

Bron: RIVM

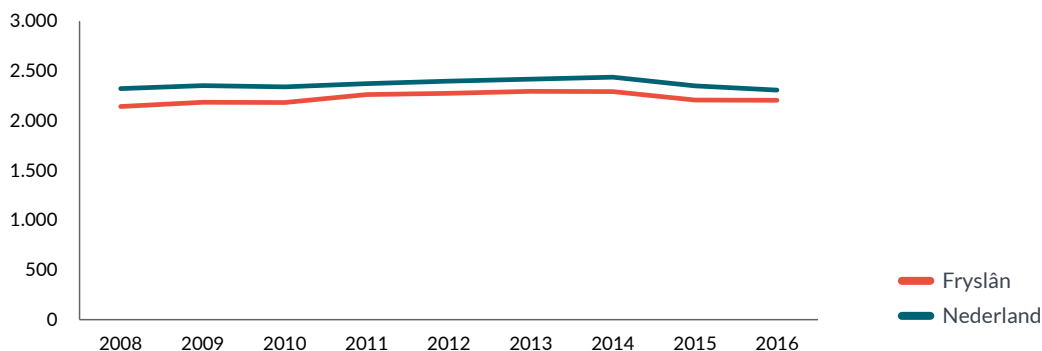
Minder huisartsen binnen vijf kilometer

Het gemiddeld aantal huisartsenpraktijken binnen een straal van 5 kilometer in Fryslân is tussen 2008 en 2016 afgenomen van 7,6 naar 7. Ook landelijk nam het aantal huisartsenpraktijken binnen 5 kilometer af in deze periode, van 21 naar 20,1. Landelijk ligt het aantal huisartsen op 5 kilometer afstand wel fors hoger.

Tekort aan huisartsen verwacht

Fryslân telt minder inwoners per fulltime huisarts, namelijk 2.205 tegenover 2.308 landelijk. Op korte termijn wordt echter een tekort aan huisartsen verwacht, omdat een groot aantal huisartsen de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en een opvolger zich vaak niet aandient. Om deze ontwikkeling te kunnen opvangen worden acties ondernomen zoals het project 11 Huisartsen (Friese Huisartsen Vereniging/Provincie Fryslân, 2019) en de inzet van waarneemplatforms (GGD Fryslân, 2018). Deze platforms maken het mogelijk dat waarnemers gemakkelijk kunnen invallen op huisartsenposten. Daarnaast worden dienstarrangementen met verblijfsaccommodaties aangeboden, zodat het voor huisartsen aantrekkelijker wordt om nachtdiensten te draaien in Fryslân.

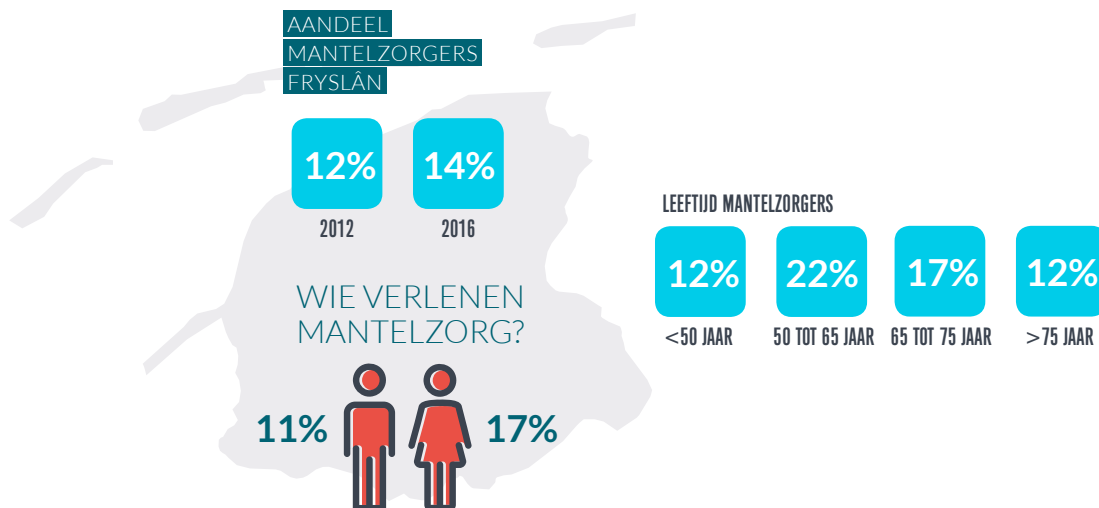
Aantal inwoners per fulltime (fte) huisarts in Fryslân en Nederland, 2008-2016

Bron: NIVEL, bewerking FSP

Het aantal mantelzorgers neemt toe

De (dubbele) vergrijzing is één van de redenen dat een stijgend aantal mensen gebruik maakt en zal maken van gezondheidszorg, waardoor de kosten ervan stijgen. Zorg verschuift daarom zo veel mogelijk van professionele naar informele zorg. De rol van mantelzorgers, vrijwilligers en ervaringsdeskundigen, al dan niet in samenwerking met professionals, neemt toe.

MANTELZORGERS

Fryslân

Aandeel mantelzorgers (19+)	14%
Gemiddeld aantal uren per week	9,9 uur
Overbelaste mantelzorgers	12%

Nederland

Aandeel mantelzorgers (19+)	14%
Gemiddeld aantal uren per week	11 uur
Overbelaste mantelzorgers	14%

Bron: GGD Fryslân, 2016

MANTELZORGONTVANGERS

Fryslân

Aandeel 65+	8%
Aantal uren mantelzorg	21,3 uur

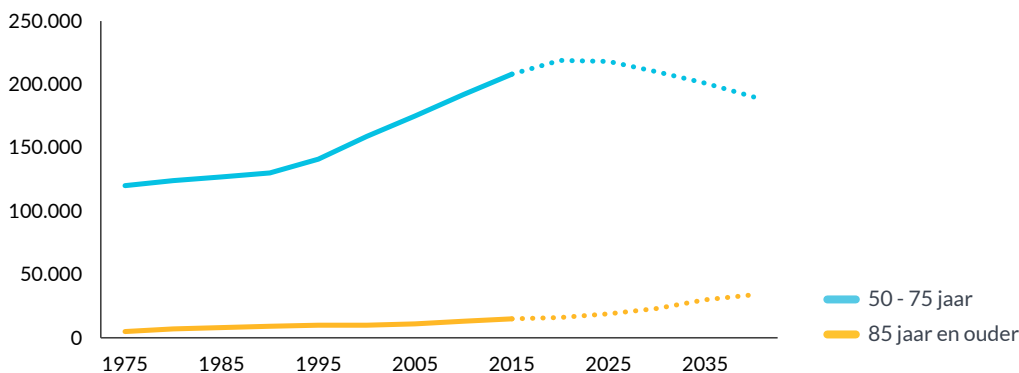
Nederland

Aandeel 65+	10%
Aantal uren mantelzorg	20,5 uur

Mantelzorgpotentieel neemt af

Mantelzorg wordt met name verleend door 50- tot 75-jarigen. Een groot deel van deze mantelzorgers verleent ondersteuning en zorg aan de oudste en meest kwetsbare ouderen van 85 jaar en ouder. De trend in zowel Fryslân als Nederland is dat het aantal 50- tot 75-jarigen in de periode 1995-2015 is toegenomen als gevolg van het ouder worden van de omvangrijke babyboomgeneratie. Omdat de groep 85-plussers de komende jaren sterk groeit en het aantal 50- tot 75-jarigen door het stijgen van hun leeftijd juist afneemt, wordt de druk op deze laatste groep steeds groter. Daar komt bij dat zij langer moeten doorwerken, over het algemeen meer vrijwilligerswerk verrichten en andere bijkomende taken uitvoeren zoals passen op kleinkinderen.

Ontwikkeling van het aantal 50-75-jarigen en 85-plussers in Fryslân, 1975-2040

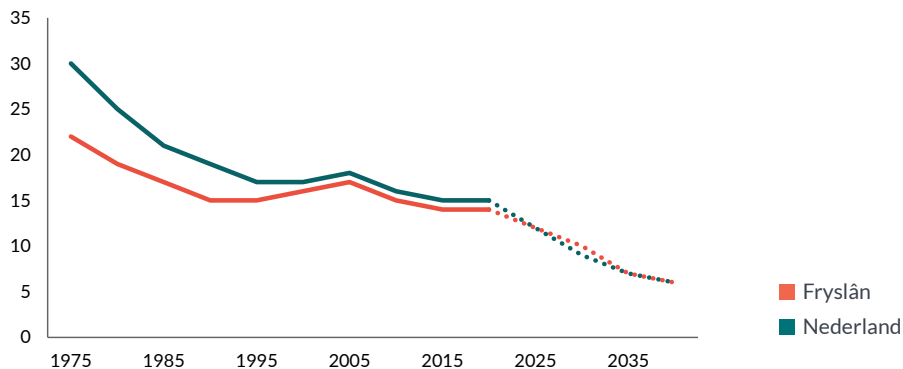
Bron: PBL, bewerking FSP

// De Oldest Old Support Ratio

De 'Oldest Old Support Ratio' (OOSR) laat de verhouding tussen het aantal inwoners van 50 tot 75 jaar (de potentiële mantelzorgers) ten opzichte van het aantal 85-plussers zien. Een (lage) hoge ratio betekent (weinig) veel potentiële mantelzorgers ten opzichte van oude ouderen die mogelijk ondersteuning en zorg nodig hebben.

In Fryslân lag de OOSR tot de eeuwwisseling lager dan landelijk. Dit is in de afgelopen tien jaar echter nagenoeg gelijk getrokken. De verwachting is dat de OOSR verder daalt. Zijn er in 2018 nog gemiddeld 14 potentiële mantelzorgers per 85-plusser, in 2040 is dat aantal naar verwachting gedaald tot zes, in krimpgebieden tot vijf.

OOSR in Fryslân en Nederland, 1975-2040

Bron: SCP/PBL, bewerking FSP

Minder informele hulp in Fryslân

Informele hulp is hulp die in ongeorganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt gegeven aan bijvoorbeeld buurtgenoten. Onder informele hulp valt bijvoorbeeld het onderhouden van de tuin van de burens en het doen van een boodschapje voor een kennis. In Fryslân geeft een kleiner deel van de inwoners (32%) informele hulp dan landelijk (34%). Informele hulp wordt, net als mantelzorg, vooral door 50- tot 75-jarigen gegeven (De Klerke e.a., 2018; Panel Fryslân, 2017). Door het ouder worden van deze omvangrijke leeftijdsgroep neemt de grootte ervan langzaam af. Dit betekent dat het aantal mensen dat doorgaans informele hulp verleent naar verwachting ook afneemt. In de krimpgebieden van Nederland speelt dit nog sterker (Kooiker & De Jong, 2018).

Inwoners van Fryslân somber over toekomst zorgverlening

Van burgers wordt verwacht dat zij meer voor zichzelf en elkaar zorgen en minder vaak een beroep doen op de overheid en andere professionals. Slechts één op de vijf inwoners van Fryslân (20%) vindt dit een goed idee. Bijna de helft van de inwoners van Fryslân (49%) geeft aan dit een (zeer) slecht idee te vinden (Panel Fryslân, 2017). Ook geeft een groot deel van de inwoners (52%) aan te denken dat de gezondheidszorg zich in de toekomst negatief zal ontwikkelen. Slechts 15 procent schat dit positief in.

% (zeer) mee eens

46%

**IK HEB VERTROUWEN
IN DE KWALITEIT
VAN DE ZORG IN DE
TOEKOMST**

% (zeer) mee eens

51%

**IK VERWACHT DAT IK
OOK IN DE TOEKOMST DE
ZORG KAN KRIJGEN DIE IK
NODIG HEB**

Groeiende behoefte aan geschikte woningen voor senioren in Fryslân

Het beleid is erop gericht dat burgers zo veel en zo lang mogelijk zelfstandig thuis blijven wonen, ook als de zorgvraag toeneemt. Was voorheen een verhuizing naar een rust- of bejaardenhuis een min of meer vanzelfsprekende stap, nu wordt van senioren gevraagd langer zelfstandig thuis te blijven wonen. Zorg kan immers thuis worden gegeven door mantelzorgers, vrijwilligers en professionals.

Door een toename van het aantal senioren wordt verwacht dat de hulp- en zorgbehoefte toeneemt. Door de strengere indicatiestelling blijven zij langer thuis wonen, met zwaardere en complexere zorg gedurende een langere periode, voordat zij in aanmerking komen voor intramurale zorg: opname in een zorginstelling. Naast passende zorg is het van belang dat de woningen geschikt zijn voor senioren, zoals gelijkvloers, met een lift bereikbaar en zonder drempels.

Naast (extramuraal) geschikt wonen, dus een gelijkvloerse woning of bereikbaar met een lift, kan er ook sprake zijn van extramuraal verzórgd wonen. Het gaat dan om geclusterde woningen die qua ingang en in de woning zelf toegankelijk zijn voor mensen met een fysieke beperking, en gelegen in de directe nabijheid van 24-uurszorg en diensten. De inwoners wonen er zelfstandig, de zorg wordt via thuiszorg of ambulante begeleiding gegeven.

// Extramuraal en intramuraal Extramuraal wonen is wonen buiten zorginstellingen, bij intramuraal wonen zijn wonen en zorg geïntegreerd binnen een zorginstelling.

Woonzorgaanbod in Fryslân in 2017

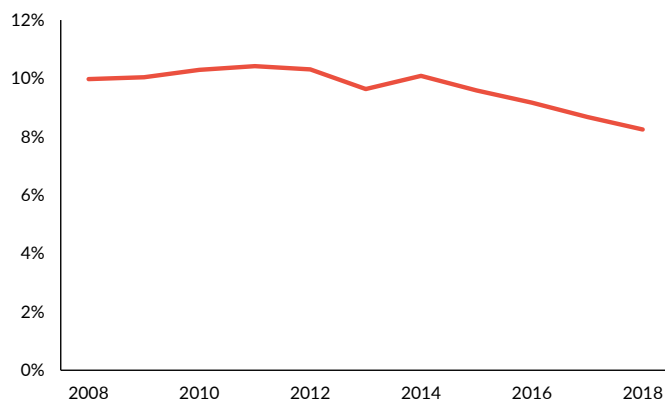

Bron: Woonzorgatlas Fryslân, 2018

Minder senioren in een zorginstelling

Senioren blijven zo lang mogelijk zelfstandig wonen. Zij komen in aanmerking voor intramurale verzorging als zij 24 uur per dag zorg en toezicht nodig hebben. De intramurale woontuur wordt daardoor korter en de doorstroom hoger. Sinds 2008 is er in Fryslân een afname van het aandeel 75-plussers dat naar een zorginstelling gaat, van 10 procent in 2008 naar 8 procent in 2018. In Nederland is deze afname vergelijkbaar. Het aandeel 95-plussers dat in een instelling woont is de afgelopen tien jaar gedaald van 46 naar 42 procent, het aandeel 90- tot 95-jarigen van 32 naar 26 procent.

Percentage senioren in een zorginstelling (intramuraal) in Fryslân, 2008-2018

Bron: CBS, bewerking FSP

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN

OP HET GEBIED VAN ZORG VOOR HET

// LEVEN IN FRYSLÂN?

Het huidige zorgstelsel vraagt mensen zo lang mogelijk zelfstandig thuis te wonen, zo nodig met ondersteuning van mantelzorgers uit hun eigen netwerk. Zo is het aandeel 95-plussers dat zelfstandig thuis woont de afgelopen tien jaar gestegen van 54 naar 58 procent, het aandeel thuiswonende 90- tot 95-jarigen van 68 naar 74 procent. Terwijl de groep zorgbehoevende senioren groeit neemt de groep mensen die mogelijk mantelzorg kan verlenen af. Nu van mensen verwacht wordt dat ze ook met een zorgvraag langer zelfstandig wonen, wordt er gedurende een langere periode een beroep op mantelzorgers gedaan. Vooral partnermantelzorg kan gaandeweg (te) zwaar worden, omdat indicaties voor intramurale zorg pas worden afgegeven als mensen 24 uur per dag zorg en toezicht nodig hebben. Ook is het noodzakelijk dat de woningen geschikt zijn voor mensen met een zorgvraag.

De veranderingen binnen het zorgstelsel vragen ook om veranderingen binnen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Van zorgprofessionals wordt verwacht dat ze integrale zorg bieden en samenwerken met mantelzorgers en vrijwilligers. De zorg die thuis gegeven wordt is complexer en vooral gericht op het zolang mogelijk zelfstandig blijven van de ontvanger. Ook in zorginstellingen wordt kortere en complexere zorg gegeven dan voorheen. Deze eisen vertalen zich door naar nieuwe eisen aan zorgopleidingen.

Het verwachte tekort aan zorgprofessionals en het afnemende aantal mantelzorgers kan deels worden opgevangen door nieuw te ontwikkelen en passende zorgtechnologie, gericht op mobiliteit, veiligheid, controle en gemak. Krimp- en plattelandsgebieden met verdwijnende voorzieningen vragen hierbij om extra aandacht.

09

Wonen

Aantrekkelijk wonen in Fryslân

De woning en woonomgeving zijn belangrijk voor de leefbaarheid en het welbevinden van mensen: wie tevreden is met de woning en woonomgeving is vaker tevreden met het leven (Van Beuningen, 2018). 85 procent van de inwoners van Fryslân vindt het aantrekkelijk wonen in zijn of haar dorp of wijk (FSP, 2018). Er zijn echter ook zorgen over het wonen in Fryslân, bijvoorbeeld over de beschik- en betaalbaarheid van woningen in de provincie, nu en in de toekomst.

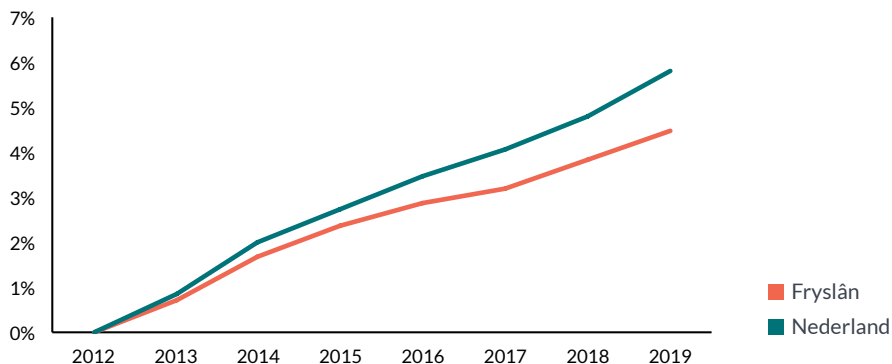
IN HET KORT:

- / Aantal woningen neemt toe
- / Veranderende woningbehoefte
- / Woonlasten lager in Fryslân
- / Tevreden over woning/woonomgeving

Aantal woningen in Fryslân neemt toe

Op 1 januari 2019 telde Fryslân 300.230 woningen. Het aantal woningen in Fryslân is sinds 2012 met 4,5 procent toegenomen. Deze toename is minder sterk dan landelijk (+5,8%). De woningvoorraad verandert door nieuwbouw en sloop, maar ook door splitsingen, samenvoegingen en verbouwingen, bijvoorbeeld de ombouw van een kantoorpand tot een appartementencomplex.

Percentuele toename van de woningvoorraad in Fryslân en Nederland, 2012-2019

Bron: CBS, bewerking FSP

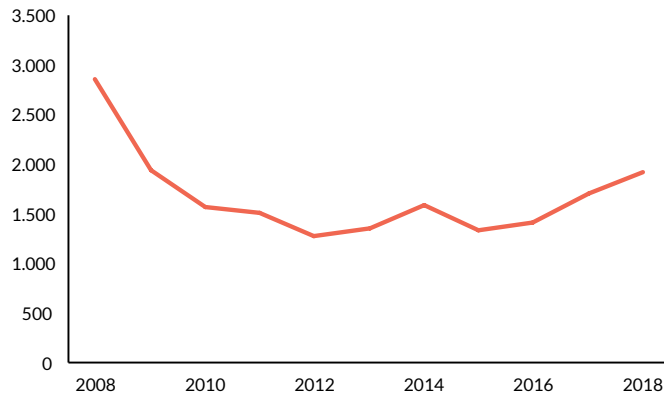

Weer toename aantal nieuwbouwwoningen

In de crisisjaren nam de bouw van nieuwe woningen sterk af. Sinds enkele jaren neemt het aantal nieuwbouwwoningen weer toe. In 2018 werden in Fryslân 1.916 nieuwbouwwoningen gebouwd. Daarmee is het aantal nieuwbouwwoningen nog niet terug op het niveau van 2008 (2.865 nieuwbouwwoningen). Op het dieptepunt, in 2012, werden er in Fryslân 1.269 nieuwe woningen gebouwd.

Aantal nieuwbouwwoningen in Fryslân, 2008-2018

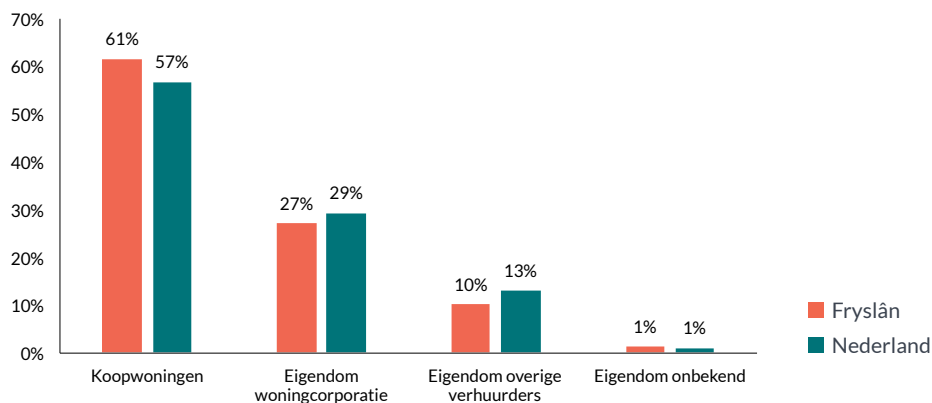

Bron: CBS, bewerking FSP

Relatief veel koopwoningen in Fryslân

Fryslân heeft een hoog aandeel koopwoningen. In Fryslân bestaat 61 procent van de woningvoorraad uit koopwoningen, landelijk is dat 57 procent. Het grootste deel van de huurwoningen in Fryslân zijn sociale huurwoningen. Wel is het aantal sociale huurwoningen in de afgelopen jaren afgenomen, van 81.989 in 2012 naar 80.727 in 2018 (-1,5%). Eén op de tien huurwoningen in Fryslân is geen corporatiewoning, maar in het bezit van onder andere bedrijven, particulieren en institutionele beleggers.

Woningvoorraad naar eigendom in Fryslân en Nederland, 2018

Bron: CBS, bewerking FSP

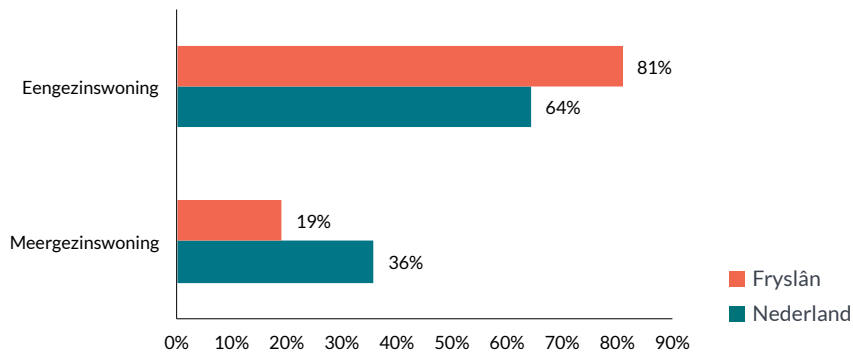

Woningen in Fryslân groter dan landelijk

De gemiddelde woningoppervlakte in Fryslân is groter dan landelijk: 136m² tegenover 119m². Dit kan voor een deel worden verklaard door een verschil in type woning. Fryslân telt relatief meer eengezinswoningen en minder meergezinswoningen dan landelijk. Een eengezinswoning kenmerkt zich door het niet hebben van onder- en bovenburen. Het huishouden heeft de beschikking over het hele pand. Voorbeelden van eengezinswoningen zijn een tussenwoning, hoekwoning, villa, herenhuis, bungalow en rijtjeshuis. Bij een meergezinswoning kan een bewoner zowel onder- als bovenburen hebben. Het huishouden is niet eigenaar of huurder van het hele pand, maar koopt of huurt een appartementsrecht.

Percentage meer- en eengezinswoningen in Fryslân en Nederland, 2019

Bron: CBS, bewerking FSP

Woningbehoefte in Fryslân verandert

De bevolkingssamenstelling van Fryslân verandert. Het aantal senioren neemt toe en het aantal jongeren daalt. Ook neemt het aantal gezinnen met kinderen af. Deze demografische veranderingen zorgen voor een veranderende woningbehoefte in Fryslân.

Vooraf de huishoudensontwikkeling is bepalend voor de woningmarkt. Het aantal huishoudens in Fryslân neemt de komende jaren verder toe. Met name door de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens, stijgt de vraag naar woningen (voor eenpersoonshuishoudens).

Tegelijkertijd wordt in Noordoost en Noordwest Fryslân vanaf 2025 een daling van het aantal huishoudens verwacht, in heel Fryslân vanaf 2030 (Provincie Fryslân, 2017). Dit zorgt voor spanning op de woningmarkt: op de korte termijn is er nog vraag naar woningen, terwijl op de (middel)lange termijn overaanbod dreigt.

Daarnaast neemt het aantal senioren in Fryslân toe. Van deze senioren wordt verwacht dat zij zo lang mogelijk zelfstandig blijven wonen. Deze ontwikkelingen leiden ertoe dat er in toenemende mate behoefte is aan woningen die geschikt zijn voor senioren, waarin zij veilig kunnen wonen en eventueel toegang hebben tot zorg.

Jongeren ervaren obstakels op de woningmarkt

Voor veel Friese jongeren is het kopen van een woning een wens, met name voor jongeren die een mbo-opleiding hebben gevolgd (FSP, 2018). Vaak ervaren zij echter problemen bij het vinden van een geschikte woning. De wachtlijsten voor een corporatiewoning zijn lang, en doordat vaste arbeidscontracten schaars zijn komen veel jongeren niet in aanmerking voor een hypotheek. Daarnaast zijn de regels voor het krijgen en de omvang van een hypotheek in de afgelopen jaren aangescherpt. Het inbrengen van eigen vermogen is noodzakelijk, terwijl lang niet alle jongeren spaargeld hebben. De gemiddelde leeftijd waarop jongeren het ouderlijk huis verlaten neemt dan ook toe, van 22,8 jaar in 2012 naar 23,5 in 2017 (CBS, 2019).

// Woonlasten

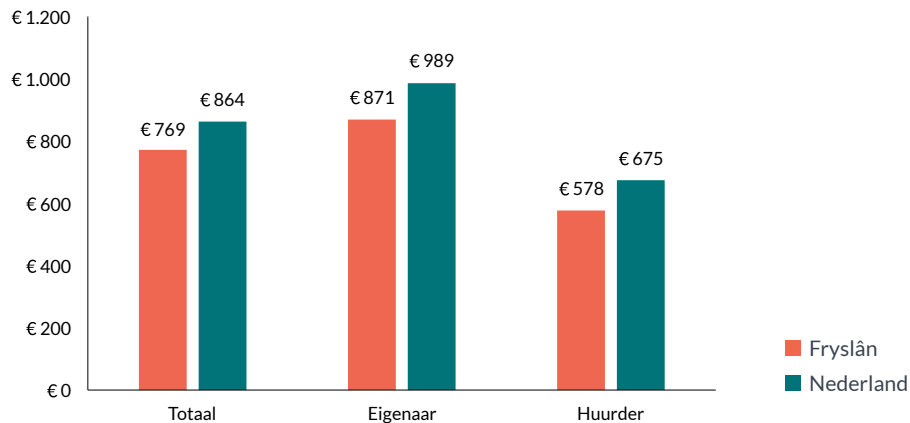
Het gemiddelde totale bedrag aan woonkosten, zoals huur- of hypotheeklasten, inclusief de bijkomende woonuitgaven, zoals: onroerendzaakbelasting, premies voor woonverzekeringen, rioolrechten, gas, water, elektra.

Woonlasten in Fryslân lager dan landelijk

De woonlasten in Fryslân zijn gemiddeld lager dan landelijk. Zowel woningeigenaren als huurders zijn in Fryslân goedkoper uit. In vergelijking met 2012 zijn de woonlasten in Fryslân voor eigenaren gedaald, maar niet voor huurders. Huurders betalen in Fryslân in 2018 gemiddeld 50 euro meer dan in 2012. Deze stijging is volledig toe te schrijven aan stijgende huurprijzen, en niet aan de hoogte van bijkomende woonlasten, zoals gemeentebelastingen en uitgaven aan energie en water (CBS, 2019).

Woonlasten per maand in Fryslân en Nederland, 2018

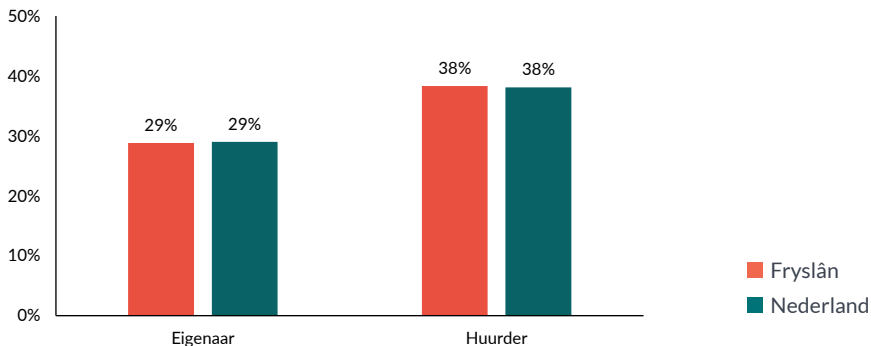

Bron: CBS, bewerking FSP

Aandeel woonlasten van inkomen gelijk aan landelijk

Hoewel de woonlasten in Fryslân lager liggen dan landelijk, zijn de woonlasten als aandeel van het inkomen in Fryslân nagenoeg net zo hoog als landelijk. In Fryslân ligt het inkomen namelijk lager dan het landelijk gemiddelde. Als de woonlasten van het inkomen worden afgetrokken, houden de inwoners van Fryslân onder de streep dus niet meer over, ondanks de lagere woonlasten.

Percentage van het inkomen dat besteed wordt aan woonlasten in Fryslân en Nederland, 2018

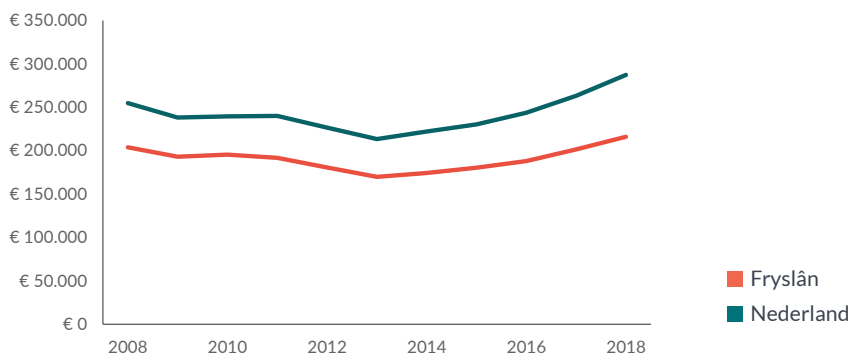

Bron: CBS, bewerking FSP

Verkooprijks in Fryslân lager dan landelijk

De gemiddelde verkooprijks van woningen ligt in Fryslân lager dan landelijk. Werd in 2018 een woning in Fryslân verkocht voor gemiddeld 216.116 euro, landelijk was dit 287.267 euro. Wel volgen Fryslân en Nederland nagenoeg dezelfde trend. De prijzen van woningen daalden na het uitbreken van de kredietcrisis. In 2013 lagen de verkooprijzen in Fryslân 17 procent lager dan in 2008. Na 2013 namen de huizenprijzen weer toe. In Fryslân was de stijging van de verkooprijks van woningen vanaf 2013 minder sterk (+27%) dan landelijk (+35%).

Gemiddelde verkooprijks van woningen in Fryslân en Nederland, 2012-2018

Bron: CBS, bewerking FSP

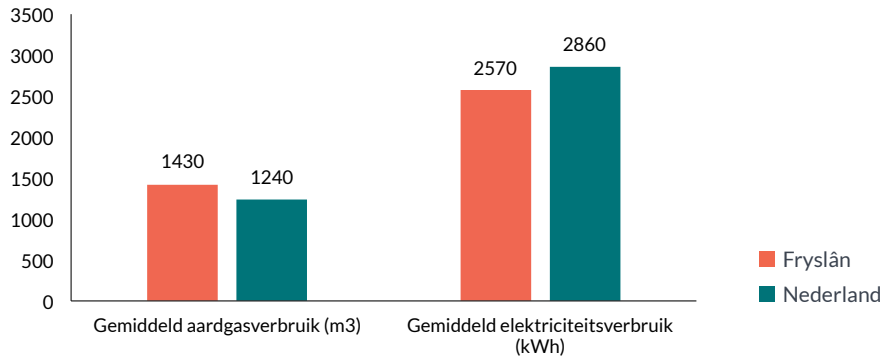

Relatief hoog gasverbruik in Fryslân

Het gemiddelde elektriciteitsgebruik per woning is in Fryslân lager dan landelijk, terwijl het aardgasgebruik in Fryslân hoger is. Het hoge gasgebruik in Fryslân wordt verklaard door het feit dat in Fryslân relatief veel oudere (van voor 1970) en vrijstaande woningen zijn (Luman, 2018). Met onder andere dubbelglas en dak- en muurisolatie is hier nog veel winst te behalen.

Aardgas- en elektriciteitsverbruik per woning in Fryslân en Nederland, 2017

Bron: CBS, bewerking FSP

Inwoners van Fryslân tevreden met woning en woonomgeving

Inwoners van Fryslân zijn tevreden met hun woning: zij beoordelen deze gemiddeld met een 8.1. Landelijk beoordeelt men de woning gemiddeld met een acht. Ook de woonomgeving wordt in Fryslân positief gewaardeerd: 88 procent van de inwoners van Fryslân is tevreden met zijn of haar woonomgeving. Landelijk is dat 86 procent. De tevredenheid met de woonomgeving hangt voor een groot deel af van de binding met de buurt (hoofdstuk Sociale samenhang) en de ervaren overlast (hoofdstuk Veiligheid) (Van Beuningen, 2018). Inwoners van Fryslân ervaren een sterkere buurtbinding en minder overlast in hun buurt dan landelijk.

HOE TEVREDEN ZIJN DE INWONERS MET HUN WONING EN WOONOMGEVING?

CIJFER TEVREDENHEID MET DE EIGEN WONING, 2018

PERCENTAGE (ZEER) EENS 'IN MIJN DORP OF WIJK IS HET AANTREKKELIJK WONEN', 2018

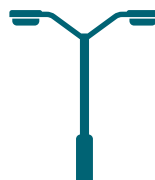

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Minder tevreden met buitenvoorzieningen

De buitenvoorzieningen in de woonomgeving - het onderhoud van paden, pleintjes, het groen en de buitenverlichting - zijn van invloed op de tevredenheid met de woning en woonomgeving (Van Beuningen, 2018). Over het onderhoud van de buitenvoorzieningen waren de inwoners van Fryslân in 2017 minder tevreden dan in 2012. Zo vond in 2012 nog 70 procent dat de plantsoenen en parken goed onderhouden zijn, vijf jaar later was dat gedaald naar 66 procent.

TEVREDENHEID MET BUITENVOORZIENINGEN IN DE EIGEN BUURT (PERCENTAGE (ZEER) MEE EENS)

BUITEN GOED VERLICHT

PLANTSOENEN EN PARKEN GOED ONDERHOUDEN

WEGEN, PADEN, PLEINTJES GOED ONDERHOUDEN

■ 2012
■ 2017

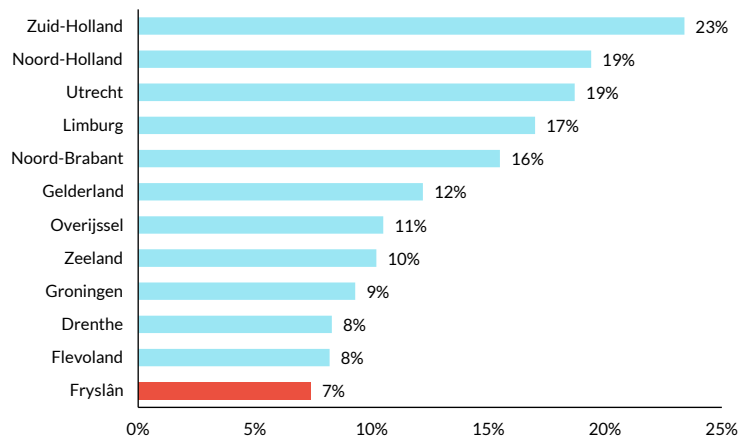
Bron: CBS, bewerking FSP

Waardering voor rust en ruimte

Veel inwoners van Fryslân waarderen de rust en ruimte in de provincie (Panel Fryslân, 2018). Fryslân is dan ook de minst bebouwde provincie van Nederland. Slechts 7 procent van de totale oppervlakte van Fryslân bestaat uit bebouwde ruimte, tegenover gemiddeld 9 procent landelijk. Ook is de bebouwde ruimte in Fryslân in de afgelopen decennia weinig toegenomen (+1 procentpunt in vergelijking met 1996), terwijl in de Randstad - met name tussen 1995 en 2005 - de Vinex-wijken de bebouwde ruimte sterk deed toenemen (CBS, 2019).

Veruit het grootste deel van de oppervlakte van Fryslân bestaat uit agrarisch terrein (73%). Landelijk beslaat het agrarisch terrein 66 procent. Het aandeel agrarisch terrein in Fryslân is in de afgelopen decennia wel iets afgenomen. In 1996 was dit nog 76 procent.

Percentage bebouwd terrein van totale oppervlakte land per provincie, 2015

Bron: CBS, bewerking FSP

Verbondenheid met het Friese landschap

Het grote aandeel agrarisch terrein in de provincie is kenmerkend voor het Friese landschap. Veel inwoners van Fryslân voelen zich verbonden met dit landschap, gemiddeld waarderen ze deze verbondenheid met een acht. Wel vindt bijna een derde van de inwoners (31%) dat het Friese landschap in de afgelopen vijf jaar achteruit is gegaan. Zij zien achteruitgang in de biodiversiteit en weidevogelstand of vinden dat windmolens en zonneparken de horizon vervuilen.

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN OP HET GEBIED VAN **WONEN** VOOR HET

// **LEVEN IN FRYSLÂN?**

De inwoners van Fryslân zijn in het algemeen tevreden met hun woning en woonomgeving. De huizenprijzen in Fryslân zijn relatief laag en het gemiddelde woonoppervlak groot. In combinatie met de rust en ruimte in de provincie maakt dit Fryslân voor velen tot een prettige provincie om in te wonen.

Tegelijkertijd zijn er ook zorgen over de beschikbaarheid van woningen voor verschillende groepen in de Friese bevolking. Voor jongeren is het kopen van een woning vaak een wens, zeker voor jongeren met een mbo-opleiding. Door de strengere hypotheekregels en een gebrek aan spaargeld is dit voor veel jongeren echter moeilijk te realiseren.

Daarnaast neemt het aantal senioren in de provincie toe. Van hen wordt verwacht dat zij zo lang mogelijk zelfstandig blijven wonen. Deze ontwikkelingen stellen eisen aan de woningen voor senioren. Zij hebben woonruimte nodig passend bij de levensfase en waar zij eventueel gemakkelijk toegang hebben tot (thuis)zorg.

In de komende jaren neemt de vraag naar woningen verder toe: het aantal huishoudens in Fryslân stijgt. Op de (middel)lange termijn wordt echter een daling van het aantal huishoudens verwacht. Deze spanning, van vraag nu en een dreigend overaanbod straks, vraagt om weloverwogen en wellicht creatieve oplossingen.

10

Veiligheid

Veilige provincie

Fryslân is een veilige provincie. In 2017 was het slachtofferschap in Fryslân het laagst van heel Nederland. Ook ervaren inwoners van Fryslân het minst vaak overlast en voelen zij zich veiliger in de buurt dan de rest van de Nederlanders. Wel doen mensen minder vaak aangifte, zowel in Fryslân als landelijk. Voor de informatiepositie van de politie zijn meldingen en aangiften essentieel. Ook zijn er zorgen, bijvoorbeeld over relatief nieuwe vormen van criminaliteit, zoals cybercrime.

IN HET KORT:

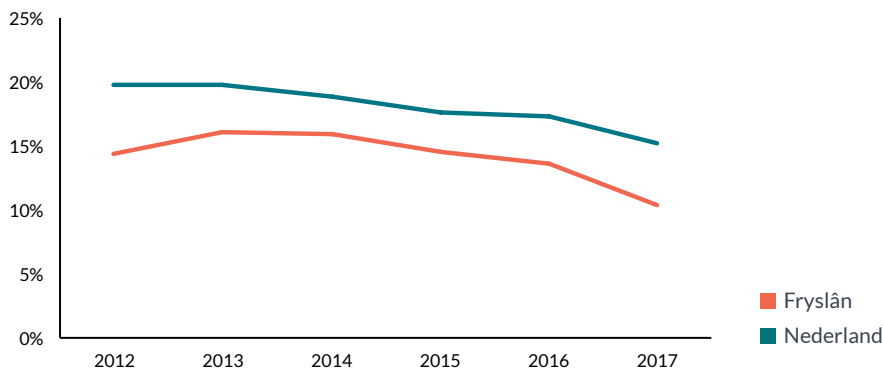
- / Minder slachtoffers van criminaliteit
- / Overlast in buurt verminderd
- / Inwoners van Fryslân voelen zich veilig
- / Groeiende deelname WhatsApp buurtpreventiegroepen

Slachtofferschap criminaliteit daalt

Als er veel criminaliteit is in een buurt, beïnvloedt dit het oordeel over de woonomgeving in negatieve zin. Daarnaast voelen slachtoffers van criminaliteit zich jarenlang onveiliger dan niet-slachtoffers (CBS, 2019). Vooral bij mensen die geweld hebben meegemaakt of die meerdere keren slachtoffer zijn geworden is de impact groot.

In 2017 gaf 10 procent van alle inwoners van Fryslân van 15 jaar of ouder aan slachtoffer te zijn geweest van gewelds-, vermogens- of vandalismedelicten, het laagste aandeel van alle provincies. Landelijk was 15 procent van de bevolking slachtoffer van deze vormen van criminaliteit. Zowel in Fryslân als landelijk daalt het slachtofferschap van criminaliteit. In Fryslân was in 2012 nog 14 procent slachtoffer, landelijk was dat 20 procent.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat slachtoffer is geweest van één of meerdere delicten, 2012-2017

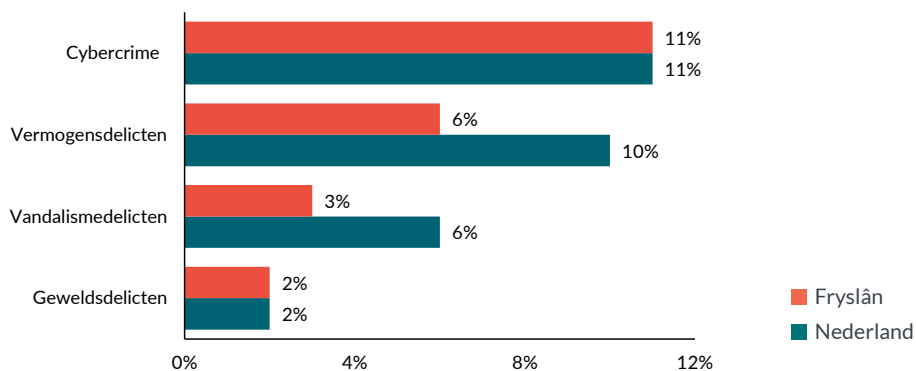
Bron: CBS, bewerking FSP

Cybercriminaliteit maakt de meeste slachtoffers

Cybercriminaliteit zoals hacken en identiteitsfraude, maakte in 2017 het hoogste aantal slachtoffers in Fryslân (11%). Slachtofferschap van cybercriminaliteit is in de afgelopen jaren niet afgenomen. In 2012 was 10 procent van de inwoners van Fryslân hiervan slachtoffer. Ook landelijk maakte cybercriminaliteit in 2017 de meeste slachtoffers (11%). Na cybercriminaliteit waren de meeste mensen slachtoffer van vermogensdelicten, zoals inbraak, diefstal en zakkenrollerij. In Fryslân was 6 procent hiervan slachtoffer, landelijk 10 procent.

Percentage slachtoffers in Fryslân en Nederland naar delictsoort, 2017

Bron: CBS, bewerking FSP

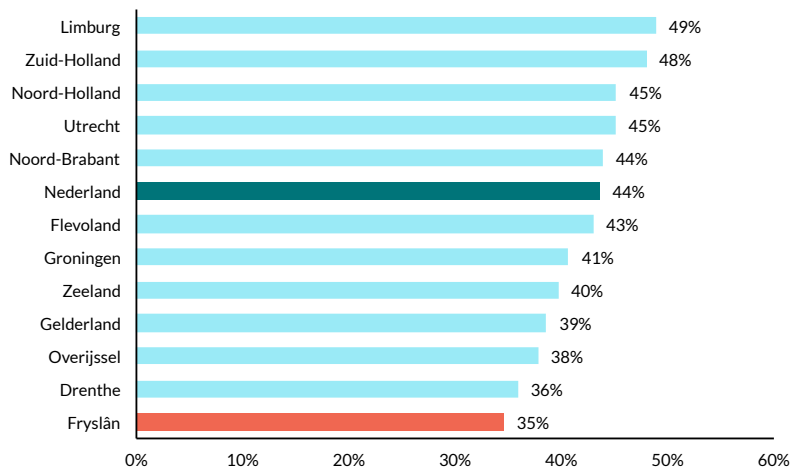

Ruim één op de drie Friezen ervaart overlast

Overlast in de buurt heeft een grote invloed op de beleving van de leefbaarheid en de veiligheid van de woonomgeving. Op de plekken waar veel buurtoverlast wordt ervaren, geven mensen vaak een lager rapportcijfer voor de leefbaarheid en voelen zij zich vaker onveilig (Akkermans, 2017).

Ruim één op de drie inwoners van Fryslân (34%) gaf in 2017 aan veel overlast in de buurt te ervaren. In 2012 was dit nog 39 procent. Inwoners van Fryslân ervaren in vergelijking met de andere provincies de minste overlast. Overlast lijkt sterk samen te hangen met de stedelijkheid van de woonomgeving, sterker dan bijvoorbeeld leeftijd of geslacht (Akkermans, 2017). Het aandeel inwoners dat zegt veel overlast te ervaren is in sterk verstedelijkte provincies als Noord- en Zuid-Holland beduidend hoger dan in minder verstedelijkte provincies als Zeeland, Drenthe en Fryslân.

Percentage inwoners dat veel overlast ervaart per provincie, 2017

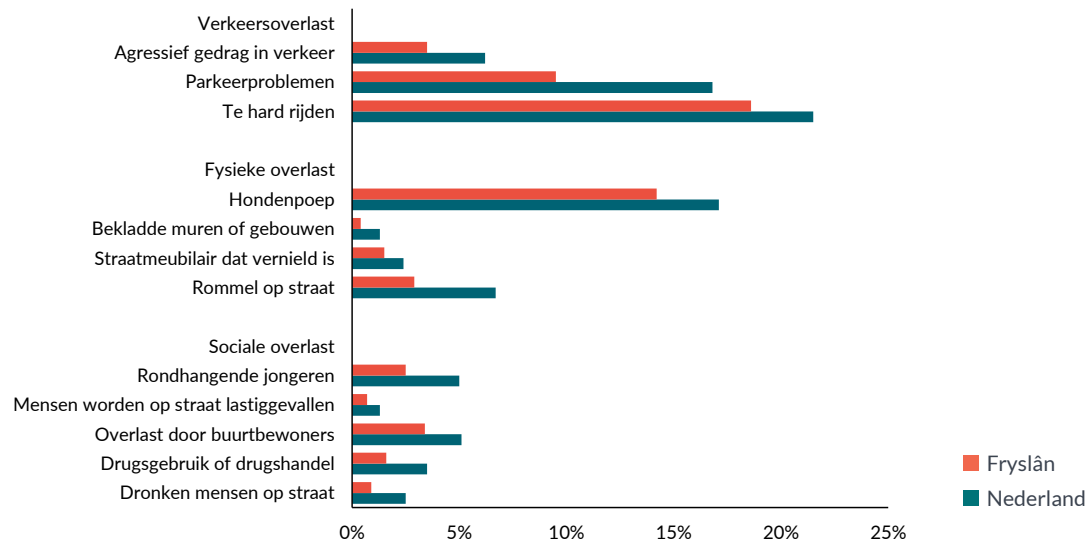
Bron: CBS, bewerking FSP

Inwoners van Fryslân ervaren met name verkeersoverlast

Overlast in de buurt wordt doorgaans ingedeeld in drie categorieën: verkeersoverlast, fysieke overlast en sociale overlast. Bijna één op de vier (24%) inwoners van Fryslân gaf in 2017 aan veel verkeersoverlast te ervaren. Vooral te hard rijden was voor veel mensen een bron van overlast. Landelijk ondervond bijna één op de drie (31%) veel verkeersoverlast. Van fysieke verloedering ervoer in 2017 één op de zes inwoners van Fryslân (16%) veel overlast. Hierbij gaat het met name om hondenpoep op de stoep, straat of in de perken.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat veel overlast ervaart naar soort overlast, 2017

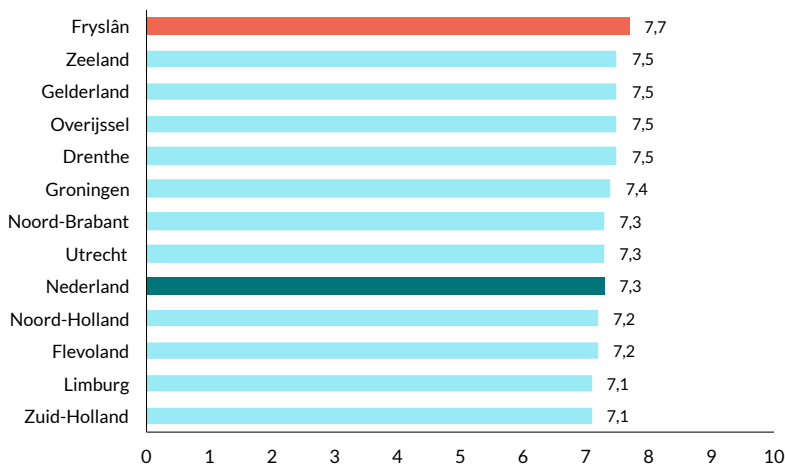

Bron: CBS, bewerking FSP

Inwoners van Fryslân voelen zich veilig

Minstens zo belangrijk voor het dagelijks leven van burgers als de feitelijke veiligheid, is de ervaren veiligheid. Onveiligheidsgevoelens hangen negatief samen met geluk en de tevredenheid met het leven (CBS, 2011). In 2017 gaf 28 procent van de inwoners van Fryslân aan zich wel eens onveilig te voelen. Eén op de negen (11%) inwoners voelde zich wel eens onveilig in de buurt, en 5 procent in de eigen woning. Inwoners van Fryslân voelen zich veiliger dan Nederlanders, zowel in het algemeen als in de buurt. Landelijk gaf 34 procent van de bevolking aan zich wel eens onveilig te voelen, en 16 procent voelde zich wel eens onveilig in de buurt. Waar inwoners van Fryslân de veiligheid in de buurt met een 7,7 waarderen, geven Nederlanders gemiddeld een 7,3.

Rapportcijfer veiligheid in buurt per provincie, 2017

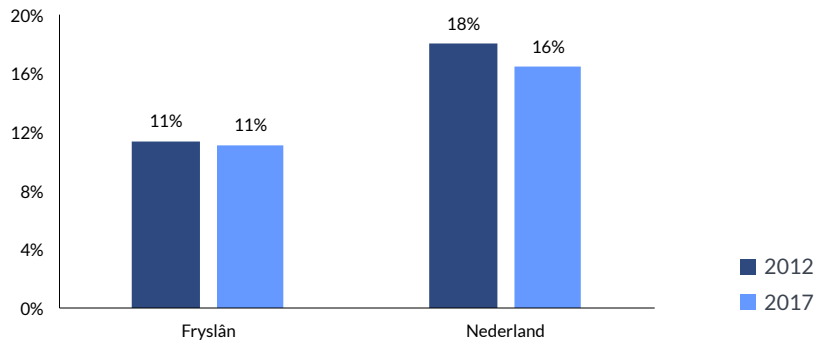
Bron: CBS, bewerking FSP

Onveiligheidsgevoelens in Fryslân niet afgenomen

Hoewel de inwoners van Fryslân tussen 2012 en 2017 in afnemende mate in aanraking zijn gekomen met criminaliteit en overlast, is de (on)veiligheidsbeleving in deze periode weinig veranderd. Net als in 2012, gaf in 2017 11 procent van de inwoners van Fryslân aan zich wel eens onveilig te voelen in de buurt. Landelijk namen de onveiligheidsgevoelens tussen 2012 en 2017 wel af. In 2012 gaf nog 18 procent van de Nederlanders aan zich wel eens onveilig te voelen in de buurt, vijf jaar later 16 procent.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat zich wel eens onveilig voelt in de buurt, 2012 en 2017

Bron: CBS, bewerking FSP

Aangiften in Fryslân nemen af

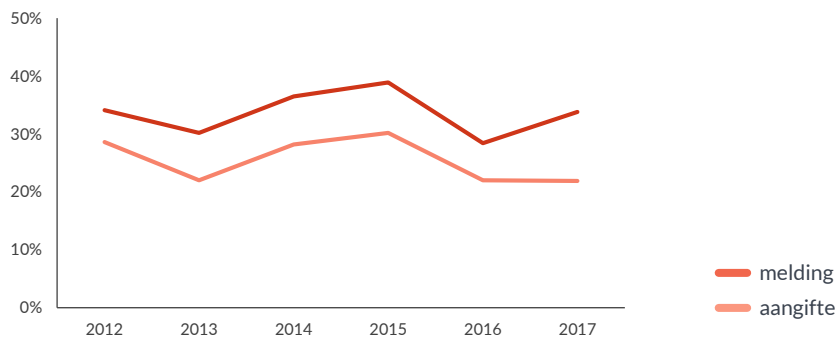
Als verklaring voor de dalende politiecijfers wordt de afgenomen bereidheid van burgers om delicten bij de politie te melden en aangifte te doen vaak als verklaring genoemd. Meldingen en aangiften zijn belangrijk voor het in beeld brengen van de omvang van de criminaliteit en essentieel voor de informatiepositie van de politie (Akkermans, 2016).

// Aangifte

Als iemand aangifte doet, verzoekt diegene om strafvervolging. Doet iemand een melding, dan stelt diegene de politie op de hoogte van de situatie.

Inwoners van Fryslân meldden in 2017 ruim een derde (34%) van de delicten die zij ondervonden bij de politie. Dit percentage is in de afgelopen jaren, ondanks wat schommelingen, niet veel veranderd. Ook in 2012 meldden inwoners 34 procent van de ondervonden delicten bij de politie. De aangiftegeneigdheid in Fryslân is in de afgelopen jaren wel afgenomen. Deden inwoners van Fryslân in 2012 nog in 29 procent van de gevallen aangifte, in 2017 was dit aandeel gedaald tot 22 procent. Ook landelijk daalde de aangiftegeneigdheid, van 29 procent in 2012 naar 24 procent in 2017.

Percentage aangiften in Fryslân van totaal aantal ondervonden delicten, 2012-2017

Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste aangiften van vermogensdelicten, minste van cybercriminaliteit

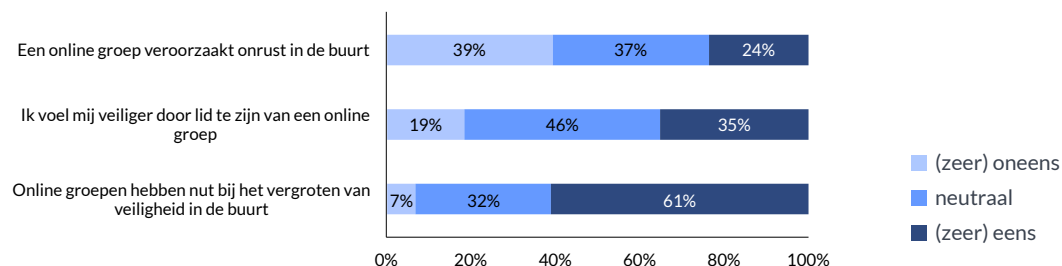
Het aandeel aangiften van vermogensdelicten, zoals inbraak, diefstal en zakkenrollerij, is met 27 procent het hoogst. Een verklaring hiervoor is dat slachtoffers van vermogensdelicten voor het krijgen van een schadevergoeding van hun verzekeraar aangifte bij de politie moeten doen (Akkermans, 2016). De aangiftegenoeidheid van cybercriminaliteit is een stuk lager. In 2017 werd van slechts 7 procent van de cybercrimedelicten aangifte gedaan. Dit lage percentage wordt deels verklaard doordat cybercriminaliteit vaak bij andere instanties dan de politie, bijvoorbeeld bij banken en consumentenorganisaties, wordt gemeld (Akkermans, 2016).

Niet altijd veiliger door een WhatsAppgroep

Buurtbewoners die iets willen doen aan de veiligheid en leefbaarheid van hun buurt nemen vaak het initiatief tot buurtpreventie. Er ontstaan steeds meer digitale vormen van buurtpreventie, zoals Burgernet, Nextdoor en WhatsApp buurtpreventie. Door deze initiatieven kunnen burgers elkaar en de politie attenderen op verdachte situaties in de buurt. Inmiddels zijn er in Nederland ruim 8.500 van deze groepen, waarvan 285 in Fryslân (voor een overzicht van de WhatsApp buurtpreventiegroepen in Nederland, zie: wabp.nl).

In 2018 gaf bijna één op de drie (31%) inwoners van Fryslân aan bekend te zijn met digitale vormen van buurtpreventie. Een kleiner aandeel, ruim 15 procent, gaf aan ook daadwerkelijk lid te zijn van een online groep ter verbetering van de veiligheid. Van deze leden zegt ruim een derde (35%) zich hierdoor veiliger te voelen, bijna de helft (46%) staat hier neutraal in en bijna een vijfde (19%) geeft aan zich niet veiliger te voelen door het lidmaatschap. Mensen die zich veiliger voelen door lid te zijn van een online groep geven vaak aan dat de (sociale) controle is toegenomen. Anderen geven vaak aan dat de online groep heeft geleid tot meer onveiligheidsgevoelens, juist omdat zij nu meer op de hoogte zijn van wat er speelt in de buurt.

Percentage inwoners van Fryslân dat het (on)eens is met de volgende stellingen, 2018

Bron: Panel Fryslân (FSP)

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN OP HET GEBIED VAN VEILIGHEID VOOR // HET LEVEN IN FRYSLÂN?

Veiligheid is essentieel voor een leefbare omgeving. Naarmate de leefomgeving onveiliger is, neemt de participatie af en voelen mensen zich minder verantwoordelijk voor hun leefomgeving (Van Noije, 2016). Bovendien zijn mensen die zich veilig voelen gelukkiger en tevredener met het leven (CBS, 2011). Fryslân is een veilige provincie. In 2017 was het slachtofferschap in Fryslân het laagst van heel Nederland. Ook ervaren inwoners van Fryslân het minst vaak overlast en voelen zij zich veiliger in de buurt dan de rest van de Nederlanders. De relatief hoge veiligheid van de provincie is daarmee gunstig voor de leefbaarheid.

In tegenstelling tot slachtofferschap van traditionele vormen van criminaliteit, zoals geweld en vandalisme, is slachtofferschap van cybercriminaliteit in de afgelopen jaren niet gedaald. Cybercriminaliteit maakte in 2017 de meeste slachtoffers in Fryslân. Op het internet voelen de inwoners van Fryslân zich dan ook het minst veilig: slechts 39 procent voelt zich hier veilig (Panel Fryslân, 2018). In toenemende mate wordt online gecommuniceerd en grote hoeveelheden informatie worden digitaal vastgelegd. Dit creëert, naast gemak en groepen die elkaar op de hoogte houden van verdachte situaties, ook veiligheidsrisico's en kansen voor criminelen.

11

Sociale samenhang

Groter beroep op de mienskip

De overheid streeft naar een samenleving waarin burgers meer verantwoordelijkheid op zich nemen en doet op uiteenlopende terreinen stappen terug. Taken die voorheen door professionals werden uitgevoerd, moeten steeds vaker worden opgepakt door burgers. Zo wordt bijvoorbeeld een beroep gedaan op burgers bij het in stand houden van de leefbaarheid van buurten en dorpen, wanneer gemeenten bezuinigen op sportaccommodaties of onderhoud van de openbare ruimte. Ook de zorg voor mensen met een lichamelijke of psychische beperking wordt in toenemende mate afhankelijk van het zelforganiserende vermogen van burgers. Dit betekent dat een groter beroep op onderlinge hulp en ondersteuning wordt gedaan, ofwel op de *mienskip*.

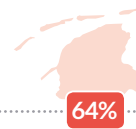
IN HET KORT:

- / Groot vertrouwen in elkaar
- / Toenemend beroep op vrijwilligers
- / Sterke verbondenheid met de buurt
- / Toenemende eenzaamheid

Vertrouwen en participatie

Twee aspecten kenmerken sociale samenhang: vertrouwen – in elkaar en in instituties – en participatie (CBS, 2015). Bij participatie gaat het om de mate waarin mensen elkaar hulp en steun verlenen, meedoen in maatschappelijke organisaties en zich inzetten als vrijwilliger. Vertrouwen is essentieel voor het functioneren van een samenleving. Het is bijvoorbeeld een belangrijke voorwaarde voor mensen om te participeren in de samenleving. Door vertrouwen en participatie ontstaan sociale netwerken van mensen met gezamenlijke normen en waarden en onderling begrip. Deze netwerken dragen bij aan veiligheid, leefbaarheid, gezondheid, welzijn en economische groei (CBS, 2015).

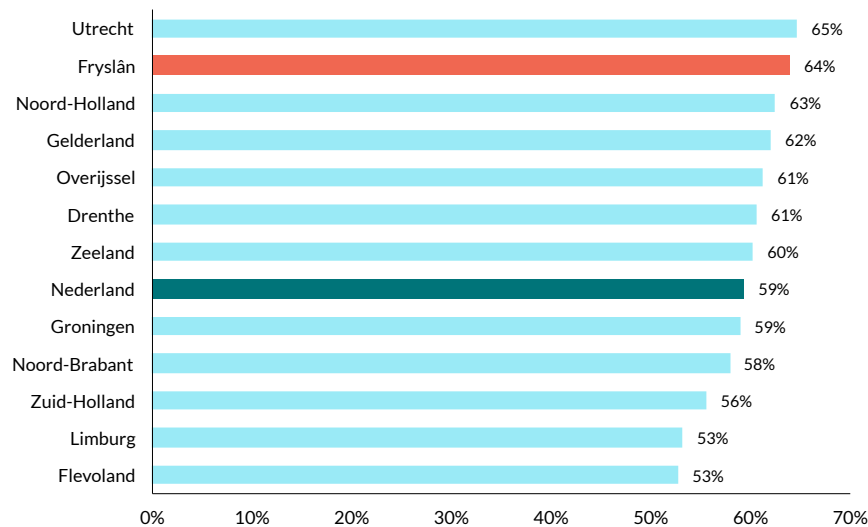

Groot vertrouwen in elkaar in Fryslân

Vertrouwen is een belangrijke pijler van sociale samenhang. Bijna tweederde van de inwoners van Fryslân (64%) vindt dat de meeste mensen te vertrouwen zijn. In vergelijking met het landelijk gemiddelde is het onderlinge vertrouwen in Fryslân groot. Landelijk zegt 59 procent dat de meeste mensen te vertrouwen zijn. Het vertrouwen in elkaar in Nederland is in de afgelopen jaren toegenomen (Schmeets, 2018). Wel zijn er grote verschillen tussen bevolkingsgroepen als het gaat om vertrouwen. Vooral opleiding is hierbij onderscheidend: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer vertrouwen (CBS, 2015; FSP, 2018).

Vertrouwen in elkaar per provincie, 2012/2017*

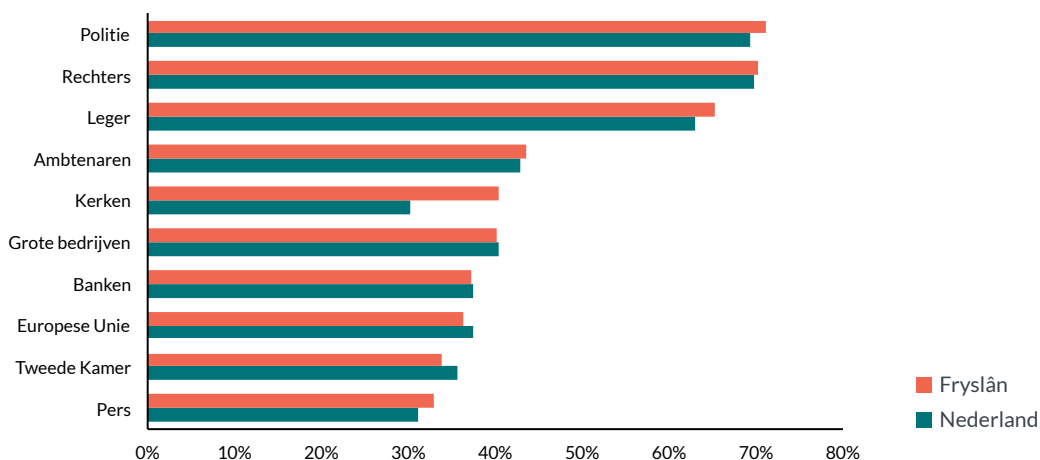
Bron: CBS, bewerking FSP

* Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2017

Groot vertrouwen in leger, politie en rechters

Naast vertrouwen in elkaar is ook het vertrouwen in instituties van belang voor de sociale samenhang. Vooral gezaghebbende instituties genieten een groot vertrouwen, zowel in Fryslân als landelijk. Zo is in Fryslân vooral het vertrouwen in rechters en de politie met 71 en 70 procent groot, evenals het leger (65%). Andere instituties genieten minder vertrouwen. De pers heeft met 33 procent de kleinste vertrouwensbasis in Fryslân, gevolgd door de Tweede Kamer (34%). Het grootste verschil tussen Fryslân en Nederland ligt in het vertrouwen in kerken. Zowel in Fryslân als landelijk heeft een minderheid vertrouwen in kerken, maar landelijk is die groep een stuk kleiner (30%) dan in Fryslân (40%).

Vertrouwen in instituties in Fryslân en Nederland, 2012/2017*

Bron: CBS, bewerking FSP

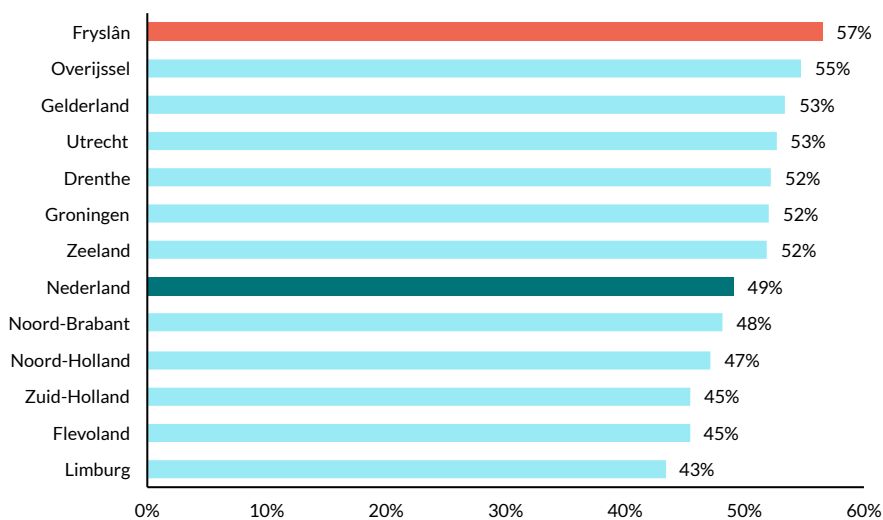
* Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2017

Fryslân het hoogste aantal vrijwilligers

Naast vertrouwen is participatie de andere pijler van sociale samenhang: het meedoen in de samenleving, onder andere door sociale contacten, het geven van hulp aan anderen en de inzet als vrijwilliger voor organisaties (Schmeets, 2018a). In vergelijking met de rest van Nederland (49%) doen inwoners van Fryslân het vaakst vrijwilligerswerk (57%). Bijna drie op de vijf inwoners van Fryslân doet dus vrijwilligerswerk. Internationaal gezien is de deelname aan vrijwilligerswerk in Nederland groot (CBS, 2015). Fryslân steekt daar met 57 procent nog eens bovenuit.

Percentage inwoners dat vrijwilligerswerk doet per provincie, 2012/2017*

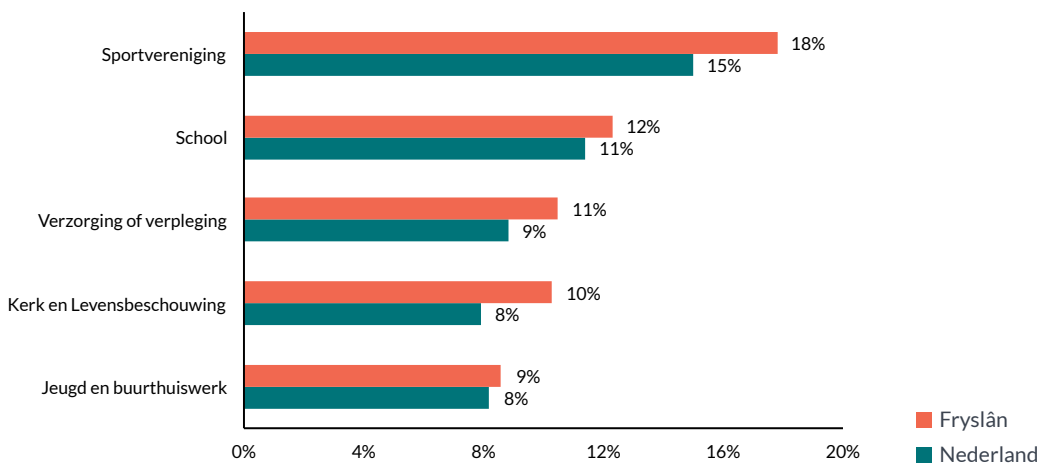
Bron: CBS, bewerking FSP

* Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2017

Meeste vrijwilligers voor sportverenigingen

Zowel in Fryslân als landelijk zetten de meeste vrijwilligers zich in voor sportverenigingen, gevolgd door vrijwilligerswerk op scholen en op het gebied van verzorging of verpleging. Op alle terreinen van vrijwilligerswerk scoort Fryslân hoger dan landelijk. In het algemeen geldt dat dorpsbewoners vaker vrijwilligerswerk doen dan stedelingen (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Dat is ook nodig, want dorpsorganisaties en -voorzieningen zijn vanwege de kleinere schaal vaker afhankelijk van vrijwilligers dan die in de stad.

Vrijwilligerswerk in Fryslân en Nederland naar organisatie, 2012/2017*

Bron: CBS, bewerking FSP

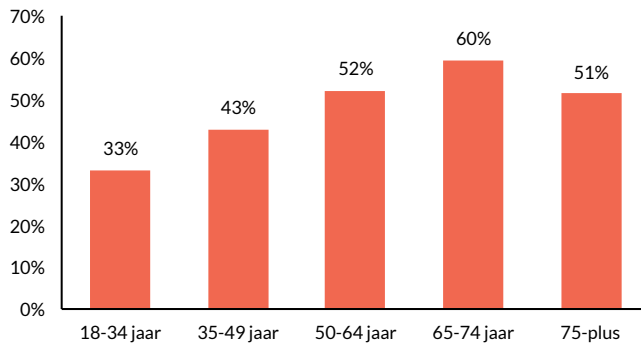
* Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2017

Senioren vaakst vrijwilliger

Het percentage inwoners van Fryslân dat vrijwilligerswerk doet, verschilt per leeftijdsgroep. In Fryslân doen 65- tot 75-jarigen het vaakst vrijwilligerswerk (Panel Fryslân, 2017). Jongeren (18 tot 35 jaar) doen het minst vaak vrijwilligerswerk.

Percentage inwoners van Fryslân dat vrijwilligerswerk doet per leeftijdscategorie, 2017

Bron: Panel Fryslân (FSP)

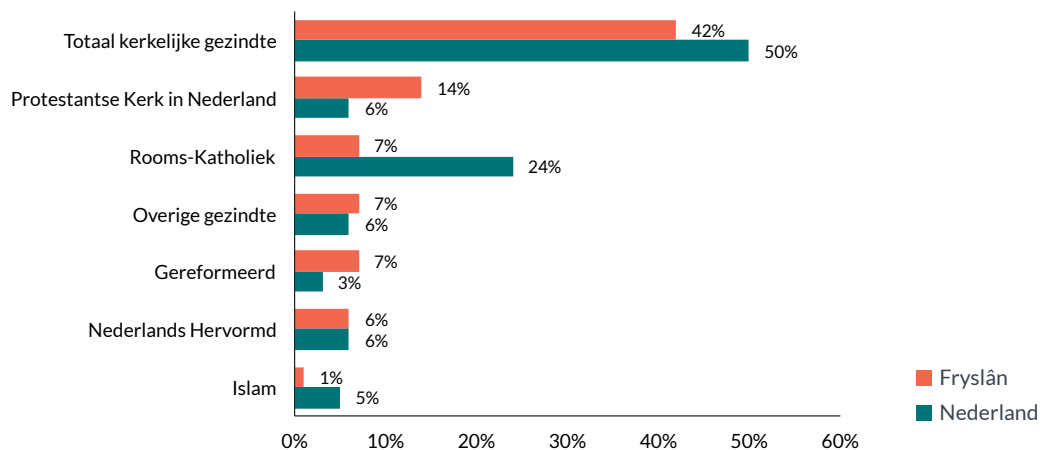
Minder kerkelijk, meer protestanten in Fryslân

Religieuze personen doen vaker mee in de samenleving dan niet-religieuzen, bijvoorbeeld als het gaat om hulp verlenen aan anderen, de inzet als vrijwilliger, het geven aan goede doelen en het stemmen bij verkiezingen (Schmeets, 2015). Dat geldt vooral voor protestanten die tot de PKN behoren (Schmeets, 2016).

In Fryslân geeft 42 procent van de bevolking aan zich te rekenen tot een kerkelijke gezindte, landelijk is dat de helft (50%). De binding met de kerk daalt, zowel in Fryslân als landelijk. In 1960 rekende in Fryslân nog ruim driekwart van de inwoners (76%) zich tot de kerkelijken, aan het einde van de twintigste eeuw, in 1999, was dit aandeel gedaald tot 53 procent (CBS, 2015). Ook in deze eeuw daalt het percentage kerkelijken in Fryslân verder.

In vergelijking met landelijk (7%) geven inwoners van Fryslân (14%) relatief vaker aan tot de Protestantse Kerk in Nederland te behoren. Ook het aandeel gereformeerden is groter. In Fryslân is dit aandeel 7 procent, landelijk 3 procent.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat zich rekent tot een kerkelijke gezindte, 2015

Bron: CBS, bewerking FSP

Inwoners van Fryslân ervaren sterke buurtbinding

Binding met de buurt draagt bij aan lokale inzet (Vermeij, 2015). Naarmate mensen zich sterker verbonden voelen met hun buurt en de buurtbewoners, hechten zij meer belang aan wat er in hun leefomgeving gebeurt. Bewoners met een sterke buurtbinding zijn vaker actief voor de leefbaarheid en vaker bereid hun buren te helpen. Ook zijn zij meer tevreden over hun woonomgeving en het leven (CBS, 2018).

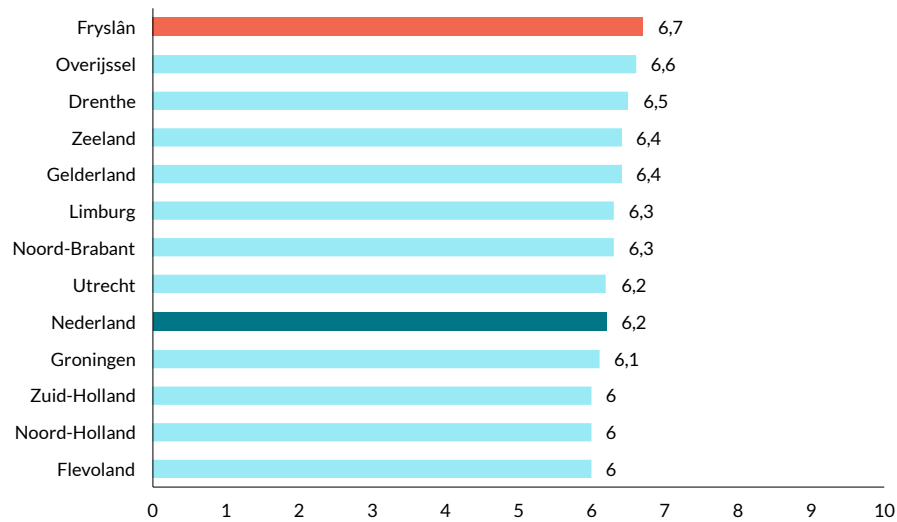
Inwoners van Fryslân ervaren meer binding met hun buurt dan het landelijk gemiddelde. Op een schaal van 1 tot en met 10 scoren inwoners van Fryslân een 6,7 en Nederlanders een 6,2. Binding met de buurt wordt gemeten aan de hand van vier stellingen (zie kader). Op al deze stellingen scoren inwoners van Fryslân hoger dan het landelijk gemiddelde. Vooral op de stellingen 'Ik woon in een gezellige buurt, waar veel saamhorigheid is' en 'De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om' scoort Fryslân beduidend hoger dan het landelijk gemiddelde.

Het gaat om de volgende stellingen:

- / De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks;
- / De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om;
- / Ik woon in een gezellige buurt, waar veel saamhorigheid is;
- / Ik voel me thuis bij de mensen die in deze buurt wonen.

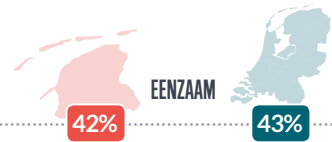

Score 'binding met de buurt' per provincie, 2017

Bron: CBS, bewerking FSP

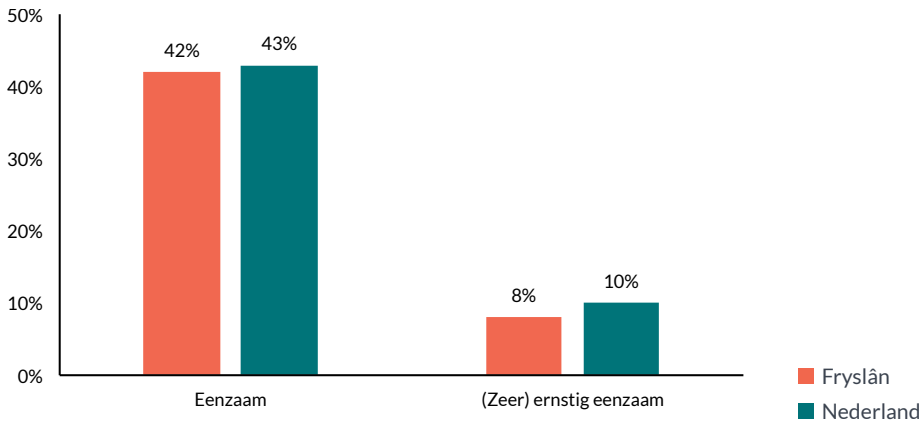

Toenemende eenzaamheid in Fryslân

Hoewel de sociale samenhang in Fryslân sterker is dan landelijk, is eenzaamheid ook in Fryslân een bron van zorg, zeker in een vergrijzende samenleving en in gebieden waar het voorzieningenaanbod terugloopt. Eenzaamheid hoeft geen probleem te zijn, zolang de eenzaamheid tijdelijk is. Mensen die zich af en toe eenzaam voelen, lopen wel kans om in de toekomst langdurig en ernstig eenzaam te zijn. Langdurige eenzaamheid verhoogt het risico op gezondheidsproblemen zoals slaapproblemen, stress en ontstekingen (Cacioppo e.a., 2010).

In 2016 was 42 procent van de inwoners van Fryslân eenzaam, 8 procent was (zeer) ernstig eenzaam. Landelijk ging het in 2016 om respectievelijk 43 procent en 10 procent. Door de tijd is de eenzaamheid in Fryslân groter geworden. In 2012 was nog 37 procent van de inwoners van Fryslân eenzaam. Het percentage ernstig eenzamen is in de afgelopen jaren niet veranderd.

Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat eenzaam en (zeer) ernstig eenzaam is, 2016

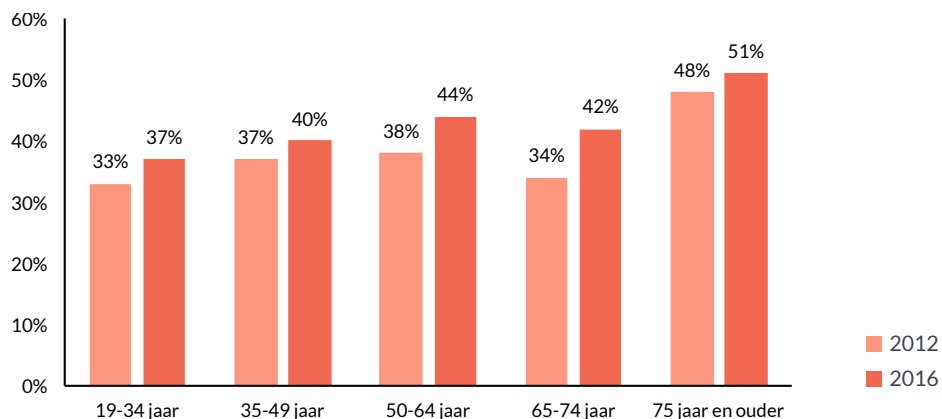

Bron: GGD, bewerking FSP

Met name 75-plussers eenzaam

Inwoners van Fryslân van 75 jaar en ouder zijn het vaakst eenzaam, inwoners van 19 tot en met 34 jaar het minst vaak. De verwachting is dat, mede door de vergrijzing, het aandeel eenzame mensen in Fryslân de komende jaren stijgt. Met name bewoners die sterk op de directe woonomgeving zijn aangewezen, bijvoorbeeld door lichamelijke beperkingen of omdat zij niet over een auto beschikken, lopen risico. Mensen die niet over een auto beschikken nemen bijvoorbeeld minder deel aan het verenigingsleven en ervaren meer eenzaamheid dan mensen met een auto (Vermeij & Mollenhorst, 2008).

Percentage inwoners van Fryslân dat eenzaam is per leeftijdscategorie, 2012 en 2016

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

WAT BETEKENT DE STERKE SOCIALE

// SAMENHANG VOOR HET LEVEN IN FRYSLÂN?

De sociale samenhang in Fryslân is in vergelijking met landelijk groot. Fryslân scoort vooral hoog op onderling vertrouwen, vrijwilligerswerk en binding met de buurt. Een sterke sociale samenhang of *mienskijsgevoel* draagt bij aan positieve ontwikkelingen onder andere op het gebied van veiligheid, leefbaarheid, gezondheid en welzijn (CBS, 2015). Als mensen bij anderen kunnen aankloppen voor hulp en steun, maakt dat ze gelukkiger.

Op verschillende gebieden wordt steeds vaker een beroep gedaan op de (vrijwillige) inzet van burgers. Fryslân heeft het hoogste percentage vrijwilligers van Nederland. Het is de vraag of nog meer inzet kan worden gevraagd van de inwoners van Fryslân, omdat het potentieel aan vrijwilligers de komende jaren niet veel meer toeneemt en wellicht zelfs afneemt. De hogere arbeidsparticipatie, vooral van vrouwen, en het langer doorwerken tot het pensioen kan betekenen dat mensen minder tijd hebben voor vrijwilligerswerk naast hun betaalde baan. Verder neemt de groep 45-65-jarigen, die nu vaak vrijwilligerswerk doet, in omvang af. Ook neemt het aantal 'oudere ouderen' in Fryslân de komende jaren toe. Deze groep heeft meer hulp en ondersteuning nodig, terwijl zij zelf minder vrijwilligerswerk kunnen verrichten.

Daarnaast is de trend dat mensen zich minder vaak willen binden aan vrijwilligerswerk, en de voorkeur geven aan inzet voor en deelname aan korte, eenmalige activiteiten, bijvoorbeeld een incidentele actie voor een veilige oversteekplaats (Vermeij & Gieling, 2016). Ondanks de hoge verbondenheid met de buurt en het *mienskijsgevoel*, kan dit betekenen dat ook inwoners van Fryslân zich minder vaak gaan inzetten voor regelmatige en georganiseerde initiatieven. Hierdoor kan de continuïteit van bijvoorbeeld dorps- of buurt-huizen onder druk komen te staan.

12

Voorzieningen

Dalend aantal voor- zieningen

De aanwezigheid van voorzieningen wordt door inwoners van Fryslân als meest belangrijk genoemd om aangenaam te kunnen wonen in een dorp of wijk. Fryslân is een provincie met veel dorpen en buurtschappen. In het verleden had ieder dorp een scala aan eigen voorzieningen. Door schaalvergroting, toegenomen mobiliteit en veranderende consumentenvoorkeuren is het aantal voorzieningen in de afgelopen decennia gedaald (De Vries e.a. 2016; Steenbekkers, e.a., 2013). Vooral in dorpen zijn de afgelopen jaren voorzieningen verdwenen of staan deze onder druk. Het verdwijnen van voorzieningen op het platteland kan consequenties hebben voor de leefbaarheid (Steenbekkers e.a., 2017). In dit hoofdstuk wordt daarom ingezoomd op verschillen tussen stad en platteland.

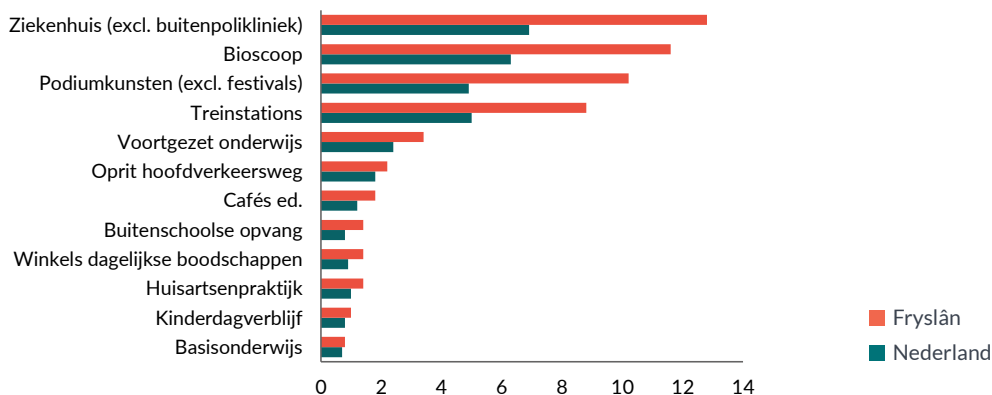
IN HET KORT:

- / Voorzieningen onder druk op platteland
- / Verschil in stad en platteland wat betreft behoefte voorzieningen
- / Voorzieningen belangrijk als ontmoetingsplek
- / Auto belangrijk voor bereikbaarheid voorzieningen plattelandsbewoners

Grotere afstand tot voorzieningen

In Fryslân is de gemiddelde afstand tot voorzieningen vaak groter dan in de rest van Nederland. Dit hangt in Fryslân samen met het plattelandskarakter van de provincie. In stedelijke gebieden zijn meer voorzieningen en is de afstand tot veel voorzieningen doorgaans korter dan in niet-stedelijke gebieden. De gemiddelde afstand tot voorzieningen die dikwijls dagelijks gebruikt worden, zoals een supermarkt of basisschool, is korter dan de gemiddelde afstand tot voorzieningen met een regionale functie zoals een ziekenhuis of bioscoop. In Fryslân zijn vooral de meer regionale voorzieningen (ziekenhuis, bioscoop, podiumkunsten, treinstation) gemiddeld op grotere afstand dan gemiddeld in Nederland. De meeste regionale voorzieningen zijn vooral in de grotere plaatsen van Fryslân geconcentreerd.

Gemiddelde afstand tot voorzieningen (in kilometers) in Fryslân en Nederland, 2017

Bron: CBS, bewerking FSP

Afname aantal voorzieningen

Over de ontwikkeling door de tijd van bovenstaande voorzieningen zijn weinig cijfers beschikbaar. Wel is bekend dat tussen 2008 en 2018 in Fryslân 84 basisscholen zijn gesloten, vooral op het platteland (Provincie Fryslân, 2018). In Fryslân is de daling van het aantal basisscholen in deze periode groter (-17%) dan landelijk (-10%). De scholen zijn gesloten door dalende leerlingenaantallen, maar ook doordat ouders kinderen niet meer als vanzelfsprekend naar de dichtstbijzijnde - vaak kleine school - sturen. Tussen 2009 en 2017 is – zowel landelijk als in Fryslân - de afstand tot veel voorzieningen iets toegenomen doordat het aantal voorzieningen is gedaald. In Fryslân geldt dit voor het basisonderwijs, supermarkten, cafés, podiumkunsten en ziekenhuizen.

Grootste tevredenheid in regionale centra

Inwoners van Fryslân geven gemiddeld een zeven voor de tevredenheid met voorzieningen in hun dorp of wijk. Het hoogste cijfer wordt in de regionale centra gegeven (7,6), kernen van 5.000-15.000 inwoners. In de kleine en middelgrote dorpen is de score het laagst. Er lijkt een duidelijk verband te zijn tussen de beschikbaarheid van voorzieningen en het cijfer dat respondenten geven aan het voorzieningenniveau. Hoe kleiner het dorp, hoe minder voorzieningen en hoe lager het rapportcijfer.

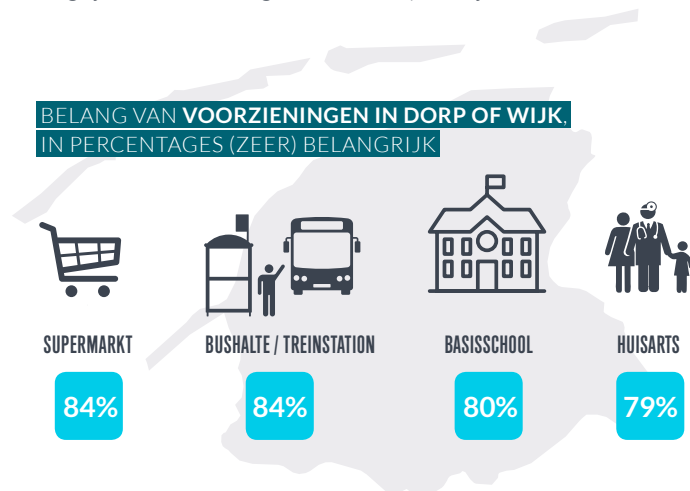
KERNEN NAAR AANTAL INWONERS	CIJFER VOORZIENINGEN
Kleine dorpen < 500	6,1
Middelgrote dorpen 500<1.500	6,6
Grote dorpen 1500<5.000	7,0
Regionale centra 5000<15.000	7,6
Stedelijke centra >15.000	7,1
Gemiddeld in Fryslân	7,0

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Supermarkt en openbaar vervoer-halte belangrijkste voorzieningen

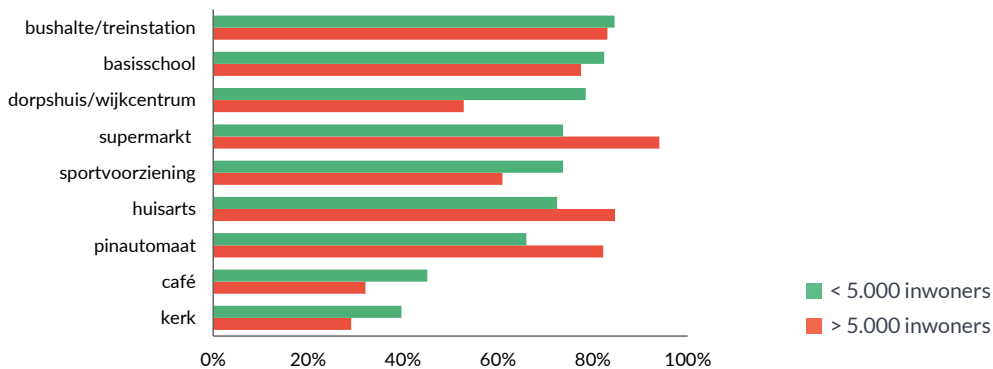
Voor de inwoners van Fryslân zijn een supermarkt, bushalte/treinstation, basisschool en huisarts de vier belangrijkste voorzieningen in hun dorp of wijk.

Bron: FSP, SPG, Trendbureau Drenthe, 2018

Als gekeken wordt naar de verschillen tussen stad en platteland, valt op dat inwoners van dorpen (tot 5.000 inwoners) het dorps huis, basisschool, sportvoorzieningen, café en kerk vaker belangrijk vinden dan inwoners van de regionale en stedelijke kernen (> 5.000 inwoners). In de meer stedelijk gebieden worden de supermarkt, huisarts en pinautomaat (zeer) belangrijk gevonden.

Belang van aanwezigheid voorzieningen naar omvang woonplaats, 2018

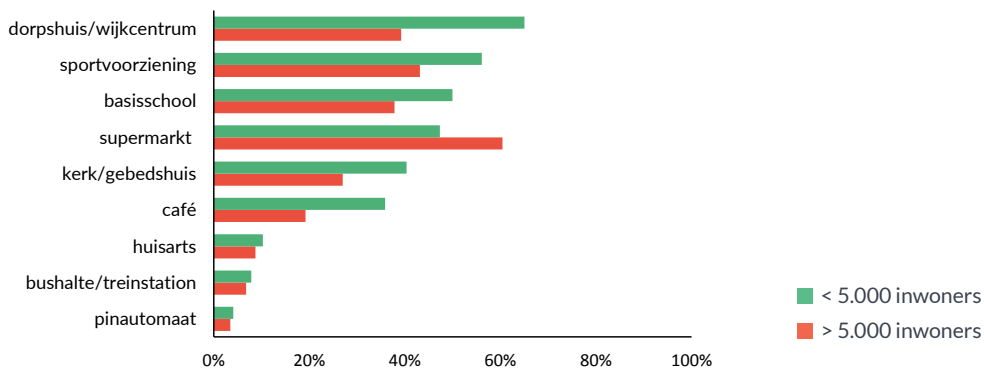
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Ontmoetingsplek van groot belang

Voorzieningen worden wel als belangrijk gezien voor spontane ontmoeting in dorpen of wijken. Aan de leden van Panel Fryslân is gevraagd welke voorzieningen voor hen belangrijke ontmoetingsplekken zijn. Ook hier zijn verschillen tussen stad en platteland. Opvallend is dat de voorzieningen die in de dorpen als (zeer) belangrijk worden gezien ook als belangrijke ontmoetingsplek worden ervaren. Op het platteland is het dorpshuis de belangrijkste ontmoetingsplek, gevolgd door sportvoorziening, basisschool en supermarkt. Ook de kerk en het café zijn in de dorpen belangrijke ontmoetingsplekken. In de regionale centra en grotere plaatsen is de supermarkt de belangrijkste ontmoetingsplaats.

Belang van voorziening als ontmoetingsplek binnen dorp of wijk naar omvang woonplaats, 2018

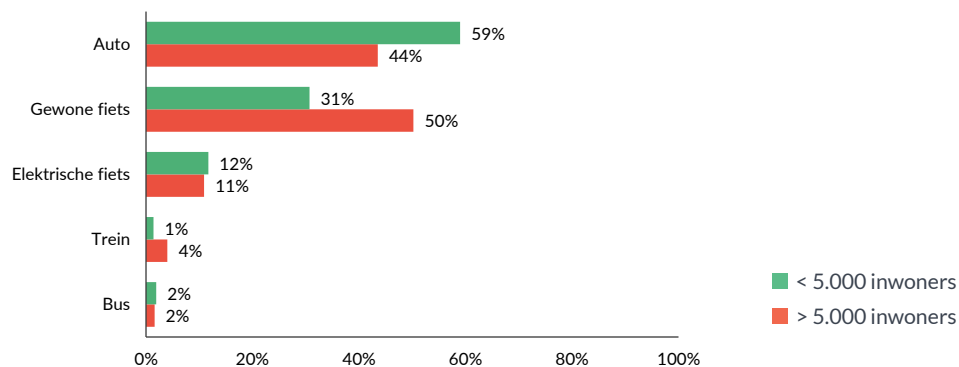
Bron: Panel Fryslân, 2018

Hoogste autogebruik in dorpen

Voor de bereikbaarheid van voorzieningen is eigen vervoer belangrijk. De auto en fiets zijn de belangrijkste vervoersmiddelen. Dorpelingen gebruiken het meest de auto. Hoe kleiner het dorp, hoe hoger het dagelijkse autogebruik. Inwoners van kleine en middelgrote dorpen zijn gewend om een afstand te overbruggen voor het gebruik van voorzieningen. Van het openbaar vervoer maken dorpsbewoners, ondanks dat het vaak wel aanwezig is, weinig gebruik. In de steden zijn voorzieningen meestal op kortere afstand aanwezig en maken inwoners vaker gebruik van de fiets.

Dagelijks gebruik vervoersmiddelen naar omvang woonplaats, 2018

Bron: Panel Fryslân (FSP)

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN OP HET GEBIED VAN VOORZIENINGEN

// VOOR HET LEVEN IN FRYSLÂN?

Als het over leefbaarheid gaat, wordt vaak de aanwezigheid van voorzieningen als belangrijk genoemd. In de afgelopen decennia is het aantal voorzieningen gedaald, vooral in kleine en middelgrote dorpen. Voor de meeste bewoners in deze dorpen is dit echter geen groot probleem. Velen hebben een auto en zij zijn gewend langere afstanden af te leggen om voorzieningen te bereiken. De meeste inwoners vinden het echter wel belangrijk in de buurt van voorzieningen te wonen, onder andere als plaats om dorps- of wijkgenoten te ontmoeten.

Voor de inwoners die minder mobiel zijn kan het verdwijnen van voorzieningen op het platteland wél een probleem zijn. Dit betreft bijvoorbeeld inwoners met een lager inkomen die niet de middelen hebben om een auto of elektrische fiets aan te schaffen, of ouderen die vanwege fysieke of mentale beperkingen geen langere afstanden kunnen afleggen naar voorzieningen (De Vries e.a., 2016). Voor deze groepen is het de vraag of ze wel in een dorp kunnen blijven wonen als het voorzieningenniveau daalt. Dit kan alleen als er initiatieven ontstaan die ervoor zorgen dat voorzieningen voor minder mobiele bewoners bereikbaar blijven. Ontwikkelingen zoals thuisbezorgdiensten, mobiele en digitale voorzieningen, en in de toekomst de zelfrijdende auto, kunnen mogelijkheden bieden.

13

Mobiliteit

Mobiliteit vergroot leefomgeving

In de twintigste eeuw is de mobiliteit enorm toegenomen (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Het wegennet is sterk verbeterd, het autobezit en -gebruik sterk gestegen en het openbaar vervoer uitgebreid. Daardoor is het gemakkelijker geworden om grotere afstanden te overbruggen. Het leven hoeft zich daardoor niet meer uitsluitend in de nabije omgeving van de woning af te spelen. Door de toegenomen mobiliteit is het bijvoorbeeld mogelijk op enige afstand van werk te wonen of gebruik te maken van onderwijs- of zorgvoorzieningen buiten de woonplaats.

IN HET KORT:

- / Toenemende mobiliteit
- / Auto belangrijk
- / Reistijd met OV naar Randstad relatief lang

Meeste verplaatsingen met auto

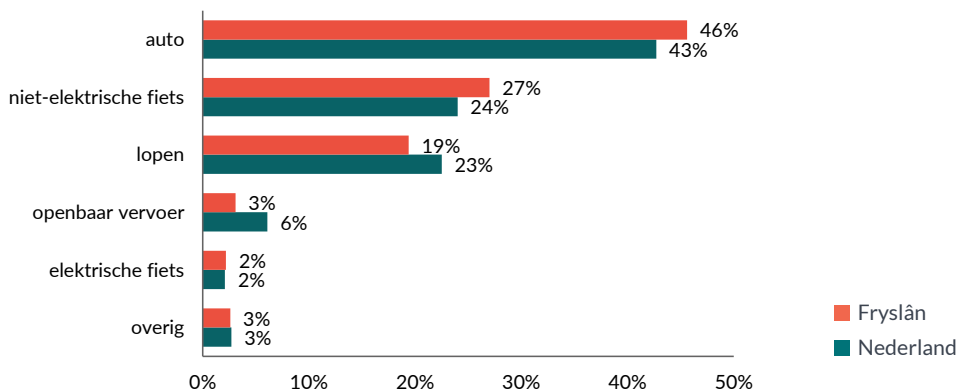
Inwoners van Fryslân maken in de periode 2014/2016 voor bijna de helft van hun dagelijkse verplaatsingen (46%) gebruik van de auto, als bestuurder of als passagier. Dit is iets vaker dan landelijk (43%). Friezen bezitten ook vaker een auto dan landelijk. Op 1.000 inwoners zijn er in Fryslân 473 auto's, terwijl dit landelijk 432 is.

In vergelijking met landelijk fietsen inwoners van Fryslân iets vaker, maar lopen zij minder vaak. De elektrische fiets is zowel in Fryslân als in Nederland goed voor 2 procent van alle ritten. Het openbaar vervoer wordt in Fryslân de helft minder gebruikt dan in heel Nederland. Van de inwoners van Fryslân maakt 3 procent hier dagelijks gebruik van, tegen 6 procent landelijk.

// Deze cijfers betreffen niet-beroepsmatige ritten in Nederland, inclusief woon-werkverkeer.

Beroepsmatige ritten door bijvoorbeeld taxichauffeurs, koeriersdiensten en vrachtwagenchauffeurs zijn buiten beschouwing gelaten.

Dagelijkse ritten van inwoners van Fryslân en Nederland uitgesplitst naar vervoerwijze, 2014/2016*

Bron: OViN, CBS, bewerking FSP

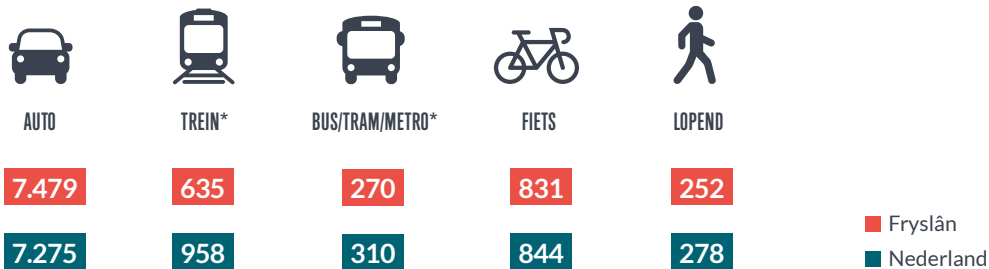
* Het gemiddelde over de jaren 2014 tot en met 2016

Minder kilometers dan landelijk

Om te bepalen hoe mobiel inwoners zijn kijken we naar het gemiddelde aantal kilometers dat een persoon per jaar maakt. Inwoners van Fryslân reizen iets minder kilometers binnen heel Nederland dan de gemiddelde Nederlander. Landelijk wordt gemiddeld 10.089 kilometer gereisd, in Fryslân 9.992 kilometer. Veruit de meeste kilometers worden per auto afgelegd. Gemiddeld maken inwoners van Fryslân wat meer kilometers per auto per jaar - als bestuurder of als passagier - dan landelijk. Dit hangt samen met het plattelandskarakter van Fryslân. Meer mensen zijn aangewezen op eigen vervoer omdat het openbaar vervoer in Fryslân over het algemeen minder frequent rijdt. Het aantal kilometers per openbaar vervoer is in Fryslân daarom lager dan landelijk.

GEMIDDELD AANTAL KILOMETERS PER PERSOON PER JAAR, 2017

* Cijfers 2014

Bron: CBS, bewerking FSP

Hoogopgeleiden rijden meer kilometers

Zowel landelijk als in Fryslân is er een groot verschil tussen hoog- en laagopgeleiden in het aantal kilometers dat per persoon per jaar wordt gereisd binnen Nederland. Inwoners met een hogere opleiding (hbo/wo) reizen jaarlijks twee keer zo veel als inwoners met een laag onderwijsniveau. Dit heeft te maken met het feit dat hoogopgeleide werkenden relatief meer kilometers naar en van hun werk reizen dan lager opgeleiden (CBS, 2016). Hierbij zijn er weinig verschillen tussen Fryslân en Nederland.

Gemiddeld aantal kilometers per jaar naar opleidingsniveau, 2017

AFSTAND IN KILOMETERS		
ONDERWIJSNIVEAU:	NEDERLAND	FRYSLÂN
Laag	7.021	7.010
Midden	11.125	11.727
Hoog	14.620	14.389
Totaal	10.089	9.992

Bron: CBS, bewerking FSP

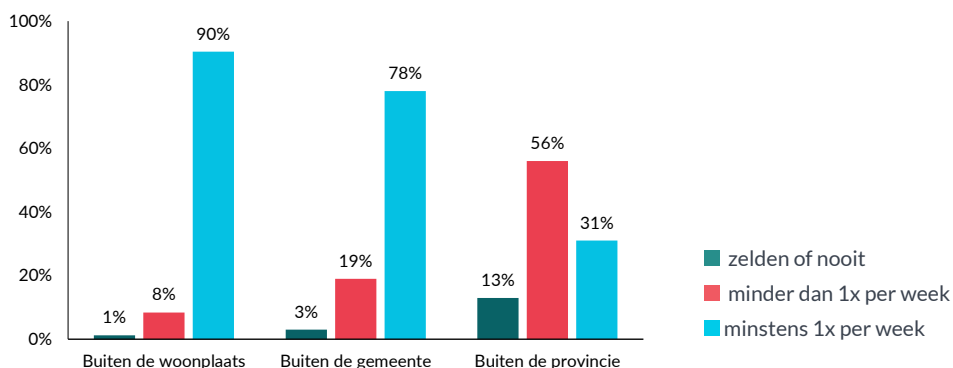

Meerderheid minstens een keer per week buiten woonplaats

Het leven van veel inwoners van Fryslân speelt zich over een groter gebied af dan enige decennia geleden. Aan de leden van Panel Fryslân is gevraagd hoe vaak zij buiten hun woonplaats, gemeente en provincie komen. De meeste inwoners van Fryslân (90%) komen minstens een keer per week buiten hun woonplaats. Bijna een derde van de Friese inwoners (31%) komt minstens een keer per week buiten de provincie. Inwoners van Zuidoost Fryslân doen dit met 42 procent het vaakst, waarbij de ligging grenzend aan de provincies Groningen en Drenthe van invloed kan zijn. Inwoners van Noordwest Fryslân komen het minst vaak wekelijks buiten de provincie.

Aantal keren dat inwoners van Fryslân buiten de woonplaats, gemeente en provincie komen, 2018

Bron: Panel Fryslân (FSP)

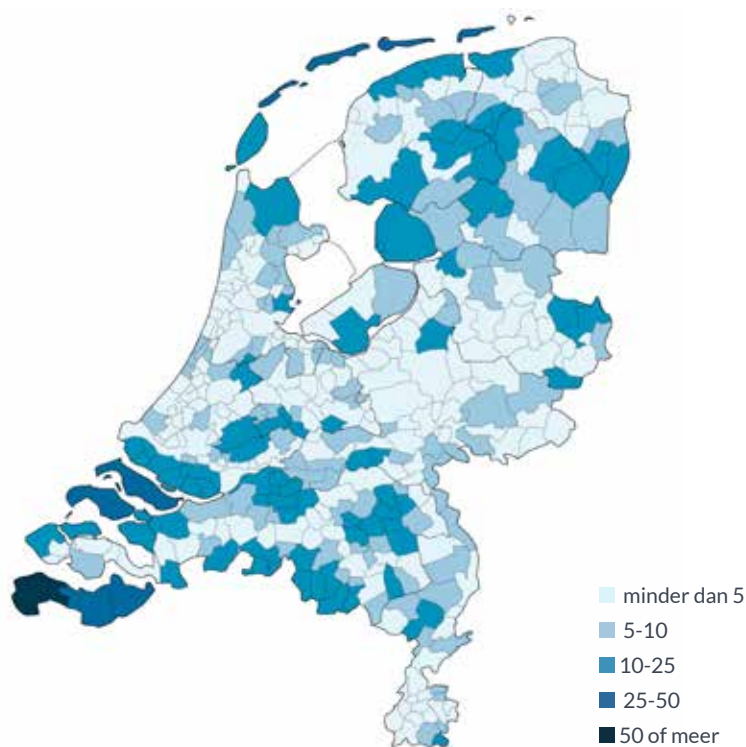
Afstand tot hoofdverkeersweg gemiddeld langste van Nederland

In Fryslân ligt 662 kilometer provinciale weg en 328 kilometer rijksweg. Van de drie noordelijke provincies heeft Fryslân de meeste kilometers rijksweg. In Groningen is dit 213 kilometer, in Drenthe 244. De gemiddelde afstand naar de dichtstbijzijnde oprit van een hoofdverkeersweg (rijksweg of provinciale weg) is daarentegen in Fryslân met 2,2 kilometer van alle provincies in Nederland (gemiddeld 1,8 km) het langst. Hierbij zijn de Waddeneilanden buiten beschouwing gelaten.

Verder van treinstation dan landelijk

Gemiddeld woont een Nederlander 5 kilometer van een treinstation. In Fryslân is dit met 8,8 kilometer een stuk verder. Van alle provincies moeten alleen inwoners van Zeeland een nog grotere afstand afleggen naar een treinstation (17,3 km). Binnen Fryslân zijn er aanzienlijke verschillen in de gemiddelde afstand tot een treinstation. Bewoners van de Waddeneilanden wonen het verst van een treinstation, gevolgd door inwoners van drie gemeenten in Zuidoost-Fryslân (Ooststellingwerf, Smallingerland, Opsterland). Ook inwoners van een aantal (voormalige) gemeenten in Noord Fryslân (Ferwerderadiel, Dongeradeel en het Bildt) en De Fryske Marren wonen relatief ver van een treinstation. Voor inwoners van deze gebieden is het frequent reizen met de trein daardoor weinig aantrekkelijk.

Aantal kilometers tot dichtstbijzijnde station, 2015

Bron: CBS

Reistijd over de weg stuk korter dan over spoor

De reistijd tussen Fryslân en de Randstad verschilt per regio in Fryslân. Daarom is vanuit elke regio op het vasteland van Fryslân nagegaan wat de snelste reistijd is tussen de hoofdplaats van deze regio naar Amsterdam, de hoofdstad van het land. De reistijd over de weg wordt vergeleken met de reistijd met het openbaar vervoer (OV). Met het OV is de reistijd altijd langer dan met de auto. Heerenveen heeft zowel per OV als over de weg de kortste reistijd naar Amsterdam en Dokkum de langste. Voor Franeker en Sneek is de reistijd per auto de helft korter dan per OV. Drachten is qua inwonertal de tweede plaats van Fryslân, maar heeft geen treinstation. Treinreizigers naar de Randstad moeten eerst naar Heerenveen reizen om daar de trein te nemen. Sinds 2016 is het echter mogelijk om vanuit Drachten vier keer per dag met een langeafstand bus - de Flixbus - te reizen naar Amsterdam. De snelste reistijd bedraagt dan 1 uur en 50 minuten. Dit maakt de reis vanuit Drachten per bus naar Amsterdam aanzienlijk korter dan per trein en reguliere bus.

Reistijd vanuit de verschillende Friese regio's naar Amsterdam over de weg of met OV, 2018

			
TRAJECT	REISTIJD OVER DE WEG	REISTIJD MET OV	VERSCHIL
Franeker - Amsterdam	1 u 14 min	2 u 29 min	1 u 15 min
Sneek - Amsterdam	1 u 14 min	2 u 37 min	1 u 23 min
Heerenveen - Amsterdam	1 u 15 min	1 u 51 min	36 min
Drachten - Amsterdam	1 u 24 min	2 u 28 min	1 u 4 min
Leeuwarden - Amsterdam	1 u 30 min	2 u 07 min	37 min
Dokkum - Amsterdam	1 u 46 min	2 u 53 min	1 u 7 min

Bronnen: ANWB routeplanner en NS Reisplanner

WAT BETEKENEN DE ONTWIKKELINGEN
TEN AANZIEN VAN **MOBILITEIT** VOOR
// HET **LEVEN IN FRYSLÂN?**

De toegenomen mobiliteit betekent dat het leven van inwoners van Fryslân zich niet uitsluitend in en rondom de eigen woonplaats hoeft af te spelen, maar over een groter gebied. Daardoor is het mogelijk om bijvoorbeeld het wonen op het platteland te combineren met het dagelijks pendelen naar een grotere plaats voor werk, onderwijs of vermaak. In Fryslân is in de afgelopen decennia het wegennet verbeterd, maar het spoorwegennet is nauwelijks veranderd. De gemiddelde Fries woont relatief ver van een station. Als een inwoner van Fryslân per trein naar andere delen van het land wil reizen, betekent dit een relatief lange reistijd. Voor verplaatsingen over grotere afstanden zal gezien de reistijd daarom vaker gekozen worden voor eigen vervoer. Dit is terug te zien in het hogere aantal afgelegde kilometers per auto in Fryslân. De auto is voor inwoners van het platteland daarom erg belangrijk voor verplaatsingen.

EEN BREDE KIJK

OP HET LEVEN IN FRYSLÂN

Ervaren leefbaarheid hoog

Hoe staat het met de ervaren leefbaarheid in Fryslân? Dit is de centrale vraag in deze eerste publicatie over het leven in Fryslân. Om maar direct het antwoord te geven: met die ervaren leefbaarheid zit het over het algemeen wel goed. De ervaren leefbaarheid in dorp of wijk krijgt een 7,8 als gemiddeld rapportcijfer. Slechts drie procent geeft de leefbaarheid een onvoldoende, en ruim 70 procent een acht of hoger. Ook zijn er nauwelijks verschillen in waardering tussen stad en platteland, krimpgebied en niet-krimpgebied, en tussen jong en oud.

Integraal perspectief van de inwoners

Dat de meeste Friezen de leefbaarheid hoog waarderen, wil niet zeggen dat het met iedereen even goed gaat, of dat het op alle terreinen goed gaat. Deze publicatie geeft daarom een breed overzicht van hoe het met de leefbaarheid in de provincie gaat. Hiervoor wordt een model van leefbaarheid gebruikt met acht maatschappelijke thema's die van invloed zijn op de leefbaarheid van mensen. Het uiteindelijke doel is het geven van een integraal beeld van de leefbaarheid en het leven in Fryslân, dus óver de verschillende thema's heen. Objectief én subjectief. Zo kan het bijvoorbeeld objectief gezien goed gaan in de provincie, maar kan dit anders worden ervaren door de inwoners zelf. Daarom is naast feiten ook de beleving, het subjectieve oordeel van de inwoners zelf, belangrijk.

Monitoren welvaart

Het belang van een brede kijk op welvaart wordt al langer onderkend: sinds 1985 volgt het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) landelijk in haar 'Sociale Staat van Nederland' hoe het gaat met de Nederlanders. Richt het Centraal Planbureau (CPB) zich met name op macro-economische verkenningen, het SCP brengt vooral de sociale en culturele aspecten ervan in beeld (SCP, 2017). Ook internationaal bestaat er een lange traditie van het monitoren van sociale en culturele trends. Op verzoek van het Kabinet publiceert het CBS jaarlijks de monitor Brede Welvaart. Het gaat daarbij om de economische -, ecologische - en sociaal-maatschappelijke aspecten van welvaart (CBS, 2018). De laatste jaren is hier ook op regionaal niveau meer aandacht voor, om zo de mogelijkheden, uitdagingen en kansen van de regio te monitoren en verbeteren.

Belang van leefbaarheid

Ook in Fryslân zien we het belang van een bredere kijk op welvaart terug. Vaak wordt hierbij de term 'leefbaarheid' gebruikt. Dit begrip wordt breed gedragen, en komt naar voren op verschillende terreinen in de provincie. De provincie Fryslân heeft bijvoorbeeld de ambitie om de hoge mate van leefbaarheid in de provincie te behouden. Ook veel gemeenten en andere organisaties hebben eigen beleid en doelen op het gebied van leefbaarheid. Er zijn provinciaal, regionaal en gemeentelijk verschillende financiële regelingen, waar burgers gebruik van kunnen maken om eigen initiatieven op te zetten voor de leefbaarheid, voor duurzaamheid en de *mienskip*. Ook Friezen zelf vinden leefbaarheid belangrijk. Rondom de provinciale verkiezingen in 2019 is hen via Panel Fryslân gevraagd welke thema's belangrijk zijn voor de provincie. 'De leefbaarheid van de provincie' staat volgens de inwoners op de derde plaats van belangrijke thema's.

Goed met Fryslân, minder met Nederland

Op de vraag hoe het gaat met de provincie, geeft twee derde van de inwoners aan dat het de goede kant opgaat. Bij dezelfde vraag over Nederland geeft nog niet de helft aan dat dit ook voor Nederland het geval is. Het optimisme over het land is zelfs afgenomen ten opzichte van 2017, terwijl de positieve kijk op de eigen provincie is gestegen in dezelfde periode. Van alle Nederlandse provincies voelen Friezen zich het sterkst verbonden met de eigen provincie. Bijna driekwart geeft deze verbondenheid aan, terwijl het in andere provincies om gemiddeld 44 procent gaat. Wellicht speelt het hebben van een eigen taal en cultuur, en de daaruit voortvloeiende verbondenheid met de eigen provincie, een rol. Kortom... met Fryslân gaat het goed, met Nederland gaat het minder.

LEVEN IN FRYSLÂN OP HOOFDLIJNEN

In deze publicatie komen verschillende onderwerpen aan bod die van belang zijn voor een prettig en goed leven. Het gaat hier om de economische omgeving, met voldoende passend werk, voldoende inkomen, en waar jongeren de opleiding volgen die het beste bij hen past. Het gaat ook om de sociale omgeving, waarin mensen zich veilig voelen, gezond en gelukkig zijn, en de zorg krijgen die ze nodig hebben. Waar mensen vertrouwen in elkaar en in instituties hebben, waar mensen zich inzetten voor hun naasten, de buurt, of vrijwilligerswerk doen. Daarnaast is er de fysieke omgeving, een plek waar mensen prettig wonen, in een goed en betaalbaar huis, in een fijne omgeving waar voorzieningen bereikbaar zijn. Aan de hand van deze indeling worden de belangrijkste resultaten van deze publicatie in beeld gebracht.

// Economische omgeving

Lage bijdrage aan nationale economie, lage sociaal-economische status

Aan het totale bruto binnenlands product (bbp), de graadmeter voor de landelijke economische ontwikkeling, draagt Fryslân in 2017 in beperkte mate bij: 3 procent. Het bbp per inwoner is in Fryslân, na Drenthe, het laagste van Nederland. Daarnaast zijn, in vergelijking met het landelijk gemiddelde, de scores op de sociaal-economische status (SES) lager in de provincie Fryslân. De SES staat voor de positie van mensen op de maatschappelijke ladder, met het daaraan verbonden aanzien en prestige. Een lage SES is een voorspeller voor een slechtere gezondheid, maar ook voor minder kansen en mogelijkheden die iemand in de samenleving heeft.

Economisch herstel na de crisis, maar blijft wel achter

Tijdens de economische crisis nam de werkloosheid in Fryslân sterker toe dan landelijk. Ook nam de werkgelegenheid sterker af. Het herstel volgde in Fryslân later dan landelijk. De economie van Fryslân is conjunctuurgevoeliger dan landelijk. Inmiddels heeft de Friese economie zich hersteld tot het niveau van voor de crisis. De aanhoudende economische groei zorgt voor meer banen en een dalende werkloosheid. Fryslân telt nu meer banen dan ooit. De werkloosheid is in Fryslân wel hoger dan landelijk. In 2018 was 4,2 procent van de Friezen werkloos, landelijk was dit 3,8 procent. Een deel van de inwoners van Fryslân vindt de weg naar de arbeidsmarkt dus niet. Niet iedereen sluit één-op-één aan op de functie-eisen van werkgevers, bijvoorbeeld omdat opleiding, werkervaring of vaardigheden niet genoeg matchen met de vraag van werkgevers.

Lager gemiddeld inkomen en vermogen

In Fryslân is zowel het gemiddelde inkomen als het gemiddelde vermogen lager dan landelijk. Het gemiddelde inkomen en vermogen is in Fryslân in de afgelopen jaren wel toegenomen, net als landelijk. De lagere inkomens en vermogens in Fryslân hoeven niet nadelig te zijn, als ook de lasten lager zijn. Hierover zijn weinig betrouwbare cijfers beschikbaar. Wel zijn de gemiddelde woonlasten lager in Fryslân, maar het aandeel van het inkomen dat wordt uitgegeven aan woonlasten is weer vergelijkbaar met het landelijk beeld. Hoewel het gemiddelde inkomen sinds de economische crisis is toegenomen in Fryslân, is het aandeel inwoners dat moet rondkomen van een laag inkomen, en dus kans op armoede heeft, wel toegenomen. Het aandeel mensen dat in armoede leeft is in Fryslân vergelijkbaar met landelijk. In Fryslân is minder inkomensongelijkheid dan landelijk. Een grotere mate van ongelijkheid kan leiden tot meer instabiliteit en onrust in de samenleving (Went, 2018).

Gemiddeld lager opleidingsniveau

Hoewel het aandeel hoogopgeleiden in Fryslân in de afgelopen tien jaar is toegenomen, is het opleidingsniveau in Fryslân nog altijd relatief laag. In vergelijking met landelijk volgen jongeren in Fryslân vaker een opleiding in het vmbo, terwijl de kwaliteiten van leerlingen bij het afronden van hun basisschoolperiode vergelijkbaar zijn met landelijk. Deze instroom in lagere niveaus van middelbaar onderwijs komt onder andere door de grotere afstand en bereikbaarheid van scholen, het lagere opleidingsniveau van de ouders en het lagere ambitieniveau van ouders en leerkrachten.

Sociale omgeving

//

Gelukkige provincie

Een groot deel van de inwoners van Fryslân is tevreden met het leven. Van alle provincies scoort Fryslân het hoogst op tevredenheid. Nederland behoort tot de gelukkigste landen ter wereld en binnen Nederland zien we dat de Friezen zich het gelukkigst voelen. De verschillen zijn niet groot, maar Fryslân hoort bij de provincies die de afgelopen jaren consequent meer tevreden en gelukkiger is dan landelijk.

Veilig gevoel

Fryslân is een veilige provincie. Het slachtofferschap in Fryslân is het laagst van heel Nederland. Ook ervaren inwoners van Fryslân het minst vaak overlast, en voelen zij zich veiliger in de buurt dan de rest van het land. Veiligheid is essentieel voor een leefbare omgeving. Naarmate de leefomgeving onveiliger is, neemt de participatie af en voelen mensen zich minder verantwoordelijk voor hun leefomgeving (Van Noije, 2016). Bovendien zijn mensen die zich veilig voelen gelukkiger en tevredener met het leven (CBS, 2011). Wat veiligheid betreft heeft de provincie dus een sterke bodemplaat waarop welzijn kan floreren. Dit zien we dan ook terug in veel andere facetten van de sociale omgeving.

Grote sociale samenhang

De sociale samenhang in Fryslân is in vergelijking met het landelijk gemiddelde sterk. Fryslân scoort vooral hoog op het onderlinge vertrouwen, het doen van vrijwilligerswerk en de binding met de buurt. Een sterke sociale samenhang of *mienskipsgevoel* draagt bij aan positieve ontwikkelingen op onder meer het gebied van veiligheid, leefbaarheid, gezondheid en welzijn (CBS, 2015).

Wisselend beeld gezondheid en zorg

De gezondheid van de inwoners van Fryslân is in de afgelopen decennia sterk verbeterd. Een gezonde leefstijl draagt voor een groot deel bij aan een goede gezondheid. In totaliteit voelen Friezen zich gezonder, ervaren ze minder beperkingen door gezondheidsproblemen en rapporteren ze minder depressieve klachten dan landelijk. Dit wil niet zeggen dat hun 'objectieve' gezondheid beter is dan elders in het land. Wat betreft leefstijl geeft roken, drinken en overgewicht een vergelijkbaar beeld met landelijk. Ook is in Fryslân het zorggebruik op veel vlakken vergelijkbaar met dat van Nederland. Wel wordt er meer gebruik gemaakt van voor de Wet langdurige zorg (Wlz).

Minder informele hulp

Het aandeel mantelzorgers in provincie is in de afgelopen jaren toegenomen en is vergelijkbaar met landelijk. Mantelzorg is zorg, steun en hulp, gericht op de eigen directe omgeving, vanuit een persoonlijke band, en onbetaald. Het aandeel mensen dat 'informele hulp' biedt is in Fryslân iets lager dan landelijk. Informele hulp is hulp die in ongeorganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt gegeven aan bijvoorbeeld

---

buurtgenoten. Het vergelijkbare aandeel mantelzorg en het lagere aandeel informele hulp is in zekere zin opvallend. Fryslân kent een hoge mate van sociale samenhang waar relatief veel mensen vrijwilligerswerk doen: Fryslân telt landelijk het hoogste aandeel vrijwilligers. Verwacht wordt dat het aantal mensen dat 'informele hulp', vrijwilligerswerk en mantelzorg kan bieden de komende jaren niet zal toenemen: de hogere arbeidsparticipatie, vooral van vrouwen, en de hogere pensioenleeftijd kan betekenen dat mensen minder tijd hebben voor het verlenen van zorg en hulp naast hun betaalde baan. Daarnaast zal de groep 50- tot 75-jarigen, die nu de meeste mantelzorg en hulp geeft en het meeste vrijwilligerswerk doet, de komende jaren in omvang afnemen en vergrijzen.

// Fysieke omgeving

Provincie van land en ruimte

Fryslân is nadrukkelijk een plattelandsprovincie. Waar in Nederland bijna de helft van de inwoners in verstedelijkt gebied woont is dat in Fryslân bijna één op de vijf inwoners. Op Drenthe na is Fryslân de provincie met het hoogste aandeel mensen dat in niet-verstedelijkt gebied woont. Fryslân is ook de minst bebouwde provincie van Nederland.

Hoge waardering woonomgeving

Het Friese landschap krijgt een ruime voldoende. De inwoners van Fryslân waarderen de rust en de ruimte in de provincie. Een grote meerderheid vindt dat het aantrekkelijk wonen is in hun wijk of dorp, en de tevredenheid over de woonomgeving hoort bij de hoogste van Nederland. Wel geeft bijna een derde van de inwoners aan dat het Friese landschap er in de laatste vijf jaar op achteruit is gegaan.

Huizen goedkoper, maar aandeel woonlasten gelijk

De inwoners van Fryslân wonen gemiddeld wat royaler dan de gemiddelde Nederlander: 136m² tegenover 119m², en vaker in een eengezinswoning dan in een flat of appartement. De verkoopprijs van woningen in Fryslân is lager dan landelijk. De gemiddelde woonlasten zijn gemiddeld lager voor de bewoners in Fryslân, maar de gemiddelde inkomens zijn dat ook. Friezen besteden daardoor een vergelijkbaar aandeel van hun inkomen aan woonlasten als landelijk.

Beschikbaarheid woningen

Er zijn zorgen over de beschikbaarheid van woningen voor verschillende groepen in de Friese bevolking. Veel jongeren willen graag een woning kopen, zeker de jongeren met een mbo-opleiding. Door de strengere hypotheekregels en een gebrek aan spaargeld en/of vaste arbeidscontracten, is dit voor een groot aantal jongeren moeilijk te realiseren. In de huursector is weinig aanbod voor hen. Daarnaast neemt het aantal senioren in de provincie toe. Zij moeten langer zelfstandig blijven wonen. Dat betekent dat hun woningen voorlopig niet op de huizenmarkt komen en dat er wellicht veel aanpassingen nodig zijn om de huizen geschikt te maken om er oud in te kunnen worden. De vraag naar woonruimte die passend is bij de levensfase, met toegang tot zorg, zal groeien. De geschetste situatie leidt er toe dat de komende jaren de vraag naar woningen toeneemt. Ook omdat het aantal huishoudens in Fryslân tot rond 2030 zal stijgen als gevolg van een toename van eenpersoonshuishoudens. Daarna wordt weer een daling verwacht.

Grotere afstand tot voorzieningen

Ruimte en het plattelandskarakter hebben ook nadelen: minder voorzieningen, en verspreid over een groter gebied. De afstand tot voorzieningen is op het platteland dan ook groter dan in en rond grotere kernen. Het in stand houden van voorzieningen op het platteland is een lastige opgave. In de afgelopen jaren is een aantal basisscholen gesloten vanwege dalende leerlingenaantallen. Hetzelfde speelt zich nu af bij middelbare scholen. Verder neemt het aantal winkelvoorzieningen af. Dit is echter niet alleen het gevolg van bevolkingskrimp, maar ook van schaalvergroting van voorzieningen, toegenomen mobiliteit en de mogelijkheid om online aankopen te kunnen doen.

Bereikbaarheid voorzieningen

Mobiliteit is van groot belang om voorzieningen te kunnen bereiken. In Fryslân wordt vaker gebruik gemaakt van de auto dan landelijk. De langere afstand tot voorzieningen is voor de meeste mensen geen groot probleem wanneer ze mobiel zijn en een auto hebben. Voor de inwoners die minder mobiel zijn kan het verdwijnen van voorzieningen op het platteland wél een probleem zijn. Dit betreft bijvoorbeeld inwoners met een lager inkomen die niet de middelen hebben om een auto of elektrische fiets aan te schaffen, of ouderen die vanwege fysieke of mentale beperkingen geen langere afstanden kunnen afleggen naar voorzieningen (De Vries e.a., 2016). Ook kan het grote autogebruik extra uitdagingen geven bij de aanstaande energietransitie. Er wordt in Fryslân weinig gebruik gemaakt van het openbaar vervoer.

Afstand Randstad

Zowel Nederlanders als Friezen zijn de afgelopen jaren in toenemende mate mobieler geworden. Hun actieradius beperkt zich niet langer tot het terrein rond hun huis. De leefomgeving wordt groter, met name die van jongeren en hoger opgeleiden. Zij gaan voor werk of vrijetijdsactiviteiten verder weg, zoals naar de Randstad. Een voorwaarde is dan dat de verbindingen goed zijn. De afgelopen decennia is er veel geïnvesteerd in de snelwegen. De meeste Friezen zijn dan ook tevreden over de snelwegverbinding met het rest van het land. Over de treinverbinding is slechts een derde van de inwoners tevreden. De reistijd met het openbaar vervoer is weinig verbeterd en qua reisduur, vanuit de meeste Friese regio's, een stuk langer dan de reistijd met de auto.

TOT SLOT

Lage welvaart en hoog welzijn

Inwoners van Fryslân hebben gemiddeld een lagere sociaal-economische status (SES) dan inwoners in de rest van het land. Het gemiddelde opleidingsniveau is lager, er is meer werkloosheid en het inkomen is lager. Op basis hiervan kan worden verwacht dat de inwoners van Fryslân een minder goede gezondheid hebben en dat mensen minder tevreden en gelukkig zijn. Echter, op veel van deze sociale aspecten scoort Fryslân juist relatief hoog. Men is tevreden over de leefbaarheid. Friezen voelen zich veilig, er is een grote sociale samenhang, met een hoog aandeel vrijwilligers, mensen zijn tevreden met het leven en zijn gelukkig. De ervaren gezondheid is hoger, al is het zorggebruik soms wat hoger.

Van Friese Paradox...

Eerder heeft het FSP dit verschijnsel de 'Friese Paradox' genoemd. Hoe kan het dat inwoners van de provincie het slechter doen in welvaart, maar juist hoog scoren op het welzijn? Deze publicatie geeft een eerste aanzet om dit beeld helderder te krijgen. Het economisch kapitaal van de Friezen mag dan wel lager liggen dan landelijk, de inkomensverschillen zijn echter kleiner. Het sociaal kapitaal is juist groter. Daarnaast voelen Friezen zich het veiligst. Ook is de verbondenheid met de eigen provincie groot en vinden Friezen dat het de goede kant op gaat met de provincie. Uiteindelijk is het goed wonen in Fryslân, in een groene en rustige omgeving, waar bijna iedereen tevreden is met de leefbaarheid. De afstand tot, en het verdwijnen van voorzieningen, met name in landelijke gebieden, baart soms zorgen. Maar zolang men de beschikking heeft over een auto ervaren Friezen dit niet als een groot probleem.

...naar Brede Welvaart

Verdere duiding van Friese paradox is noodzakelijk. De constatering op zich leidt immers nog niet tot een onderbouwde verklaring ervan. Ook in Fryslân hebben inwoners met een lagere opleiding en een lager inkomen minder kansen en mogelijkheden, net als elders in Nederland. Ze hebben het wellicht wel beter dan mensen in een vergelijkbare positie in andere delen van het land, bijvoorbeeld vanwege de veiligheid en de sociale samenhang. Het is belangrijk om de 'mooie cijfers' voor het welzijn te blijven behalen, zonder uit het oog te verliezen dat niet alle inwoners zich hierin zullen herkennen. Een opgave voor de provincie ligt in het dusdanig versterken van de economische structuur dat deze minder conjunctuurgevoelig is, rekening houdend met de hoge sociale kwaliteit en de waardering van de fysieke omgeving. Dit vraagt om een integrale blik op de brede welvaart van de provincie, met extra aandacht voor mensen in kwetsbare posities en zwakkere gebieden.

Sterke vergrijzing

Vergrijzing speelt zich af in heel Nederland. De omvangrijke babyboomgeneratie wordt ouder en de levensverwachting stijgt. Fryslân kent relatief veel 65-plussers. Dit aandeel neemt de komende jaren nog sterker toe dan landelijk, zo blijkt uit de demografische ontwikkelingen. De toename van het aandeel 75-plussers binnen de groep senioren wordt dubbele vergrijzing genoemd. In deze groep zien we de zorgbehoefte en afhankelijkheid van anderen (sterk) toenemen. Zij wonen langer zelfstandig thuis, waarbij ze indien nodig een toenemend beroep doen op hun sociale netwerk. Het zijn met name de 50- tot 75-jarigen die hulp verlenen aan 85-plussers. Deze hulp biedende groep wordt in verhouding ouder en kleiner. Tenslotte is vooral het aantal senioren in de kleine dorpen in de provincie toegenomen in de afgelopen jaren. Sommige dorpen bestaan straks voor een groot deel uit senioren met een stijgende zorgvraag, omringd door mensen die hen zouden kunnen helpen, maar zelf ook ouder worden. Naast vergrijzing speelt ook ontgroening in Fryslân: het aantal jongeren neemt af door de forse daling van het aantal geboorten in de afgelopen tien jaar. Deze ontgroening versterkt de gevolgen van de vergrijzing, doordat er een geringer potentieel is aan werkenden, en aan mensen die hulp, steun en vrijwilligerswerk kunnen bieden. Daarnaast hebben deze demografische ontwikkelingen effect op voorzieningen, woningmarkt en werk.

De gevolgen van de sterke vergrijzing worden onderstaand besproken vanuit de drie omgevingen: economisch, sociaal en fysiek. Daarbij worden de belangrijkste uitdagingen benoemd.

Economische omgeving: stuwende en verzorgend werkgelegenheid

De werkgelegenheidsstructuur in de provincie Fryslân lijkt conjunctuurgevoeliger dan landelijk. Qua werkgelegenheid wordt er onderscheid gemaakt tussen verzorgende en stuwende werkgelegenheid (CBS, 2015). Stuwende sectoren (landbouw, industrie, logistiek, financiële- en zakelijke dienstverlening) opereren op de wereldmarkt, trekken bedrijven en mensen naar Fryslân en zijn belangrijk voor het verdienvermogen van de provincie. Verzorgende sectoren (detailhandel, zorg, onderwijs, horeca, bouw en overheid) bedienen vooral mensen en bedrijven in de regio. Zij zijn volgend op de demografische en economische ontwikkelingen. De verzorgende werkgelegenheid is in Fryslân relatief groot, de stuwende relatief klein. Door de vergrijzing neemt de verzorgende werkgelegenheid verder toe. Het is een opgave voor de provincie om een balans te vinden tussen de stuwende en verzorgende werkgelegenheid.

Krapte arbeidsmarkt

De toename van het aantal senioren biedt ook kansen. De senioren van nu zijn vaak gezonder en vitaler dan vroeger. Ze hebben veel vrije tijd en vaker meer te besteden. Ook krijgen jongeren kansen op de arbeidsmarkt doordat veel senioren uitstromen. Door de ontgroening stromen er echter minder jongeren in waardoor de krapte op de arbeidsmarkt toeneemt. In een aantal sectoren, zoals techniek en ICT, is hier nu al sprake van. Ook andere sectoren zullen hier mee te maken krijgen. Met name in de Friese zorgsector zal de vraag naar werknemers stijgen. Deze sector 'volgt' de toenemende zorgbehoefte door de vergrijzing maar heeft ook zelf een vergrijsd personeelsbestand. De veranderingen binnen het zorgstelsel vragen ook om veranderingen binnen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Van zorgprofessionals wordt verwacht dat ze integrale zorg bieden en samenwerken met mantelzorgers en vrijwilligers. De zorg die thuis gegeven wordt is complexer en vooral gericht op het zo lang mogelijk zelfstandig blijven van de ontvanger. Deze veranderingen vertalen zich niet alleen naar nieuwe eisen aan zorgopleidingen, maar ook naar mogelijkheden in (opleidingen en innovaties in) techniek en zorgtechnologie, 'slimme' voorzieningen en diensten.

Sociale omgeving: hulp vanuit de omgeving

De groep zorgbehoevende senioren groeit en de groep mensen die mogelijk mantelzorg kan verlenen neemt af. Gezien de nu al relatief hoge mate van vrijwilligerswerk in de provincie, is de aanname dat burgers zich meer kunnen, willen en gaan inzetten niet realistisch. Mogelijk ontstaan op dit gebied in de nabije toekomst knelpunten. Nu mensen ook met een zorgvraag langer thuis wonen, wordt er gedurende een langere periode een beroep op mantelzorgers gedaan. Vooral partnermantelzorg kan gaandeweg (te) zwaar worden, omdat indicaties voor intramurale zorg pas worden afgegeven als zorgbehoevenden 24 uur per dag zorg en toezicht nodig hebben. Het is van belang om mantelzorgers ondersteuning te bieden, zodat zij de zorg kunnen volhouden. Maar het aankomende spanningsveld biedt ook mogelijkheden voor het ontwikkelen van nieuwe diensten en initiatieven: administratieve ondersteuning, bezorgdiensten, klussendiensten, ontspannings- en gezelligheidsactiviteiten, sociale en culturele initiatieven, op-maat-vakanties.

Fysieke omgeving: toekomstbestendig wonen

Nu senioren langer thuis wonen stelt dat eisen aan hun woningen. Deze moeten passend zijn bij de levensfase, en met toegang tot zorg als dat nodig is. Zeker in het landelijke gebied, waar voorzieningen schaarser zijn, vraagt dit om oplossingen omtrent mobiliteit. De fysieke omgeving is immers meer dan het hebben van een

---

passende woning. Bereikbaarheid en beschikbaarheid van voorzieningen, groen, veiligheid en voldoende sociale contacten maken de omgeving tot een leefbare omgeving. Toekomstbestendig wonen gaat dus om omgeving én wonen. Doordat mensen langer zelfstandig thuis wonen komen er minder woningen vrij, en de woningen die beschikbaar komen passen lang niet altijd bij de woonwensen van de jongere generatie. Deze woningen zijn over het algemeen groter, vaak minder goed onderhouden, (nog) niet klaar voor de energietransitie, en soms beschikbaar op plekken die minder populair zijn. Naast de veranderende woningmarkt neemt het aantal huishoudens de komende jaren toe. Vanaf 2030 neemt dit naar verwachting weer af. Deze twee grote veranderingen vragen om een regionale afstemming van het woningaanbod aan de vraag, maar ook om bezinning op de vraag wie de kosten draagt voor verduurzaming, aanpassing, nieuwbouw of sloop van woningen. De uitdaging voor de provincie is om voor de komende jaren creatief te zoeken naar een passend aanbod voor jongeren en alleenstaanden en de doorstroming te bevorderen van senioren, in de wetenschap dat er over tien tot twintig jaar naar verwachting een woningoverschot is, vooral op het platteland.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Publicaties van het Fries Sociaal Planbureau (FSP)

Staat van Friese senioren. (2017).

Woonzorgatlas Fryslân Versie 3.0. (2017).

JONG! (2018).

Veilig(heid) in Fryslân. (2018).

Zorg in Fryslân. (2018).

Leefbaarheid in Groningen, Fryslân en Drenthe. (2018).

Politiek vertrouwen in Fryslân. (2019).

Overige publicaties

ABF Research/Alzheimer Nederland. (2018). *Factsheet. Mensen met dementie per gemeente.*
Amersfoort: Alzheimer Nederland.

Akkermans, M. (2016). *Melding en aangifte van veelvoorkomende criminaliteit. Stand van zaken, trends en kenmerken.* Den Haag: CBS.

Akkermans, M. (2017). *Buurtoverlast. Stand van zaken, trends en kenmerken.* Den Haag: CBS.

Baas, H., & Herwaarden, G. J. (2016). *De staat van het landschap. Vakblad Natuur Bos Landschap 129,* 4-7.

Bijl, R., Boelhouwer, J., & Wennekers, A. (2017). *De sociale staat van Nederland 2017.* Den Haag: SCP.

Bock, B. B. (2016). *Leegte en ruimte. Over bevolkingsdaling en leefbaarheid in Noord Nederland.*
Rijksuniversiteit Groningen (oratie).

Bock, B., Schouten, B., Eikenaar, E., Kramer, J., Van der Maas, H., & Prevo, D. (2017, 14 maart). *Kloof tussen Randstad en Randland wordt steeds dieper.* De Volkskrant.

Buitelaar, E., Raspe, O., & Weterings, A. (2016). *Urban inequality and justice. Creating conceptual order and providing a policy menu.* Den Haag: PBL.

Cacioppo, J. T., Hawkley, L. C., & Thisted, R. A. (2010). *Perceived social isolation makes me sad: 5-year cross-lagged analyses of loneliness and depressive symptomatology in the Chicago Health, Aging, and Social Relations Study. Psychology and Aging, 25(2), 453-463.*

Centraal Bureau voor de Statistiek. (diverse jaren). *Tabellen CBS/StatLine.* statline.cbs.nl.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (diverse jaren). *Aanvullend statistisch onderzoek.* www.cbs.nl.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2015). *Sociale samenhang 2015. Wat ons bindt en verdeelt.*
Den Haag: CBS.

- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016). *Hoogopgeleide man maakt de meeste woon-werkkilometers*. www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017). *Inwoners Limburg en Drenthe reizen vaakst met auto*. www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018). *Hogere inkomens vooral in randgemeenten grote steden*. www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018). *Monitor Brede Welvaart 2018*. Den Haag: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019). *7 op de 10 slachtoffers geweldsdelict voelen zich onveilig*. www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019). *Bijna een kwart Zuid-Holland nu bebouwd*. www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019). *Woonlasten ten opzichte inkomen niet verder gestegen*. www.cbs.nl.
- Christiaanse, S., Haartsen, T., van der Veen, E., & de Vries, W. (2016). *Bereikbare Voorzieningen in Noardwest Fryslân: Een onderzoek naar de huidige en toekomstige ontwikkeling van voorzieningen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Compendium voor de Leefomgeving. (2018). *Reizigerskilometers in Nederland door de Nederlandse bevolking, 2010-2017*. www.clo.nl.
- De Beer, P. (1999). *Wat is het nut van werken?* *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 26(1), 25-57.
- De Beer, J., Ekamper, P., & Van der Gaag, N. (2018). *Grote steden groeien sneller dan de rest van Nederland. Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 34(2), 1-4.
- De Boer, H. (2009). *Schoolsucces van Friese leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Groningen: s.n.
- De Boer, A., & De Klerk, M. (2013). *Er zijn grenzen aan de informele zorg*. www.socialevraagstukken.nl
- De Jong, A., & Kooiker, S. (2018). *Regionale ontwikkelingen in het aantal potentiële helpers van oudere ouderen, 1975-2040*. Den Haag: PBL/SCP.
- De Klerk, M., De Boer, A., Plaisier, I., & Schyns, P. (2018). *Overheid wil eerst eigen netwerk, burgers zien dat toch anders*. www.socialevraagstukken.nl.
- De Vries, W. M., Van der Veen, E., Bock, B. B., Christiaanse, S., & Haartsen, T. (2016). *The perceived importance of facilities for rural citizens in Fryslân, the Netherlands*. *Sociologia e politica sociali*, 19(3), 119-137.
- De Witte, K., Cabus, S., Groot, W., & Maassen van den Brink, H. (2014). *Voortijdig schoolverlaten*. Amsterdam/Den Haag: TIER/Platform31.
- DUO. (2017). *Prognose aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs*. www.duo.nl/open_onderwijsdata.

- DUO. (2018). *Heroverwegingen en bijgestelde adviezen bo en sbo*. www.duo.nl/open_onderwijsdata.
- Elshof, H. (2017). *Local population decline in rural North-Netherlands*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- GGD Fryslân. (2016). *Gezondheidsmonitor 2016*. Leeuwarden: GGD Fryslân.
- GGD Fryslân. (2016). *Go Jeugd 2016*. Leeuwarden: GGD Fryslân.
- Kanne, P., & Van Engeland, W. (2019). *Regio- & provinciegevoel*. Amsterdam: I&O Research.
- Kooiker, S., & De Jong, A. (2018). *Het demografisch potentieel voor mantelzorg zal na 2020 snel dalen*. www.socialevraagstukken.nl.
- Kooiman, N., & Siemons, P. (2015). *Banen van werknemers in krimpregio's*. Den Haag: CBS.
- Kremer, M., Bovens, M., Schrijvers, E., & Went, R. *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kuyper, H., & Van der Werf, M. P. C. (2001). *Inventarisatie van het verloop van leerlingstromen in het voortgezet onderwijs*. Groningen: GION.
- Latten, J., Kooiman, N., & Bontje, M. (2017). *Toenemende ruimtelijke verschillen in opleiding*. *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 33(6), 1-4.
- Leidelmeijer, K., & Van Kamp, I. (2003). *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid. Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*. Amsterdam/Bilthoven: RIGO/RIVM.
- Luman, R. (2018). *Utrecht de schoonste economie, Zeeland de meest vervuilende. Grote verschillen in provinciale klimaatscore*. Amsterdam: ING Economisch Bureau.
- Meier, S., Reverda, N., & Van der Wouw, D. (2015). *Randland. Rooilijn. Tijdschrift voor wetenschap en beleid in de ruimtelijke ordening*, 48(4), 272-279.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2014). *Trends en ontwikkelingen voor de gemeenten van de toekomst*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2018). *Indeling gemeenten krimpregio's en anticipeerregio's per 1 januari 2018*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Nabielek, K., & Hamers, D. (2015). *De stad verbeeld*. Den Haag: PBL.
- Onderwijsraad. (2013). *Grenzen aan kleine scholen*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Pennewaard, M. (2018, 8 december). *De Friese paradox: gelukkig met minder?* Leeuwarder Courant.
- Pennewaard, M. (2018, 15 december). *Rust en ruimte zijn 'onbetaalbaar'*. Leeuwarder Courant.
- Plantinga, A., Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (2018). *De effecten van armoede op voelen, denken en doen (working paper)*.
- Provincie Fryslân. (diverse jaren). *Databank Fryslân in Cijfers*. friesland.databank.nl.

- Provincie Fryslân. (2017). *Prognose Bevolking en Huishoudens Fryslân 2016-2040*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Provincie Fryslân. (2017). *Startnotitie Leefbaarheid*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Provincie Fryslân. (2018). *Beleidsbrief Leefberens*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Provincie Fryslân. (2018). *Samenwerken aan leefbaarheid in de provincie Fryslân*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Provincie Fryslân. (2018). *Factsheet werkgelegenheid in de provincie Fryslân*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Provincie Fryslân & Friese Huisartsen Vereniging. (2019). *11 Huisartsen*. www.11huisartsen.frl
- Provincie Fryslân. (2019). *Staat van Fryslân 2019*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Rijksoverheid. (2018). *Gevolgen leerlingending*. www.rijksoverheid.nl.
- Rijksoverheid. (2018). *Speciaal onderwijs*. www.rijksoverheid.nl.
- Schmeets, H. (2016). *De religieuze kaart van Nederland, 2010-2015*. Den Haag: CBS.
- Schmeets, H. (2018). *Vertrouwen op de kaart*. Den Haag: CBS.
- Schmeets, H. (2018a). *Participatie op de kaart*. Den Haag: CBS.
- Schramm, M. (2018). *Regio in Beeld. Friesland*. Amsterdam: UWV.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2019). *Statusscores 2017*. Den Haag: SCP.
- Steenbekkers, A., & Vermeij, L. (2013). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: SCP.
- Steenbekkers, A., Vermeij, L. & Van Houwelingen, P. (2017). *Dorpsleven tussen stad en land*. Den Haag: SCP.
- Stoeldraaijer, L., Van Duin, C., & Huisman, C. (2016). *Kernprognose 2016-2060: 18 miljoen inwoners in 2034 voorzien*. Den Haag: CBS.
- Thissen, F. (2008). *Leefbaarheid, sociale cohesie en informele zorg*. Assen.
- TNO. (2016). *Langdurig zitten op het werk*. Den Haag: TNO.
- Trendbureau Drenthe. (2018). *Leefbaarheid Drenthe*. Assen: Trendbureau Drenthe.
- Van Baal, R. (2018, 21 november). *Opleiden cruciaal voor toekomst Friesland*. *Leeuwarder Courant*.
- Van Beuningen, J., & Kloosterman, R. (2011). *Subjectief welzijn: welke factoren spelen een rol?* Den Haag: CBS.
- Van Beuningen, J. (2018). *Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven*. Den Haag: CBS.
- Van Beuningen, J. (2018). *Subjectief welzijn: tevredenheid, zinvolheid en affecten*. Den Haag: CBS.

- Van den Berg, C., & Van Vulpen, B. (2018, 17 december). *Remkes faalt inzake de vertegenwoordiging van regionale belangen in de nationale politiek*. *De Volkskrant*.
- Van der Berg, E., Van Houwelingen, P., & De Hart, J. (2011). *Informeel groeien. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: SCP.
- Van der Brink, H. (2018). *Friese groei zakt terug naar 1,3 procent*. Amsterdam: ING Economisch Bureau.
- Van der Velden, L. F. J., Kasteleijn, A., & Kenens, R. J. (2017). *Cijfers uit de registratie van huisartsen*. Peiling 2016. Utrecht: NIVEL.
- Van Geuns, R. (2016). *Maatschappelijke effecten van armoede: kenmerken en gevolgen*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Van Middelkoop, M., & Schilder, F. (2017). *Middeninkomens op de woningmarkt*. Den Haag: PBL.
- Van Noije, L. (2016). *Ertoe doen in de buurt*. *Mens en Maatschappij*, 91(4), 319-356.
- Van Spijker, F., Van der Houwen, K., & Van Gaalen, R. (2017). *Invloed ouderlijk opleidingsniveau reikt tot ver in het voortgezet onderwijs*. *ESB*, 102(4749), 234-237.
- Vermeij, L. (2015). *Dichtbij huis. Lokale binding en inzet van dorpsbewoners*. Den Haag: SCP.
- Vermeij, L., & Gieling, J. (2016). *De dorps democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners*. Den Haag: SCP.
- Vermeij, L., & Mollenhorst, G. (2008). *Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland*. Den Haag: SCP.
- VNG Realisatie. (diverse jaren). *Waarstaatjegemeente*. www.waarstaatjegemeente.nl.
- Vogels, R., & Maslowski, R. (2017). *Onderwijs*. In R. Bijl, J. Boelhouwer, & A. Wenekers (Eds.), *De sociale staat van Nederland 2017* (pp. 88-112). Den Haag, Nederland: SCP.
- Wenekers, A., Boelhouwer, J., Van Campen, C., & Bijl, R. (2018). *De sociale staat van Nederland*. Den Haag: SCP.
- Went, R. (2018). *Grote ongelijkheid is desastreus voor de samenleving én de economie*. www.sg.uu.nl.

Colofon

Leven in Fryslân is een uitgave van het Fries Sociaal Planbureau, juni 2019

Auteurs

Wilma de Vries, Arjen Brander, Lotte Piekema, Henk Fernee, Truus de Witte

Met dank aan

Ingrid van de Vegte, Miranda Visser, Lenie Scholten, Keimpe Anema, Sibilla Hoekstra, Bernhard Boorsma, Dennis Elverding, Rianne de Vries

Klankbordgroep Leven in Fryslân

Carola Simon, Saskia van der Kamp, Marcella Jansen, Eddy Lania, Marja Janssens

Vormgeving

Jongens van de Jong

Eindredactie

Annet Koopmans

Uitgave

Fries Sociaal Planbureau
Westersingel 4
8913 CK Leeuwarden

Het Fries Sociaal Planbureau wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

LEVEN IN FRYSLÂN

Hoe is het met het leven in Fryslân? Dat is de centrale vraag van deze publicatie over leefbaarheid in Fryslân. Deze publicatie geeft een breed overzicht over hoe het in objectief en subjectief opzicht gaat met de leefbaarheid in de provincie. Objectieve kenmerken zijn meetbare kenmerken van de leefomgeving, zoals het aantal banen of voorzieningen. Bij de subjectieve kant van leefbaarheid gaat het om de persoonlijke beleving van de bewoners. Dit gaat bijvoorbeeld over de tevredenheid met de woonomgeving, of het belang van voorzieningen in de buurt. De betekenis en interpretatie ervan kan per persoon en per levensfase verschillen. Aan de hand van verschillende thema's geeft de publicatie inzicht hoe Fryslân het doet in vergelijking met Nederland, en wat de inwoners hier zelf van vinden. Naast het informeren van beleidsmakers, is deze publicatie ook bedoeld om het brede publiek ofwel de *mienskip* van informatie te voorzien over de (ervaren) leefbaarheid in de provincie. Het FSP zal de publicatie eens in de twee jaar uitbrengen.

Fryslân is overwegend een plattelandsprovincie en weinig verstedelijkt. De economische ontwikkeling is lager dan landelijk en inwoners hebben een lagere sociaal-economische status (SES). Het gemiddelde opleidingsniveau is lager, er is meer werkloosheid en het inkomen is lager. Op basis hiervan kan verwacht worden dat de provincie een minder goede gezondheid heeft en dat mensen minder tevreden en gelukkig zijn. Fryslân scoort echter op veel van deze sociale aspecten juist relatief hoog. Friezen voelen zich veilig, er is een grote sociale samenhang of *mienskipsgemoel*. Fryslân telt een hoog aandeel vrijwilligers, de inwoners zijn tevreden met het leven en het gelukkigst van Nederland. Het zorggebruik is soms wat hoger, ondanks dat de ervaren gezondheid van inwoners van Fryslân hoog is. Dit zorgt ervoor dat veel inwoners het leven als goed ervaren in Fryslân en de leefbaarheid hoog scoort. De uitdaging voor de komende jaren is om de hooggewaardeerde leefbaarheid te behouden.

Fries Sociaal Planbureau
Westersingel 4 / 8913 CK Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@fsp.nl
www.fsp.nl